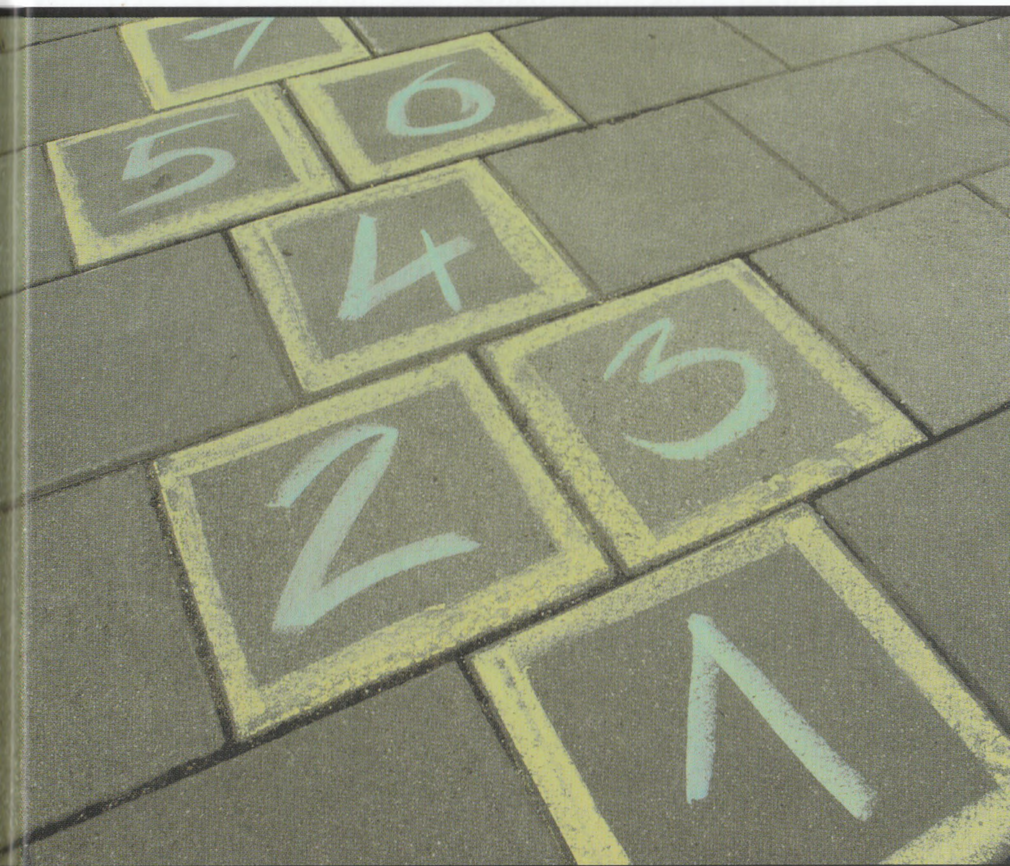
DONALD WOODS WINNICOTT

ŽAIDIMAS IR REALYBĖ

VAGA

ŽAIDIMAS IR REALYBĖ

DONALD WOODS WINNICOTT

Su nauja pratarme, kurią parašė
F. Robertas Rodmanas iš
Šiaurės Karolinos universiteto

Vilnius

UDK 159.96-053.2
Vi214

Donald Woods Winnicott.
PLAYING AND REALITY

ISBN 978-5-415-02109-3

Mano pacientams,
kurie man mokėjo už tai,
kad mane mokytų

TURINYS

PADĖKA

Norėčiau padėkoti poniai Joyce Coles už pagalbą ruošiant rankraštį.

Taip pat esu didžiai skolingas Masudui Khanui už konstruktyvią mano darbų kritiką ir už tai, kad (bent jau man susidarė toks įspūdis) jis visuomet yra šalia, kai reikia praktinio patarimo.

Dėkingumą savo pacientams aš jau išreiškiau, dedikuodamas jiems šią knygą.

Už leidimą perspausdinti medžiagą norėčiau padėkoti: žurnalų *Vaiko psichologija ir psichiatrija, Forumas, Tarptautinis psichoanalizės žurnalas, Pediatrija* redaktoriams, taip pat Tarptautinės psichoanalizės bibliotekos direktoriui, dr. Peteriui Lomasui ir Hogarth Press Ltd. leidyklai, įsikūrusiai Londone.

Routhledge klasikinės serijos pratarmė

Šis prieš pat Winnicotto mirtį 1971 metais parengtas straipsnių rinkinys yra skaitomas vėl ir vėl iš naujo tiek tų, kuriuos domina tik pačios idėjos, tiek ir tų, kurie siekia perprasti žmogaus esmę, tam kad galėtų jam padėti. Laisvai ir sklandžiai dėstydamas savo teoriją, Winnicottas nepamiršta mums vėl iš naujo priminti pagrindinių savo minčių, kurias jis siekia perteikti šioje knygoje. Kiekvienas pasikartojimas įveda kokį naują elementą, tarsi autorius, nuolatos kartodamas savo idėjas, vis nustebintų pats save, atrasdamas ką nors naujo paties sukurtos trajektorijos gale. Mes, jo skaitytojai, iš to tik laimime, nes mums tenka galimybė sekti jo minčių raidą ir perprasti tą suvokimo lauką, kuriuo jis praturtino žmogaus vystymosi tyrimų sritį.

Knyga pradedama straipsnio apie pereinamuosius objektus (1953) pristatymu. Šis straipsnis įkūnija daugumos kituose pranešimuose užfiksuotų pasiekimų visumą. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į erdvę tarp kūdikio ir motinos, reprezentuojamą objekto, kuris tuo pat metu yra kūdikio sukurtas ir atrastas, ir dėl to yra laisvės ir džiaugsmo šaltinis kūdikiams ir visiems tiems, kurie kada nors buvo kūdikiai. Motina pasirūpina, kad kūdikis gautų tai, ką jis pasirengęs įsivaizduoti, ir tokiu būdu ji užtikrina kūdikiui malonumą teikiančią egzistenciją šiame pasaulyje, kas, savo ruožtu, skatina kūdikio visagalybės pojūtį. Paprasčiausias minkšto žaislo ar antklodės vaidmens pripažinimas, arba suvokimas, Annos Freud žodžiais tariant, „užkariavo psichoanalizės pasaulį", vos tik Winnicottas lengvai ir nesudėtingai mums išaiškino jo reikšmę, nors iki tol į tai buvo žiūrima iš viršaus. Ti-

kriausiai tam, kad būtų įvertinta šios problemos svarba, prireikė ne vien tik vaikų psichoanalitiko, bet ir pediatro įžvalgų. Winnicottas savo karjerą pradėjo kaip pediatras ir išliko juo iki karjeros pabaigos. Jo apskaičiavimais, per visą tą laiką, jis suteikė konsultacijų maždaug 60 tūkstančių motinų ir vaikų porų.

Jis suvokė, kad vaikas, norėdamas pereiti nuo nesąmoningo visų savo poreikių patenkinimo gimdoje prie gebėjimo priimti išorės pasaulio kitoniškumą, turi vystytis ilgą laiko tarpą, per kurį ankstyvąjį visagalybės pojūtį palaipsniui turi pakeisti nesunkiai įveikiamos frustracijos. Ta pati motina, kuri parūpino pereinamąjį objektą, ilgainiui nebeišgali patenkinti visų kūdikio poreikių, žinoma, atsižvelgiant į kūdikio gebėjimą augti, kylantį iš šių laipsniškų frustracijų.

Su šia pereinamųjų objektų teorija Winnicottas supurtė visą mąstytojų apie žmogaus prigimtį bendruomenę ir atkreipė jų dėmesį į niekados nesibaigiantį individo svyravimą tarp vidinio ir išorinio pasaulių. Taip žmogaus gyvenime atsiranda ištisinė priklausomybės būsena, todėl ir aplinkos poveikis žmogui visados išlieka be galo svarbus. Psichoanalizė, paremta pirmine ir vėlesnėmis Freudo teorijomis ir Klein įžvalgomis, iki tol nebuvo atkreipusi dėmesio į šį esminį faktą. Tik su Winnicotto pagalba, mes dabar galime pripažinti aplinkos poveikį, tuo pat metu nepaneigdami psichoanalitinio vidinio pasaulio suvokimo. Winnicottas, užuot vaidinęs atskalūną, atvirai pripažino Freudo įžvalgas ir jo įtaką savo darbams, ir tai priartino jį prie kitų teoretikų, prisidėjusių prie psichoanalizės raidos. Gavęs galimybę tapti vadinamosios objektinės mokyklos lyderiu, Winnicottas jos išsižadėjo ir traukėsi kuo toliau nuo apaštališko vadovavimo tiems, kuriems jo darbai padarė didelę įtaką. Jis vi-

suomet tikėjo tuo, kad kiekvienas individualus psichoanalitikas turi atrasti savąjį kelią, iš esmės iš naujo pats atrasdamas tai, ką kiti jau seniai yra atradę kitais būdais. Toks požiūris labai tinka ir patinka jaunesniems terapeutams, ieškantiems būdų, kaip išnaudoti individualias savo gyvenimo istorijas, talentus ir interesus.

Nuo pereinamųjų objektų, įvairių pranešimų apie žaidimą ir kūrybiškumą, svarstymų apie kultūrą kaip pereinamosios erdvės raidos rezultatus, mes pereiname prie revoliucinių Winnicotto idėjų, išdėstytų paskutiniame jo straipsnyje „Objekto panaudojimas". Čia Winnicottas pateikia mums naują suvokimą apie asmeninius veiksnius realybės kūrimo procese. Jis atkreipia dėmesį į santykius, kurie gali būti „naudingi". Ypač svarbūs asmenys turi išgyventi nuolatinį sunaikinimo fantazijų srautą, kuris yra neišvengiama artumo pasekmė. Šis asmuo, jei tik sugeba išgyventi tą neapykantos protrūkį, kurį sukelia jo ar jos kitoniškumas, įgyja specialų gyvenimo pagalbininko ir viso to, kas yra nauja, puoselėtojo, statusą. Šis straipsnis, išleistas Winnicotto gyvenimo pabaigoje, atveria kelius tiems, kurie seka jo pėdomis. Ar gali būti tiesa, kad viskas, ką mes suvokiame, visas išorinis pasaulis, visi santykiai ir jutiminės percepcijos, yra vertos dėmesio tik tuomet, jei sugeba atlaikyti sunaikinimo fantazijas? Ar gali taip būti, kad mes patikėsime, kad kažkas „yra" tik tuomet, jei tas kažkas išlieka nepaisant iš mūsų kylančių destrukcinių procesų? Naujausiuose darbuose apie regą randamos įžvalgos, panašu, neprieštarauja tai idėjai, kad mūsų matomas pasaulis yra pačių susikuriamas, o ne pasyviai juntamas ir suvokiamas. Winnicotto teorija, kylanti vien iš jo paties ilgalaikių žmonių santykių ir bendravimo stebėjimų ir pabrėžianti dinamiškus konflik-

te įsišaknijusio suvokimo procesus, yra tarsi trūkstama grandis tarp psichoanalizės ir neurofiziologijos.

Šioje knygoje pateiktų idėjų visuma siūlo mums kompaktišką, įvairiapusišką ir labai praturtinantį tezių – šokiruojančių savo originalumu ir potekščių gausa – rinkinį. Vos išleista ši knyga tapo vienu pagrindinių psichoanalitinių leidinių ir išlaikė šį statusą iki šiol. Šiandien ji skamba taip pat naujai kaip ir tuomet, kai pasirodė pirmą kartą.

Nė vienas rimtas psichologijos studentas neturėtų praleisti pro akis knygos *Žaidimas ir realybė*. Savo paties asmeninės kovos, paskatinusios šį įnašą, dėka, Winnicottas sugebėjo išsilaisvinti iš siauro ortodoksinio požiūrio, kurį Klein suformulavo iš to, ką buvo paveldėjusi iš Freudo, ir rasti savo paties kelią, paremtą tiesioginiais stebėjimais ir bandymais išsiaiškinti jų prasmę. Šios naujos kalbos ir terminijos dėka mes galime pažvelgti į žaidimo procesų svarbą mūsų gyvenime, į psichoterapiją kaip į paciento ir psichoterapeuto gebėjimų žaisti persidengimą, kultūrinį gyvenimą kaip pereinamųjų reiškinių vedinį, ir naujomis akimis pamatyti daugelį kitų domėjimosi sričių. Žmogaus gyvenimas neįmanomas be įtampos, kylančios iš poreikio apsibrėžti save kaip atskirą ir skirtingą nuo kitų. Šis poreikis neturėtų kankinti pereinamąjį objektą turinčio kūdikio ir motinos, kuri turi suvokti kūdikio komforto ir ramybės poreikį. Tokia kūdikio susikurta poilsio zona ir tolimesnėse gyvenimo stadijose nepraranda savo svarbos. Žaidimas padeda susidoroti su realybės kitoniškumu. Žaidimo pasaulis su savo kultūrinės formos variacijomis leidžia mums peržengti ribas ir atsinaujinti per bendras patirtis, kurioms tokie aprašymai nėra būtini. Winnicottas garsėjo savo užduodamu klausimu: dėl ko yra verta gyventi? Jis atkreipė į šį

klausimą daugelio terapeutų dėmesį, kurie galbūt gali išgydyti savo pacientų ligas, bet vis tiek niekaip negali atsakyti į šį klausimą. Įtikinantis *Žaidimo ir realybės* tekstas padės mums ieškoti šio atsakymo.

dr. F. Robertas Rodmanas

ĮŽANGA

Ši knyga yra mano pranešimo „Pereinami objektai ir pereinami reiškiniai" (1951) tęsinys. Pirma, norėčiau iš naujo pristatyti esmines šio pranešimo hipotezes, nors tai ir būtų pasikartojimas. Toliau pristatysiu vėlesnius procesus, sukeltus mano paties apmąstymų ir klinikinės medžiagos vertinimų. Žvelgiant atgal į praėjusį dešimtmetį, mane vis labiau ir labiau stebina tai, kaip ši konceptualizacijos sritis buvo apleista psichoanalitinėse diskusijose, analitikų pokalbiuose ir literatūroje. Susidaro įspūdis, jog ši individo raidos ir individualios patirties sritis buvo apleista, o dėmesys sutelktas į dvasinę tikrovę – asmeninę ir vidujinę, į jos santykį su išorine ir visuotine realybe. Kultūrinė patirtis neatrado savo vietos teoriniuose apmąstymuose, kuriais analitikai remiasi savo darbuose ir svarstymuose.

Žinoma, galima matyti, kaip ši sritis, kurią pavadinkim tarpine, rado pripažinimą filosofų darbuose. Teologijoje ji aptinkama amžinos diskusijos apie duonos ir vyno pavertimą Kristaus kūnu forma. Visa savo jėga ji atsiskleidžia darbuose, priskiriamuose vadinamiems metafiziniams poetams (Donne'as ir kt.). Mano paties požiūris kyla iš kūdikių ir vaikų elgesio tyrinėjimo veiklos. Vertinant šių reiškinių vaidmenį vaiko gyvenime, svarbu pripažinti, kokią svarbią vietą jame užima Mikė Pūkuotukas, ir čia aš su džiaugsmu turiu paminėti Schultzo komiksus apie Žemės riešutėlius. Tie, kurie gyvenime orientuojasi į kūrybiško ir lakia vaizduote paremto gyvenimo magiją, neturėtų pamiršti tokio universalaus fenomeno, kokį aš žadu nagrinėti šioje knygoje, egzistavimo.

Tikriausiai dėl to, kad kažkada dirbau pediatru, likimas taip jau nulėmė, kad, tapęs psichoanalitiku, pajutau šio reiškinio svarbą kūdikių ir vaikų gyvenime ir panorau susieti šį pastebėjimą su teoriniu mąstymu, teigiančiu, kad mes nuolatos esame vystymosi procese.

Tikiuosi, kad skaitytojas jau suprato, kad šiame savo darbe kalbėsiu ne apie minkštą audeklą ar kūdikio naudojamą pliušinį meškiuką – man labiau rūpi ne pats naudojamas objektas, o tai, kaip jis yra naudojamas. Norėčiau atkreipti dėmesį į *paradoksą*, susijusį su kūdikio naudojamu objektu, kurį aš vadinu pereinamuoju objektu. Mano manymu, šis paradoksas turėtų būti priimamas toks, koks yra toleruojamas ir gerbiamas, o ne bandomas išspręsti. Pasitelkę atskalūnišką intelektinį mąstymą, galėtume lengvai išspręsti šį paradoksą, tačiau to kaina būtų paties paradokso praradimas.

Kai yra priimamas ir toleruojamas, šis paradoksas yra naudingas kiekvienam individui, kuris ne tik yra gyvas ir gyvena šiame pasaulyje, bet taip pat turi gebėjimą nuolatos praturtinti save tirdamas savo kultūrinį santykį su praeitimi ir su ateitimi. Šios pamatinės temos tąsa ir yra pagrindinė mano domėjimosi sritis šioje knygoje.

Šioje knygoje rašydamas apie pereinamuosius reiškinius, aš, kaip ir prieš tai, vengiu pateikti pavyzdžių. Mano nenoro teikti pavyzdžių priežastys išlieka tos pačios, kaip ir pirminiame pranešime: pavyzdžiai gali būti traktuojami kaip tam tikros rūšies egzemplioriai ir sukelti nenatūralios ir dirbtinės klasifikacijos procesą, tuo tarpu tai, apie ką aš kalbu, yra universalu ir aprėpia begalinę įvairovę. Tą patį galima pasakyti apie žmogaus veidą, kai mes jį bandome apibūdinti nusakydami akių, nosies, burnos

ar ausų formą, tačiau tai nekeičia fakto, jog nėra dviejų vienodų veidų, ir netgi labai nedaug yra veidų, kurie bent kiek panašūs vienas į kitą. Du veidai ramybės būsenoje gali būti panašūs, tačiau, atsiradus judesiui, jie iš karto tampa skirtingi. Vis dėlto, nepaisant mano vidinio pasipriešinimo, neketinu visiškai atsisakyti indėlio, kurį gali pasiūlyti pavyzdžiai.

Kadangi šie reiškiniai susiję su ankstyvosiomis kiekvieno žmogaus raidos stadijomis, tirti galima be galo plačią klinikinę sritį. Kaip pavyzdį galiu paminėti Olive Stevenson atliktą tyrimą (1954), kurį panelė Stevenson atliko studijuodama vaikų priežiūrą Londono ekonomikos mokykloje. Iš daktaro Bastiaanso teko sužinoti, kad Olandijoje medicinos studentams iš tėvų renkant informaciją apie jų vaikus, yra įprasta užduoti klausimus apie pereinamuosius objektus ir reiškinius. Iš faktų galima kai ko išmokti.

Žinoma, surinkti faktai prašosi būti interpretuojami, ir tam, kad turima informacija ar tiesioginių kūdikių elgesio stebėjimų duomenys būtų iki galo išnaudoti, jie gretinami su teoriniais pastebėjimais. Taigi, tie patys faktai gali reikšti vieną vienam stebėtojui, ir visiškai kitą kitam. Vis dėlto tai yra daug žadanti sritis tiesioginiam stebėjimui ir netiesioginiams tyrimams, ir kartas nuo karto tyrimų rezultatai šios gana siauros srities tyrėją privers pripažinti ankstyvosiose stadijose kylančių prisirišimo prie objekto ir simbolių formavimo procesų kompleksiškumą ir svarbą.

Man yra tekę girdėti apie vieną formalų šių reiškinių tyrimą, ir norėčiau pakviesti skaitytoją sekti su juo susijusias publikacijas. Profesorė Renata Gaddini iš Romos vykdo labai išsamų tyrimą apie pereinamuosius reiškinius, remdamasi duomenimis

iš trijų skirtingų socialinių grupių, ir ji jau yra suformulavusi keletą iš šių stebėjimų kylančių idėjų. Profesorė Gaddini pristato pirmtakų idėją, kuri leidžia jai į šią sritį įtraukti tokius reiškinius, kaip kumščių, pirštų ir nykščių ar liežuvio čiulpimas bei komplikacijos, susijusios su čiulptukų ir žindukų naudojimu. Be to, ji nagrinėja supimo fenomeną, pasireiškiantį tiek paties kūdikio ritminiais kūno judesiais, tiek suaugusių atliekamu kūdikio sūpavimu lopšyje ar ant rankų. Plaukų tąsymas taip pat yra susijęs reiškinys.

Tarp bandymų tirti pereinamųjų objektų fenomeną galima paminėti ir Josepho C. Solomono iš San Francisko darbus. Savo pranešime pavadinimu „Įkyri mintis kaip kultūrinis pereinamasis objektas" (1962) jis pristatė naują idėją. Nesu tikras, kiek aš sutinku su daktaro Solomono požiūriu, tačiau svarbiausia šioje vietoje yra tai, kad, remiantis pereinamųjų reiškinių teorija, į daugelį senų problemų galima pažvelgti visiškai iš kitos pusės.

Mano paties indėlis šioje knygoje turi būti vertinamas atsižvelgiant į tai, jog aš pats nebeturiu galimybės atlikti tiesioginių klinikinių kūdikių stebėjimų, kurie buvo visos mano ligšiolinės teorijos pagrindas. Tačiau aš ir toliau remiuosi tėvų pasakojimais apie jų patirtį su savo vaikais, suteikdamas jiems galimybę pasidalyti prisiminimais jiems tinkamomis aplinkybėmis ir jiems tinkamu laiku. Taip pat remiuosi pačių vaikų užuominomis apie jiems svarbius objektus ir technikas.

I

PEREINAMIEJI OBJEKTAI IR PEREINAMIEJI REIŠKINIAI

Šiame skyriuje aš pateiksiu pirminę hipotezę, pirmą kartą suformuluotą 1951 metais, bei du klinikinius pavyzdžius.

1 Pirminė hipotezė

Visiems gerai žinoma, kad vos gimę kūdikiai naudoja kumščius, nykščius ir kitus pirštus oralinei erotogeninei zonai stimuliuoti, siekdami patenkinti šioje zonoje kylančius instinktus, o taip pat nusiraminti. Taip pat gerai žinoma, kad po kelių mėnesių kūdikiai, nepaisant jų lyties, pradeda noriai žaisti su lėlėmis, ir kad daugumą motinų leidžia savo kūdikiams prisirišti prie specialių objektų, žinodamos, kad jiems, jeigu taip galima pasakyti, išsivystys priklausomybė šiems objektams.

Tarp šių skirtingu laiku pasireiškiančių fenomenų yra ryšys, ir tam, kad jį nustatytume, būtų naudinga ištirti, kaip anksčiau pasireiškiantis reiškinys pereina į vėlesnįjį. Šiam tikslui galima pasinaudoti svarbių klinikinių stebėjimų medžiaga, kuri, galima sakyti, iki šiol buvo ganėtinai apleista.

Pirmoji nuosavybė

Moterys, kurioms nesvetimi motiniški rūpesčiai ir problemos, pačios pastebi ryškias tendencijas, susijusias su kūdikio pirmąja

„ne aš“ nuosavybe. Kadangi šios tendencijos pasireiškia išoriškai, jas galima stebėti tiesiogiai.

Įvykių seka, prasidedanti nuo kumščio burnoje ir pasibaigianti kūdikio prisirišimu prie pliušinio meškiuko, lėlės ar kito minkšto ar kieto žaislo, gali būti labai skirtinga.

Aišku yra tai, kad čia slypi kažkas svarbaus ir tai ne tik oralinis jaudinimas ar pasitenkinimas, nors pastarasis gali būti viso kito pagrindas. Galima tirti daugelį svarbių aspektų, tarp jų ir šiuos:

1. Objekto pobūdis.
2. Kūdikio gebėjimas atpažinti objektą kaip „ne aš“ objektą.
3. Objekto buvimo vieta – išorėje, viduje ar ant ribos.
4. Kūdikio gebėjimas sukurti, sugalvoti, išrasti, pagaminti objektą.
5. Prieraišaus santykio užgimimas.

Sąvokas „pereinamieji objektai“ ir „pereinamieji reiškiniai“ aš pristačiau tarpinei patirties sričiai tarp nykščio ir pliušinio meškiuko, tarp oralinio erotizmo ir tikrojo objektinio santykio, tarp pirmojo kūrybiško veiksmo ir projekcijos to, kas jau yra nesąmoningai pasisavinta, tarp pirminio dėkingumo nesuvokimo ir dėkingumo pripažinimo (Sakyk: „ta“) nusakyti.

Pagal šį apibrėžimą, kūdikio vapėjimas ir vyresnio vaiko poreikis pakartoti dainelių ir melodijų repertuarą prieš einant miegoti priklauso tai pačiai pereinamųjų reiškinių sričiai kaip ir naudojimasis objektais, kurie nėra kūdikio dalis, tačiau dar nėra ligi galo suvokiami kaip priklausantys išorinei realybei.

Įprastinių tezių apie žmogaus prigimtį trūkumai

Paprastai pripažįstama, kad, kalbant apie santykius tarp žmonių, teiginiai apie žmogaus prigimtį nėra pakankami net tuomet, kai yra atsižvelgiama į kūrybišką sąmonės bei pasąmonės, įskaitant ir slopinamos pasąmonės veiklą. Dvejų paskutinių dešimtmečių tyrimų rezultatai siūlo ir kelią žmonėms apibūdinti. Apie kiekvieną individą, pasiekusį fazę, kai membranos pagalba jis tampa vienetu su savomis išorės ir vidaus erdvėmis, galima pasakyti, kad jis turi savo *vidinę realybę*, vidinį pasaulį, kuris gali būti turtingas ar skurdus, kuriame gali vyrauti ramybė ar chaosas. Tai padeda, tačiau ar to gana?

Mano manymu, jei jau egzistuoja ši dviguba tezė, tuomet kyla poreikis ir šiai trigubai tezei: egzistuoja trečioji žmogaus gyvenimo dalis, dalis, kurios mes neturime teisės pamiršti – tai yra tarpinė *patyrimo* sritis, prie kurios egzistavimo prisideda tiek vidinė realybė, tiek ir išorinis gyvenimas. Šios srities egzistavimas nėra paneigtas, visų pirma dėl to, kad apie ją iš viso nėra kalbama neskaitant sutarimo, kad tai yra tarsi poilsio vieta individui, siekiančiam įgyvendinti savo žmoniškąją misiją ir išlaikyti savo vidinį ir išorinį gyvenimus atskirus, tačiau visados susietus tarpusavyje.

Norint pabrėžti aiškų skirtumą tarp suvokimo ir apercepcijos, neretai yra užsimenama apie „realumo patikrinimą". Čia aš drįstu pareikšti apie tarpinės būklės tarp kūdikio nesugebėjimo ir augančio gebėjimo atpažinti ir pripažinti realybę egzistavimą. Šiai stadijai ištirti aš ėmiausi studijuoti *iliuzijų* esmę. Kūdikiui leidžiama gyventi iliuzijomis, o suaugusių gyvenime jos pasireiškia per meną ir religiją, tačiau, kai suaugęs žmogus ima pernelyg pasitikėti savo iliuzijomis ir versti jomis tikėti kitus, – tai laikoma

beprotybės ženklu. Mus gali vienyti pagarba *iliuziniam patyrimui,* ir, jei norėtumėm, galėtumėm susirinkti kartu ir suburti grupę su tais, kurių iliuzijos panašios į mūsų. Tai būtų natūralus žmonių suskirstymo į grupes pagrindas.

Tikiuosi, kad skaitytojas suvokia, kad aš nekalbu tiesiogiai apie mažo vaiko pliušinį meškiuką ar pirmą kartą, kai kūdikis ima naudoti savo kumštį (nykštį ar kitus pirštus). Mano tyrimų objektas yra ne pirmieji objektinių santykių objektai. Mane domina pirmosios nuosavybės fenomenas ir toji pereinamoji zona tarp subjektyvaus ir to, kas suvokiama objektyviai.

Asmeninio elgesio modelio raida

Psichoanalitinėje literatūroje gausu užuominų apie perėjimą nuo sąveikos „ranka–burna" prie „ranka–genitalijos" sąveikų, tačiau kur kas mažiau diskutuojama apie tolimesnį perėjimą prie tikrųjų „ne aš" objektų. Anksčiau ar vėliau kūdikio raidos procese pradeda ryškėti tendencija įtraukti „ne aš" objektus į savo asmeninį elgesio modelį. Tam tikra prasme šie objektai yra krūties pakaitalas, tačiau ne šiuos dalykus ketiname nagrinėti.

Kai kurie kūdikiai mėgsta, įkišę nykštį į burną, glostyti veidą pirštais, rankomis atlikdami probacijos ir supinacijos (sukimo į išorę ir į vidų) judesius. Tokiu būdu burna aktyvi nykščio atžvilgiu, tačiau ne pirštų atžvilgiu. Pirštai, glostantys viršutinę lūpą ar kitą veido dalį, gali tarpti svarbesni už nykštį, kuris stimuliuoja tik burną. Be to, šis glostymo judesys gali būti atliekamas ir pavieniui, nesant tiesioginio nykščio ryšio su burna.

Paprastai vienas iš žemiau pateiktų potyrių komplikuoja tokią autoerotinę patirtį kaip nykščio čiulpimas:

(i) kūdikis kita ranka paima išorinį objektą, pavyzdžiui, paklodės ar antklodės kraštą, ir kiša į burną kartu su pirštais; arba

(ii) vienu ar kitu būdu kūdikis laiko audinio kraštą burnoje, jį čiulpdamas, arba nečiulpdamas. Tarp dažniausiai tam naudojamų objektų galima paminėti servetėles ir (vėliau) nosines ir kitus lengvai ir pastoviai prieinamus daiktus; arba

(iii) kūdikis ankstyvaisiais mėnesiais pradeda pešioti vilną ir ją rinkti bei naudotis surinkta vilna veidui glostyti. Retesniais atvejais vilna yra praryjama, kartais dėl to netgi kyla nemalonumų; arba

(iv) iš burnos imami leisti garsai, vapėjimas, kuriuos lydi analiniai garsai, pirmosios muzikinės natos ir t. t.

Galima įtarti, kad šiuos funkcinius patyrimus lydi mąstymo arba fantazavimo procesai.

Visa tai aš vadinu *pereinamaisiais reiškiniais*. Be to, visų šių procesų rezultatas (tiriant kiekvieną vaiką atskirai) gali būti daiktas ar reiškinys, tarkim, vilnos gumuliukas arba paklodės ar pūkinės antklodės kraštelis, žodis ar melodija ar įprotis, kurie tampa gyvybiškai svarbūs kūdikiui pasiruošimo miegui procese, nes padeda nugalėti nerimą – ypač depresinio pobūdžio nerimą. Kartais kūdikis randa ir ima naudotis kokiu nors minkštu ar kietu objektu, kuris tampa tuo, ką vadinu *pereinamuoju objektu*. Šis objektas pamažu įgyja vis didesnę svarbą. Tėvai suvokia šio objekto svarbą ir nepamiršta pasiimti jo ruošdamiesi kelionei. Motina nekreipia dėmesio, jei objektas susipurvina ar netgi įgyja nelabai malonų kvapą, nes žino, kad, jei imsis jo plauti, ji su-

trukdys trapų patyrimo tęstinumą, ir taip objektas gali prarasti svarbią vietą kūdikio gyvenime.

Mano manymu, pereinamieji reiškiniai paprastai pradeda reikštis tarp šešto ir aštunto arba dvylikto mėnesio. Aš sąmoningai palieku vietos nukrypimams ir variacijoms.

Kūdikystėje susiformavę elgesio modeliai gali tęstis vaikystėje, ir pirminis minkštas objektas gali išlikti absoliučiai būtinas ruošiantis miegoti, vienatvės momentais ar gresiant depresijos priepuoliui. Tačiau sveiko vaiko interesų ratas paprastai plečiasi ir apima platesnį spektrą net tuomet, kai jaučiama artėjanti depresinio nerimo būklė. Konkretaus objekto ar elgsenos poreikis, atsiradęs ankstyvaisiais mėnesiais, gali vėliau vėl iškilti, kai jaučiama netekties grėsmė.

Pirmoji nuosavybė naudojama kartu su kitomis konkrečiomis technikomis, kurios kyla iš ankstyvosios kūdikystės ir gali būti dalis autoerotinių veiksnių, arba visiškai su jais nesusijusios. Pamažu pereinama prie kūdikių domėjimosi pliušiniais meškučiais ir lėlėmis bei kietais žaislais. Berniukai paprastai pereina prie domėjimosi kietais objektais, tuo tarpu mergaitės iš karto imasi imituoti šeimą. Tačiau svarbu paminėti, kad *nėra jokio pastebimo skirtumo tarp mergaičių ir berniukų naudojimosi jų pirmaisiais „ne aš" objektais,* kuriuos aš vadinu pereinamaisiais objektais.

Kūdikiui ėmus leisti garsų junginius („mam", „te", „da"), gali atsirasti „žodis" ir pereinamajam objektui nusakyti. Vardas, kurį vaikas duoda ankstyviausiems savo objektams, paprastai yra labai svarbus, ir dažniausiai yra bent iš dalies susijęs su žodžiu, kurį tėvai vartoja kūdikio objektui nusakyti. Pavyzdžiui, objekto vardas gali būti „maa", o raidė „m" kilusi iš suaugusių vartojamų žodžių, tokių kaip „mažylis" ar „meškiukas".

Turiu paminėti, kad kartais vienintelis pereinamasis objektas kūdikiams gali būti motina. Arba kūdikio emocinė raida gali būti tiek sutrikusi, kad pereinamoji būklė tiesiog „prašokama“, arba tiesiog sutrikdoma įprastinė naudojamų objektų seka. Nors ši seka gali būti išlaikoma užslaptinta forma.

Santykio ypatybių santrauka:

1. Kūdikis pareiškia teises į objektą, o mes jas pripažįstam. Nepaisant to, nuo pat pradžių neišvengiamai esame tam tikra prasme visagaliai, turintys atėmimo galią.
2. Objektas yra švelniai myluojamas, jaudinamai mylimas ar gadinamas.
3. Objektas niekuomet negali būti keičiamas, nebent paties kūdikio.
4. Jis turi atlaikyti instinktyvius meilės ir neapykantos, o kartais netgi ir grynos agresijos, protrūkius.
5. Kūdikiui objekto teikiama šiluma, tai, kaip jis juda, jo tekstūra arba dar kas nors kūdikiui rodo, kad daiktas pasižymi savo paties gyvybingumu ir turi savą realybę.
6. Mūsų požiūriu jis yra išorės dalis – tačiau ne kūdikio akimis. Bet nėra jis ir vidinis – daiktas nėra haliucinacija.
7. Objektas neišvengiamai pamažu praranda svarbą, t.y. metams bėgant jis nėra visiškai pamirštamas, bet palaipsniui pereina į užmaršties zoną. Tuo aš noriu pasakyti, kad, kalbant apie sveiką vaiko raidos procesą, objektas nėra „įsisavinamas“, o su juo susiję jausmai nebūtinai užgniaužiami. Jis nėra visiškai užmirštamas ir jo nėra gedima. Jis paprasčiausiai praranda turėtą reikšmę dėl to, kad pereinamieji reiškiniai ima sklaidytis po visą pereinamąją teritoriją tarp

„vidinės psichinės realybės" ir „išorinio pasaulio, kurį vienodai suvokia du skirtingi žmonės", kitaip sakant, po visą kultūrinę sferą.

Nuo čia mano domėjimosi laukas išsiplečia į tokias sritis kaip žaidimas, meninė kūryba ir meno vertinimas, religiniai patyrimai, sapnai, taip pat fetišizmas, melas ir vagystės, prieraišaus ryšio kilmė ir išnykimas, polinkis į narkotikus, obsesinių ritualų talismanai ir t. t.

Pereinamojo objekto ir simbolizmo ryšys

Tiesa, kad paklodės kampas (ar kitas pereinamasis objektas) simbolizuoja kitą dalinį objektą, pavyzdžiui, krūtį. Tačiau svarbu paminėti, kad objekto realumas yra svarbesnis už simbolinę jo reikšmę. Tai, kad objektas nėra krūtis (ar motina), tačiau yra tikras, yra ne mažiau svarbu nei faktas, jog jis atstoja krūtį (ar motiną).

Simbolizmas pasireiškia tuomet, kai kūdikis pradeda aiškiai skirti fantazijas nuo faktų, vidinius objektus nuo išorinių, pirminio kūrybiškumo ir percepcijos. Tačiau mano siūloma pereinamųjų objektų samprata leidžia tirti skirtumų ir panašumų pripažinimo procesą. Mano manymu, terminas, nusakantis simbolizmo esmę duotuoju laikotarpiu, terminas, apibūdinantis kūdikio perėjimą nuo visiško subjektyvumo prie objektyvumo, yra naudingas, o pereinamasis objektas (paklodės kampas ir pan.) yra tai, ką toje kelionėje patyrimo link mes galime tiesiogiai stebėti.

Pereinamojo objekto fenomeną galima būtų suvokti netgi iki galo nesuvokiant simbolizmo esmės. Panašu, kad simbolizmo apraiškas galima tirti tik stebint individo raidos procesą, ir kad jo reikšmė yra, geriausiu atveju, labai nepastovi. Pavyzdžiui,

kalbant apie Kristaus kūną simbolizuojančią ostiją, naudojamą Šventojo sakramento metu, manau būsiu teisus teigdamas, kad Romos katalikų bendruomenei ji *yra* Kristaus kūnas, tuo tarpu Protestantų bendruomenei ji yra *pakaitalas*, priminimas, o ne pats kūnas. Vis dėlto, abiem atvejais ji yra simbolis.

Klinikinis pereinamojo objekto aprašymas

Kiekvienas, kas palaiko ryšį su tėvais, auginančiais vaikus, gali rasti be galo daug įvairios iliustracinės klinikinės medžiagos. Pavyzdžiai, kuriuos čia pateikiu, yra tik tam, kad primintų skaitytojams apie panašius savo pačių išgyvenimus.

Du broliai: skirtingai naudojamos ankstyvosios nuosavybės

Iškreiptas pereinamojo objekto panaudojimas. X, šiuo metu sveikas vyras, turėjo išminti sunkų kelią brandos link. Motina, augindama X, kai jis buvo kūdikis, „mokėsi, ką reiškia būti motina", ir dėl to, ką ji sužinojo augindama jį, jai pavyko išvengti tam tikrų klaidų auginant kitus vaikus. Buvo ir kitų išorinių aplinkybių, kėlusių jai nerimą dėl vienišos motinystės X gimimo metu. Savo, kaip motinos vaidmenį, ji vertino labai rimtai ir maitino X krūtimi iki septinto mėnesio. Jos manymu, tai buvo per ilgas laiko tarpas ir dėl to buvo sunku vaiką atjunkyti. Jis niekuomet nečiulpė nykščio ar kitų pirštų, todėl jį atjunkius, vaikas „neturėjo ko griebtis". Jis niekuomet neturėjo buteliuko ar čiulptuko, nepažino kitokio maitinimo būdo. Jo prisirišimas *prie jos pačios*, kaip žmogaus, buvo labai tvirtas ir labai ankstyvas, ir jam reikėjo jos kaip asmens.

Būdamas dvylikos mėnesių, jis „įsivaikino" pliušinį triušiuką, kurį noriai mylavo, ir šie jo šilti jausmai triušiukui galiausiai per-

augo į meilę tikriems triušiams. Ši pliušinio triušiuko fazė truko iki tol, kol X sukako penkeri ar šešeri. Triušį galima būtų pavadinti *malšinančiu objektu*, tačiau jis niekuomet neatliko pereinamojo objekto funkcijų. Skirtingai nei tikras pereinamasis objektas, jis niekuomet nebuvo svarbesnis už motiną, kuri tapo beveik neatskiriama kūdikio dalimi. Šio konkretaus berniuko atveju, nerimas, sukeltas žindymo nutraukimo po septynerių mėnesių, vėliau peraugo į astmą, kurią jam teko įveikti labai pamažu. Jam buvo labai svarbu susirasti darbą kuo toliau nuo gimtojo miesto. Jo prisirišimas prie motinos vis dar yra labai stiprus, tačiau jį galima apibūdinti kaip „normalų" ar „sveiką". Šis vyras niekados nebuvo vedęs.

Tipiškas pereinamojo objekto panaudojimas. X'o jaunesnysis brolis, Y, nuo pat pradžių vystėsi pagal numatytą scenarijų. Dabar jis pats turi tris sveikus vaikus. Keturis mėnesius jis buvo maitinamas krūtimi, o paskui nesunkiai atjunkytas. Y jau ankstyvosiomis savaitėmis ėmė čiulpti nykštį ir tai „padėjo jam daug lengviau įveikti atjunkymo laikotarpį nei vyresniajam broliui". Netrukus po to, kai buvo nutrauktas maitinimas krūtimi, apie penktąjį ar šeštąjį mėnesį, jis „pasisavino" antklodės kraštą, prasidedantį ties ta vieta, kur baigiasi siūlės. Jam patiko, jei kampe buvo išlindę nors kiek vilnos, kuria jis kutendavo sau nosį. Šis kampas labai ankstyvoje stadijoje tapo jo „maa" – jis pats išrado šį žodį, vos tik pradėjo leisti garsų junginius. Jam sulaukus maždaug vienerių, antklodės kraštą jis sugebėjo pakeisti švelniai žalio džersio medžiagos skiaute su raudonais kutais. Tai nebuvo „malšinantis objektas", kaip kad depresiškojo vyresnėlių atveju, bet „raminantis objektas". Tai buvo raminamasis, kuris visuomet suveikdavo. Tai yra tipinis pavyzdys to, ką aš vadinu *pereinamuoju objektu.* Kai Y buvo mažas berniukas, buvo aišku, kad nesvarbu, kas jam paduos jo „maa", jis akimirksniu ims jį čiulpti ir nusiramins, o praėjus keletui minučių

ir užmigs, jei tik miego metas netoli. Tuo pat metu jis nenustojo čiulpti nykščio, Y tai darė iki tol, kol jam sukako treji ar ketveri, ir pats atsimena, kaip čiulpė nykštį ir dėl to turėjo sukietėjimą ant rankos nykščio. Dabar jį (kaip tėvą) domina nykščio čiulpimas ir tai, kaip vaikai naudoja savo „maa".

Iš septynių šios šeimos vaikų istorijų galima išskirti keletą pastebėjimų, kuriuos galima palyginti toliau pateiktoje lentelėje.

		Nykštys	*Pereinamieji objektai*		*Vaiko tipas*
X	Berniukas	o	Motina	Triušis (malšinantis)	Perdėtai prisirišęs prie motinos
Y	Berniukas	+	„Maa"	Džersis (raminamasis)	Laisvas
Dvyniai	Mergaitė	o	Čiulptukas	Asiliukas (draugas)	Vėlyva branda
	Berniukas	o	„Ee"	Ee (apsauga)	Paslėpta psichopatija
Y vaikai	Mergaitė	o	„Maa"	Antklodė (užtikrinimas)	Vystosi gerai
	Mergaitė	+	Nykštys	Nykštys (pasitenkinimas)	Vystosi gerai
	Berniukas	+	„Mimis"	Objektai (įvairūs)*	Vystosi gerai

* Ši vieta neaiški, bet palikau taip, kaip buvo. D.W.W., 1971.

Vaikų istorijų sekimo nauda

Kalbantis su tėvais neretai naudinga pasidomėti informacija apie visų šeimos vaikų ankstyvąsias technikas ir nuosavybes. Tai padės išprovokuoti motiną palyginti savo vaikus vienu su kitais ir padės jai prisiminti ir palyginti išskirtinius jų požymius ankstyvame amžiuje.

Vaiko indėlis

Informaciją apie pereinamuosius objektus galima išgauti tiesiai iš vaiko. Pavyzdžiui:

> Angus (vienuolikos metų ir devynių mėnesių) papasakojo man, kad jo brolis „turi galybę pliušinių meškiukų ir visokių daiktų", o prieš tai turėjo „mažyčių meškų". Tada jis pradėjo pasakoti savo paties istoriją. Jis pats niekuomet neturėjo pliušinių meškučių. Buvo kažkoks varpelis ant virvutės, kurį jis tabaluodavo tol, kol galiausiai užmigdavo. Paskui tas varpelis tikriausiai nutrūko nuo virvutės ir tuo viskas pasibaigė. Tačiau buvo ir kai kas kita, dėl ko jis labai drovėjosi. Tai buvo purpurinis triušis su raudonomis akimis. „Man jis nepatiko. Aš jį mėtydavau, kur pakliūdavo. Dabar jis priklauso Džeremiui – aš jį atidaviau jam todėl, kad jis buvo negeras. Jis *nukrisdavo* nuo komodos. *Jis vis dar mane aplanko. Man patinka, kai jis mane aplanko."* Jis pats buvo nustebęs, kad staiga prašneko apie purpurinį triušį.

Reikia pastebėti, kad šis vienuolikametis, pasižymintis normaliu ir įprastu jo amžiui realybės pojūčiu, kalbėdamas apie savo pereinamojo objekto savybes ir veiksmus kalbėjo taip, tarsi jo realybės pojūtis būtų iki galo neišsivystęs. Vėliau, kai susitikau su motina, ji buvo labai nustebusi, kad Angus prisiminė purpurinį triušį. Ji lengvai atpažino jį iš spalvoto piešinio.

Pavyzdžių prieinamumas

Aš specialiai susilaikysiu nuo tolimesnės medžiagos apie šį atvejį pateikimo, ypač todėl, kad nenoriu sudaryti neteisingo įspūdžio, jog tai, apie ką čia kalbu, yra retas atvejis. Beveik kiekvieno atvejo studijoje galima rasti įdomių su pereinamųjų reiškinių egzistavimu, arba jų nebuvimu, susijusių faktų.

Teorinis tyrimas

Remiantis priimta psichoanalizės teorija, galima pateikti keletą pastabų:

1. Pereinamasis objektas atstoja krūtį ar kitą pirmojo santykio objektą.
2. Pereinamasis objektas eina pirmiau nusistovėjusio realybės patikrinimo.
3. Santykyje su pereinamuoju objektu kūdikis pereina nuo (magiškos) visagalės kontrolės fazės prie manipuliacinės kontrolės fazės (apimančios raumeninį erotizmą ir koordinacijos teikiamus džiaugsmus).
4. Pereinamasis objektas ilgainiui gali tapti fetišo objektu ir tokiu būdu tapti suaugusiojo seksualinio gyvenimo dalimi. (Žr. Wulff (1946) darbą šia tema.)
5. Pereinamasis objektas, dėl analinių erotinių sąsajų, gali būti siejamas su išmatomis (tačiau ne dėl to jis gali tapti purvinas ir įgauti nemalonų kvapą).

Ryšys su vidiniu objektu (Klein)

Pereinamojo objekto koncepciją įdomu palyginti su Melani Klein (1934) vidinio objekto koncepcija. Pereinamasis objektas *nėra vidinis objektas* (kuris yra psichinė koncepcija) – jis yra nuosavybė. Tačiau jis nėra (kūdikiui) ir išorinis objektas.

Čia reiktų pateikti paaiškinimą. Kūdikis gali griebtis pereinamojo objekto tuomet, kai vidinis objektas yra gyvas ir realus, arba pakankamai geras (ne pernelyg persekiojantis). Tačiau šio vidinio objekto savybės priklauso nuo išorinio objekto egzistavimo, gyvybingumo ir elgesio. Pastarojo kokios nors esmi-

nės funkcijos defektas netiesiogiai lemia vidinio objekto negyvybingą ar persekiojamą pobūdį.[1] Jei išorinis objektas kurį laiką išlieka nepilnavertis, vidinis objektas praranda turėtą reikšmę kūdikiui ir tuomet, tik tuomet, pereinamasis objektas taip pat praranda savo svarbą. Taip pereinamasis objektas gali simbolizuoti krūtį, tačiau tik *netiesiogiai*, per jo sąsajas su „vidine" krūtimi.

Pereinamasis objektas niekuomet nėra magiškai valdomas, kaip kad vidinis objektas, bet nėra ir visiškai nevaldomas, kaip kad reali motina.

Iliuzijos ir jų griovimas

Tam, kad paruoščiau pagrindą savo paties pozityviam indėliui šia tema, pirmiausia turiu aprašyti tai, kas, mano manymu, psichoanalitiniuose darbuose, nagrinėjančiuose kūdikių emocinę raidą, yra neteisingai laikoma savaime suprantamais dalykais, net jei iš esmės jie yra suvokiami teisingai.

Neturėdamas pakankamai geros motinos, vaikas neturi jokių galimybių pereiti nuo malonumo principo prie realybės principo arba prie pirminės identifikacijos stadijos ir toliau (žr. Freud, 1923). Pakankamai gera „motina" (kuri nebūtinai turi būti kūdikio tikroji motina) yra ta, kuri aktyviai prisitaiko prie kūdikio poreikių. Šis aktyvus prisitaikymas palaipsniui mažėja, atsižvelgiant į augantį kūdikio gebėjimą atlaikyti prisitaikymo trūkumą ir pakelti frustracijos pasekmes. Natūralu, kad kūdikio tikroji motina, tikėtina, tai sugebės atlikti geriau nei bet koks kitas asmuo, nes toks aktyvus prisitaikymas reikalauja nevaržomo ir nuolatinio rūpinimosi kūdikiu. Iš tiesų, kūdikio priežiūros re-

[1] Šioje vietoje tekstas pakeistas, tačiau paremtas pirminiais teiginiais.

zultatų sėkmingumą lemia atsidavimas, o ne protavimas ar intelektualinis išsilavinimas.

Pakankamai gera motina, kaip jau minėjau, pradeda nuo beveik absoliutaus prisitaikymo prie savo kūdikio poreikių, ir, palaipsniui ir atsižvelgdama į kūdikio augantį gebėjimą kovoti su jos nesitaikymu prie jo poreikių, ji ima vis mažiau ir mažiau taikytis.

Kūdikio priemonės kovoti su šiuo motinos atsisakymu taikytis prie jo poreikių apima:

1. Kūdikio patirtį, dažnai pasikartojančią, jog frustracijos būsena trunka ribotą laiko tarpą. Savaime suprantama, iš pradžių šis laiko tarpas turi būti labai trumpas.
2. Vis didėjantį proceso pojūtį.
3. Psichinės veiklos užuomazgos.
4. Autoerotinio pasitenkinimo priemonių pasitelkimą.
5. Atmintį, praeities įvykių išgyvenimus iš naujo, fantazijas, sapnus – praeities, dabarties ir ateities sujungimą į visumą.

Jei viskas klostosi gerai, frustracijos patirtis kūdikiui gali būti naudinga, nes nepilnas poreikio išpildymas objektus daro realiais – t. y. jie tampa nekenčiami, bet taip pat ir mylimi. *Jei viskas klostosi gerai,* to pasekmė yra ta, kad kūdikiui gali pradėti nepatikti, jei poreikis patenkinamas per greitai, nepaliekant vietos natūraliam jo sumažėjimui. Tai įvyksta dėl to, kad absoliutus prisitaikymas primena magiją ir tobulai veikiantis objektas labai priartėja prie haliucinacijos. Vis dėlto, *pradžioje* prisitaikymas turi būti beveik visiškai absoliutus, ir jeigu jis nebus toks, kūdikiui bus neįmanoma išsiugdyti gebėjimo patirti ryšį su realybe, ar netgi paprasčiausiai susiformuoti išorinės realybės sampratą.

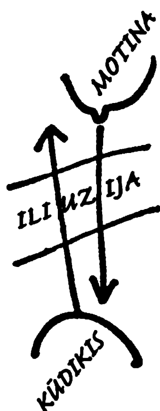
Iliuzijos ir jų reikšmė

Iš pradžių motina, prisitaikydama prie kūdikio poreikių beveik šimtu procentų, suteikia kūdikiui galimybę susikurti *iliuziją*, kad jos krūtis yra kūdikio dalis. Tarsi ji galėtų būti magiškai kūdikio kontroliuojama. Lygiai taip pat galime apibendrinti kūdikio priežiūrą ramybės etapais tarp susijaudinimo priepuolių. Visagalybė yra beveik faktinė patyrimo dalis. Galutinė motinos užduotis yra sugriauti šią iliuziją, tačiau ji niekaip to negalės padaryti, jei iš pat pradžių nesudarys pakankamai galimybių šiai iliuzijai užgimti.

Kitais žodžiais tariant, krūtis yra kūdikio kuriama ir perkuriama iš naujo iš jo gebėjimo mylėti ar (galima sakyti) iš poreikio. Kūdikio dalimi tampa įsivaizduojamas fenomenas, kurį mes vadiname motinos krūtimi.[2] Motinos krūtis tinkamu momentu atsiranda būtent toje vietoje, kurioje kūdikis ją pasiruošęs sukurti.

Taigi žmogus nuo gimimo susiduria su problema, kaip atskirti tai, kas yra objektyviai suvokiama, nuo to, kas subjektyviai įsivaizduojama. Ieškant šios problemos sprendimo, nepasisekė tam žmogui, kurio motina nedavė jam pakankamai geros pradžios. *Pereinamoji sritis, apie kurią aš čia kalbu, yra sritis tarp pirminio kūrybiškumo ir objektyvios percepcijos, paremtos realumo patikrinimu.* Pereinamieji reiškiniai pasireiškia ankstyvojoje iliuzijų kūrimo stadijoje, be kurios žmogus negali suvokti idėjos apie savo santykį su objektu, kuris yra kitų suvokiamas ir pripažįstamas kaip išorinis tam žmogui.

[2] Čia aš kalbu apie žindymą apskritai. Kai sakoma, kad pirmasis objektas yra krūtis, „krūtis" šiame kontekste reiškia viso žindymo techniką, o ne vien kūno dalį. Motina gali būti pakankamai gera motina (tai, kaip aš ją apibūdinu) ir maitindama vaiką iš buteliuko.

Pav. 1

Pav. 2

Pav. 1 perteikta mintis yra tokia: tam tikrame teoriniame taške ankstyvojoje individo raidos stadijoje kūdikis tam tikroje motinos sukurtoje aplinkoje sugeba suformuluoti mintį, kad kažkas gali patenkinti jo vis augantį instinktyvios įtampos sukurtą poreikį. Iš pradžių kūdikis nežino, kas turi būti sukurta. Šiuo momentu pasirodo motina. Paprastai ji pasiūlo savo krūtį ir paragina kūdikį žįsti. Motinos prisitaikymas prie kūdikio poreikių, jei atliekamas gerai, suteikia kūdikiui *iliuziją*, kad egzistuoja išorinė realybė, kuri atitinka kūdikio gebėjimą kurti. Kitais žodžiais tariant, tai, ką siūlo motina, ir tai, ką kūdikis galėtų įsivaizduoti, didžia dalimi sutampa. Žiūrint iš šalies, atrodo, kad vaikas tiesiog mato tai, ką motina jam siūlo, tačiau tai nėra visiška tiesa. Kūdikis mato krūtį tik todėl, kad jis pats ją būtų galėjęs sukurti toje vietoje ir tuo metu. Tarp motinos ir kūdikio nevyksta jokie mainai. Psichologine prasme kūdikis ima iš krūties, kuri yra jo dalis, o motina duoda pieno kūdikiui, kuris yra jos dalis. Psichologijoje mainų idėja yra paremta psichologo iliuzijomis.

Pav. 2 iliuzijų sričiai suteikiama forma pailiustruoti tam, ką aš laikau pagrindine pereinamojo objekto ir pereinamųjų reiškinių funkcija. Pereinamieji objektai ir pereinamieji reiškiniai suteikia žmogui tai, kas jam bus svarbu visą gyvenimą – t. y. neutralią patirties sritį, kuri negali būti nuginčyta. *Apie pereinamąjį objektą galima pasakyti tiek, kad tarp mūsų ir kūdikio turi egzistuoti susitarimas, kad mes niekuomet neužduosime jam klausimo: „Ar tu jį išsigalvojai, ar jis tau buvo pakištas iš šalies?" Svarbiausia šioje vietoje yra tai, kad nėra poreikio priimti jokio sprendimo. Jokių panašių klausimų užduoti nederėtų.*

Ši užslėpta problema, kuri, be abejonės, kankina kūdikį nuo pat pradžių, pamažu tampa akivaizdžia ir taip yra dėl to, kad pagrindinė motinos užduotis (šalia to, kad suteiktų sąlygas iliuzijai susikurti) yra tą iliuziją sugriauti. Pagrindinė atjunkymo proceso užduotis yra sugriauti tą iliuziją, bet ji ir toliau išlieka viena pagrindinių tėvų ir ugdytojų užduočių. Kitais žodžiais tariant, *iliuzijų* klausimas yra neatskiriamas nuo žmogiškos esybės, ir joks žmogus negali jo išspręsti pats ar pati, nors *teorinis* šio klausimo suvokimas gali pasiūlyti *teorinį* jo sprendimą. Jei viskas klostosi gerai, šio laipsniško iliuzijų griovimo proceso metu paruošiamas pagrindas, būtinas išgyventi visas tas frustracijas, kurias mes apibūdiname vienu žodžiu „atjunkymas". Tačiau reikia atminti, kad, kalbėdami apie su atjunkymu susijusių reiškinių (kuriuos Klein (1940) aiškiai nušvietė aprašydama savo depresinę poziciją) visumą, mes darome prielaidą apie pamatinio proceso, kurio metu suteikiama galimybė susikurti ir palaipsniui sugriauti iliuziją, egzistavimą. Sutrikus iliuzijų kūrimo ir griovimo procesui, iš kūdikio atimama galimybė būti atjunkytam ir patirti visų reiškinių, susijusių su atjunkymo procesu. Tokiu atveju šnekėti apie

atjunkymą yra beprasmiška. Paprasčiausias žindymo krūtimi nutraukimas nėra tapatus atjunkymo procesui.

Normalaus vaiko atveju mes galime stebėti, kokią nepaprastai didelę reikšmę turi atjunkymas. Stebėdami tas sudėtingas reakcijas, kurias sukelia atjunkymo procesą, mes galime būti tikri, kad jos gali pasireikšti tik dėl to, kad iliuzijų kūrimo ir griovimo procesas praėjo taip puikiai, kad galime jį visiškai užmiršti kalbėdami apie patį atjunkymą.

Iliuzijų kūrimo ir griovimo teorijos raida

Čia daroma prielaida, kad realybės tikrinimo procesas niekuomet nesibaigia ir kad nė vienas žmogus nėra laisvas nuo įtampos, kylančios bandant suderinti vidinę ir išorinę realybes, o palengvėjimas ateina iš tarpinės patyrimo zonos (palyg. Riviere, 1936), kuri nėra kvestionuojama (menai, religija, ir pan.). Ši tarpinė zona yra tiesioginė žaidimų zonos, kurioje galima rasti žaidimuose „paskendusį" vaiką, tąsa.

Kūdikystėje ši zona reikalinga tam, kad padėtų vaikui užmegzti ryšį su pasauliu, o jai atsirasti padeda pakankamai gera motinos globa lemiamoje ankstyvojoje stadijoje. Čia labai svarbu yra išorinės emocinės aplinkos ir tam tikrų fizinės aplinkos elementų, kaip kad pereinamųjų ar kitokių objektų, tąsa (laike).

Pereinamieji reiškiniai tėvų yra toleruojami todėl, kad jie intuityviai pripažįsta objektyvaus suvokimo keliamą įtampą. Mes nereikalaujame iš kūdikio pripažinti situacijos subjektyvumą ar objektyvumą ten, kur yra pereinamasis objektas.

Jei suaugęs žmogus iš mūsų pareikalautų pripažinti jo subjektyvių reiškinių objektyvumą, mes iš karto atpažintumėme ir

diagnozuotumėme pamišimą. Tačiau jei suaugęs žmogus geba mėgautis savo asmenine tarpine zona, nieko nereikalaudamas iš kitų, tuomet ir mes galime pripažinti savo tarpines zonas ir netgi su džiaugsmu pastebėti, kad kai kas jose sutampa su kitų žmonių tarpinėmis zonomis, pavyzdžiui, per bendrą narių patirtį meno, religiniuose ar filosofiniuose būreliuose.

Santrauka

Šiame skyriuje atkreipiamas dėmesys į gausią stebėjimų medžiagą, susijusią su ankstyvosiomis sveiko kūdikio patirtimis, pasireiškiančiomis per jo santykį su pirmąja nuosavybe.

Pirmoji nuosavybė, žvelgiant atgal, yra susijusi su autoerotiniais reiškiniais, tokiais kaip kumščio ar nykščio čiulpimas, o žiūrint į priekį – su pirmuoju minkštu ar kietu žaislu arba lėle. Ji susijusi tiek su išoriniu objektu (motinos krūtis), tiek ir su vidiniais objektais (magiškai iššaukiama krūtimi), tačiau nėra tapati nė vienam iš jų.

Pereinamieji objektai ir pereinamieji reiškiniai priklauso iliuzijų sričiai, kuri yra patyrimo pradžios pagrindas. Sąlygas šiai ankstyvajai raidos stadijai pasireikšti sudaro motina, kuri turi ypatingą gebėjimą prisitaikyti prie savo kūdikio poreikių, taip leisdama kūdikiui susikurti iliuziją, kad tai, ką jis susikuria, egzistuoja iš tikrųjų.

Ši tarpinė patyrimo sritis, kurios priklausymas vidinei ar išorinei (bendrai) realybei nėra kvestionuojamas, užima didelę kūdikio patyrimų dalį, ir yra išlaikoma visą gyvenimą intensyvių patyrimų, kuriuos sukelia menas, religija ar kūrybinis mokslinis darbas, forma.

Kūdikio pereinamasis objektas ilgainiui praranda savo reikšmę, ypač tuomet, kai ima vystytis kultūriniai interesai.

Iš šių apmąstymų kyla tolimesnė išvada, kad paradokso pripažinimas gali duoti teigiamų rezultatų. Paradokso išsprendimas gali vesti prie asmens gynybos mechanizmų, kurie suaugusiuose asmenyse gali būti aptinkami teisingo ir neteisingo tapatybės organizavimo forma (Winnicott, 1960a).

2 Teorijos taikymas

Savaime suprantama, kad tai ne objektas yra pereinamas. Objektas simbolizuoja kūdikio perėjimą iš stadijos, kurioje jis ir motina yra viena esybė, prie stadijos, kurioje jis egzistuoja per santykį su motina kaip kažkoks atskiras ir išorinis daiktas. Kalbant apie šią stadiją dažnai sakoma, kad vaikas išauga iš narcisistinio santykio su objektais, tačiau aš vengiu vartoti šį terminą, nes nesu tikras, kad jis reiškia būtent tai, ką turiu omenyje. Be to, šis terminas neapima priklausomybės idėjos, kuri yra esminė ankstyvosiose stadijose, kol vaikas įsitikina, kad daiktai gali egzistuoti net tuomet, kai jie nėra jo dalis.

Su pereinamaisiais reiškiniais susijusios psichopatologijos

Pirmojoje dalyje aš stengiausi kuo aiškiau pabrėžti, jog pereinamieji reiškiniai yra visiškai normalus dalykas. Vis dėlto, atliekant klinikinius atvejų tyrimus galima aptikti tam tikrų patologijų. Norėdamas pavaizduoti, kaip vaikas siekia susidoroti su atskyrimu ir praradimu, aš atkreipiu dėmesį į tai, kaip atskyrimas gali paveikti pereinamųjų reiškinių eigą.

Gerai žinoma, kad, jeigu motinos ar kito asmens, nuo kurio kūdikis yra priklausomas, nėra šalia, automatiškai neįvyksta jokių pokyčių, kadangi kūdikis prisimena ir palaiko mentalinį motinos paveikslą, arba tai, ką mes vadiname vidine motinos reprezentacija, kuri išlieka tam tikrą laiko tarpą. Jei motinos nėra šalia ilgiau, nei šis laiko tarpas, skaičiuojamas minutėmis, valandomis ar dienomis, tuomet prisiminimas, arba vidinė motinos reprezentacija, ima blėsti. Jei taip įvyksta, pereinamieji reiškiniai palaipsniui praranda prasmę ir kūdikis nebegali jų patirti. Mes galime stebėti, kaip objektas praranda turėtą reikšmę. Prieš pat praradimo konstatavimą, kartais mes galime pastebėti perdėtą naudojimąsi objektu, kas reiškia, kad kūdikis bando *paneigti* grėsmės, kad objektas praras prasmę, egzistavimą. Siekdamas pailiustruoti šį neigimo aspektą, aš pateiksiu trumpą klinikinį pavyzdį apie vieno berniuko santykį su virvute.

Virvutė

1955 metų kovo mėnesį į Padingtono Gryn Vaikų ligoninės psichologijos skyrių motina ir tėvas atvedė septynerių metų berniuką. Kartu su jais atėjo dar du šeimos nariai: dešimties metų mergaitė, lankanti mokyklą, skirtą sutrikusio vystymosi vaikams, ir iš pažiūros normali maža ketverių metų mergaitė. Juos atsiuntė šeimos daktaras, nustatęs eilę sindromų, rodančių berniuką turint elgesio sutrikimų. Berniuko buvo paprašyta atlikti intelekto testą, kurio rezultatas buvo 108. (Visos kitos detalės, kurios nėra tiesiogiai susijusios su pagrindine šio skyriaus tema, praleistos.)

Pirmo pasimatymo su tėvais metu aš atlikau ilgą interviu, kur jie pateikė man aiškų vaiko raidos ir raidos sutrikimų paveikslą.

Tačiau jie pamiršo paminėti vieną labai svarbią detalę, kuri iškilo per pokalbį su berniuku.

Buvo nesunku pastebėti, kad motina buvo depresiška asmenybė, ir ji pripažino, kad yra gulėjusi ligoninėje dėl depresijos. Iš tėvų pasakojimo supratau, kad motina berniuką prižiūrėjo iki trejų metų ir trijų mėnesių, kai gimė jo sesutė. Tai buvo pirmasis reikšmingas išsiskyrimas, o antrasis įvyko tuomet, kai berniukui buvo treji metai ir vienuolika mėnesių, ir kai motinai buvo atliekama operacija. Kai berniukui buvo ketveri metai ir devyni mėnesiai, motina buvo dviems mėnesiams paguldyta į psichiatrinę ligoninę, ir šiuo laikotarpiu juo rūpinosi motinos sesuo. Tuo metu visi, kam buvo tekę berniuką prižiūrėti, vieningai sutarė, kad jis yra sudėtinga asmenybė, nors ir turi labai gerų bruožų. Jo elgesys buvo labai permainingas ir jis galėjo visus išgąsdinti, pareikšdamas, kad supjaustys motinos seserį į mažus gabaliukus. Pradėjo reikštis įvairios manijos, kaip kad, pavyzdžiui, neįveikiamas potraukis laižyti daiktus ir žmones, maniakiškų gerklinių garsų leidimas. Berniukas dažnai neklausė nurodymų ir ožiavosi. Jam akivaizdžiai kėlė nerimą vyresniosios sesers psichinis sutrikimas, tačiau jo raidos sutrikimai, atrodo, pradėjo vystytis prieš šiam faktoriui įgyjant didesnę reikšmę.

Po susitikimo su tėvais, aš turėjau asmeninį pokalbį su berniuku, kuriame dalyvavo dar du su psichiniais ligoniais dirbantys socialiniai darbuotojai ir du lankytojai. Iš pat pradžių berniukas sudarė visiškai normalaus vaiko įspūdį ir noriai įsitraukė į mano pasiūlytą keverzonių žaidimą. (Šio žaidimo metu aš impulsyviai nubraižau keletą linijų ir paprašau vaiko paversti tą keverzonę piešiniu. Paskui vaikas turi ką nors pakeverzoti, ir tuomet jau mano eilė iš to ką nors sukurti.)

Šiuo konkrečiu atveju keverzonės žaidimas pateikė įdomių rezultatų. Automatiškai atsiskleidė berniuko apatija, ir, kad ir ką aš jam pasiūlyčiau, jis viską paversdavo kuo nors, susijusiu su virve. Tarp dešimties jo piešinių buvo šie:

Kilpa
Botagas
Botkotis
Yo-yo žaidimo virvelė
Sumegzta virvė
Dar vienas botkotis
Ir dar vienas botkotis.

Po šio pokalbio su berniuku, sekė dar vienas susitikimas su tėvais, kurio metu aš pasidomėjau šia berniuko fiksacija. Jie buvo patenkinti, kad aš apie tai užsiminiau, o anksčiau nieko nebuvo minėję todėl, kad nemanė, jog tai gali turėti kokios nors reikšmės. Jie papasakojo, kad berniukas perdėtai domėjosi viskuo, kas susiję su virvėmis. Tiesą pasakius, beveik visuomet įėję į kambarį, kuriame jis žaisdavo, jie rasdavo kėdes, virvele pririštas prie stalo, ar pagalvę, pririštą prie židinio. Jie užsiminė, kad pastaruoju metu berniuko perdėtas domėjimasis virvėmis įgijo naują bauginantį bruožą, kuris juos privertė susirūpinti labiau nei paprastai. Neseniai berniukas buvo virvę aprišęs apie kaklą savo sesutei (tai pačiai sesutei, kurios gimimas buvo jo pirmojo išsiskyrimo su motina priežastis).

Šiuo konkrečiu atveju aš žinojau, kad mano galimybės ko nors imtis labai ribotos: berniuko ir jo tėvų aš negalėsiu matyti dažniau nei kartą šešis mėnesius, nes jie gyveno kaime. Todėl ėmiausi štai ko: paaiškinau motinai, kad berniukas stengiasi

įveikti išsiskyrimo baimę, pasinaudodamas virve jis bando užkirsti išsiskyrimui kelią, kaip kad suaugęs žmogus bando užkirsti kelią išsiskyrimui, pasinaudodamas telefono paslaugomis. Ji sureagavo gana skeptiškai, tačiau pasiūliau jai, kad, jeigu šiuose mano žodžiuose galiausiai įžvelgtų kokią nors prasmę, pasitaikius tinkamai progai tegu pasikalba apie tai su berniuku ir papasakoja jam tai, ką aš papasakojau jai, ir, atsižvelgdama į berniuko atsaką, tikslingai plėtoja išsiskyrimo temą.

Iš tų žmonių daugiau negirdėjau nieko, kol po šešių mėnesių jie vėl apsilankė pas mane. Motina nepateikė man ataskaitos apie tai, ko buvo imtasi, tačiau, man pasidomėjus, ji papasakojo man tai, kas nutiko po jų vizito pas mane. Iš pradžių ji manė, kad tai, ką jai aiškinau buvo kvaila, kol vieną vakarą ji apie tai užsiminė berniukui ir pamatė, kad jis labai noriai ėmė kalbėti apie savo santykį su ja ir baimę dėl jų ryšio. Ji paprašė berniuko padėti jai prisiminti visus jų išsiskyrimus, ir iš jo atsako suprato, kad tai, ką aš jai aiškinau, buvo tiesa. Be to, po jų pokalbio žaidimai su virve baigėsi. Objektai nebebuvo raišiojami, kaip kad anksčiau. Po to jie turėjo dar daug pokalbių apie tai, kodėl berniukas jaučia atstumą tarp savęs ir motinos. Jų metu ji padarė labai svarbią išvadą: svarbiausias jų išskyrimas buvo tuomet, kai ji rimtai susirgo depresija. Pasak jos, taip atsitiko dėl to, kad ji ne tik išvažiavo kažkur kitur, bet nutraukė bet kokius ryšius su juo, nes buvo paskendusi į savo pačios problemas.

Vėlesnio susitikimo metu motina prasitarė, kad, praėjus metams po jos pirmojo pokalbio su berniuku, šis vėl grįžo prie savo pomėgio raišioti virvėmis visus objektus, kuriuos rasdavo namuose. Iš tiesų, ji ruošėsi gultis į ligoninę operacijai, todėl

paaiškino berniukui: „Iš tavo žaidimų su virvėmis matau, kad nerimauji dėl mano išvykimo, tačiau šį kartą išvykstu tik keletui dienų: man atliks nedidelę operaciją.“ Po šio pokalbio nauja žaidimų su virvėmis fazė baigėsi vos prasidėjusi.

Su šia šeima aš ir toliau palaikau ryšius ir esu padėjęs keletu klausimų, susijusių su berniuko mokykliniu ugdymu ir kitais reikalais. Neseniai, praėjus ketveriems metams nuo pirmojo pokalbio, tėvas pranešė apie naują perdėto domėjimosi virvėmis fazę, sietiną su nauja motinos depresijos banga. Ši fazė truko du mėnesius – ji baigėsi po to, kai visa šeima išvažiavo atostogų ir, tuo pat metu, pagerėjo ekonominė šeimos padėtis (po ilgo nedarbingumo laikotarpio tėvas susirado darbą). Dėl pastarosios priežasties pagerėjo motinos būklė. Tėvas užsiminė apie dar vieną įdomią detalę, susijusią su aptariama tema. Šios paskutiniosios fazės metu berniukas su virve atliko triuką, kuris, tėvo manymu, buvo reikšmingas, nes rodė, kaip glaudžiai visa tai susiję su liguistu motinos nerimu. Vieną dieną grįžęs namo, jis rado berniuką kabant ant virvės žemyn galva. Jo kūnas atrodė suglebęs, ir jis gana neblogai vaidino mirusį. Tėvas suprato, kad privalo elgtis taip, lyg nebūtų to pastebėjęs, ir pusę valandos dirbo sode, kol berniukui nusibodo ir jis baigė savo žaidimą. Tai buvo didelis tėvo gebėjimo tvardytis patikrinimas. Vis tik kitą dieną vaikas pakartojo tą pačią sceną ant medžio, kurį galima matyti pro virtuvės langą. Sukrėsta motina, išsigandusi, kad berniukas pasikorė, išlėkė į lauką.

Siekiant suprasti šį atvejį, verta paminėti dar keletą detalių. Nors berniuko, kuriam šiuo metu yra vienuolika metų, raidoje toliau pastebima „kieto vyruko“ tendencija, jis yra labai

drovus bei greitai susijaudina. Jis turi keletą pliušinių meškiukų, kuriuos laiko savo vaikais. Niekas nedrįsta prie jo ištarti, kad jie yra tik žaislai. Jis yra jiems ištikimas, dažnai juos myluoja, siuva jiems drabužius. Tėvo nuomone, taip rūpindamasis savo šeima ir vaidindamas jų motiną, jis susikuria saugumo jausmą. Jei į namus ateina svečių, jis tuojau pat sukrauna meškiukus ant sesers lovos, nes niekam už šeimos ribų nevalia žinoti, kad jis turi savo šeimą. Be to, berniukas linkęs uždelsti tuštinimosi procesą ir sulaikyti išmatas. Todėl nesunku spėti, kad jam būdinga identifikacija su motina, kylanti iš jo paties netikrumo dėl ryšio su ja, ir tai gali išsivystyti į homoseksualumą. Tuo tarpu perdėtas domėjimasis virvėmis gali išsivystyti į iškrypimą.

Pastabos

Šioje vietoje reikėtų pateikti keletą pastabų:

1. Į virvę galima žiūrėti kaip į visų kitų bendravimo technikų išraišką. Virvė padeda sujungti, taip pat ji padeda apvynioti objektus bei suimti į vieną tarpusavyje nesusijusius daiktus. Šia prasme virvė bet kuriam žmogui gali turėti simbolinę reikšmę, o perdėtas domėjimasis virvėmis gali reikšti nesaugumo jausmo arba minties apie bendravimo trūkumą atsiradimą. Šiuo konkrečiu atveju galime kalbėti apie tai, kad berniuko domėjimasis virve rodo kažkokį nukrypimą, ir yra labai svarbu sugebėti nustatyti tą pokytį, po kurio jau galėsime kalbėti apie berniuko iškrypimą. Tai padaryti bus lengviau, jei nepamiršime, kad virvės funkcija kinta ir nuo bendravimo funkcijos pereinama prie *išsiskyrimo nei-*

gimo funkcijos. Kaip išsiskyrimo neigimo funkcijos vykdytoja, virvė pati tampa svarbiu daiktu, turinčiu pavojingų savybių, – ir dėl to reikia išmokti ją suvaldyti. Šiuo atveju panašu, kad motina vos spėjo išmokti suvaldyti berniuko perdėtą domėjimąsi virvėmis, kol dar nebuvo per vėlu, kol virvės panaudojimas vis dar buvo siejamas su kažkokia viltimi. Kai vilties nebėra, o virvė ima simbolizuoti išsiskyrimo neigimą, atsiduriama kur kas sudėtingesnėje situacijoje, kurią, dėl atsiradusios papildomos naudos, atnešamos stengiantis suvaldyti daiktą įgytais įgūdžiais, pataisyti yra be galo sunku.

Šis atvejis taptų ypač svarbus ir įdomus, jei paaiškėtų, kad jis teikia galimybę stebėti iškrypimo užgimimą.

2. Iš čia pateiktos medžiagos mes taip pat galime matyti, kokį vaidmenį gali atlikti tėvai. Kai tėvams suteikiama galimybė, jie gali būti labai naudingi, ypač turint omenyje faktą, kad psichoterapeutų niekuomet nebus tiek, kad tinkamai pasirūpintų visais, kuriems reikia gydymo. Šiuo atveju kalbame apie gerą šeimą, kuriai dėl tėvo nedarbo atėjo sunkūs laikai, tačiau kuri, nepaisant milžiniškų sunkumų, galinčių kilti dėl socialinių priežasčių ir pačioje šeimoje, sugebėjo prisiimti visą atsakomybę už atsilikusią mergaitę ir išgyventi motinos depresinės ligos priepuolius, kurių metu ji buvo paguldyta į ligoninę. Tokia šeima turėtų pasižymėti nepaprasta stiprybe, ir, remiantis šia prielaida, buvo nuspręsta pasiūlyti šeimai pačiai pasirūpinti savo vaiko terapija. Terapijos proceso metu jie daug sužinojo apie save, tačiau jiems turėjo būti paaiškinta,

ką jie turi daryti. Jiems reikėjo, kad jų pasiekimai būtų įvertinti iš šalies ir kad visas procesas būtų verbalizuotas. Tai, kad jie sugebėjo pažvelgti į savo vaiko problemas per ligos prizmę, šiems tėvams suteikė pasitikėjimo savo galimybėmis patiems išspręsti kartas nuo karto iškylančius sunkumus.

1969 metais pridėta pastaba

Praėjus dešimtmečiui po to, kai buvo parašyta ši ataskaita, aš jau galiu tvirtai pasakyti, kad berniukas negalėjo būti išgydytas. Išliko nesveikas ryšys su motinos depresine liga, ir niekaip nepavykdavo jo sulaikyti nuo pabėgimo į namus. Toliau nuo namų galbūt būtų buvę galima skirti jam asmeninio gydymo programą, tačiau namuose to įgyvendinti neįmanoma. Namuose jis ir toliau išlaikė tą elgesio modelį, kurį galima buvo stebėti jau pirmojo interviu metu.

Paauglystėje šis berniukas įgijo naujų priklausomybių, ypač nuo narkotikų, ir negalėjo palikti namų išsilavinimui įgyti. Visi siekiai atskirti jį nuo motinos buvo nesėkmingi, nes jis visuomet pabėgdavo į namus.

Jis tapo nemaloniu paaugliu, kuris visą laiką voliojosi ant sofos ir švaistė laiką bei intelektualinį savo potencialą (kaip jau minėjome, jo IQ yra 108).

Išlieka klausimas: ar gydytojas, tiriantis šį narkotikų priklausomybės atvejį, atkreiptų dėmesį į pereinamųjų reiškinių srities psichopatologiją?

3 KLINIKINĖ MEDŽIAGA: FANTŲ ASPEKTAI

Toliau šioje knygoje aš aprašysiu keletą idėjų, kilusių man atliekant klinikinius tyrimus, kai pajutau, kaip mano paties suformuluota pereinamųjų reiškinių teorija daro įtakos tam, ką matau ar girdžiu ir darau tų tyrimų metu.

Šioje vietoje, norėdamas pavaizduoti, kaip pats praradimo jausmas gali tapti būdu apjungti į visumą savo paties patirtį, aš pateiksiu jums klinikinę medžiagą iš susitikimų su suaugusiu pacientu.

Ši medžiaga paremta vienos moteriškos lyties pacientės sesijos analize, ir ją čia pateikiu todėl, kad joje galima rasti gausią pavyzdžių, charakterizuojančių tą milžinišką erdvę tarp objektyvumo ir subjektyvumo, įvairovę.

> Ši pacientė, turinti keletą vaikų ir pasižyminti aukštu intelektu, kurį panaudoja savo darbe, kreipėsi į mane dėl plataus simptomų spektro, kurie visi kartu dažniausiai apibūdinami vienu žodžiu: „šizoidinis". Tikėtina, kad tie, kuriems tenka su ja bendrauti, nepastebi jos ligos, ir ji yra labai mėgstama bei vertinama.
>
> Ši sesija prasidėjo nuo to, kad pacientė papasakojo savo sapną, kurį galima būtų apibūdinti kaip depresišką. Jame buvo galima atpažinti tiek akivaizdžią, tiek užslėptą informaciją apie godžią ir dominuojančią psichoanalitikę moterį. Tai lėmė jos troškimą susigrąžinti ankstesnį psichoterapeutą, buvusį jai svarbia vyro figūra. Tai yra sapnas, o sapnai gali būti naudojami kaip medžiaga interpretacijai. Pacientė džiaugėsi, kad ji ėmė daugiau sapnuoti. Be to, ji papasakojo ir apie keletą praturtėjimų realiame pasaulyje.
>
> Kartas nuo karto ją apima tai, ką galima pavadinti *fantazavimu*. Ji įsivaizduoja, kad keliauja traukiniu, įvyksta avarija. Kaip jos

vaikai sužinos, kas jai nutiko? Kaip sužinos jos psichoterapeutas? Ji šaukia, tačiau jos motina to negirdi. Tuomet ji ėmėsi kalbėti apie baisiausią jai nutikusį dalyką, kai ji paliko katę kuriam laikui ir po to keletą valandų girdėjo katės kniaukimą savo galvoje. Tai buvo „pernelyg baisu" ir prilygo tiems išsiskyrimams, kuriuos jai teko patirti vaikystėje, išsiskyrimams, kurių ji pati nesugebėjo įsisąmoninti ir kurie dėl to buvo trauminiai bei vertė ją susikurti naują apsaugos sistemą.

Šios analizės medžiaga didele dalimi susijusi su negatyviąja santykių puse, kitaip sakant, laipsniško žlugimo jausmu, kurį patiria vaikas, kai tėvai jam yra nepasiekiami. Pacientė labai jautriai priima visus šiuos klausimus, kai yra kalbama apie jos vaikus, ir sunkumus, su kuriais jai teko susidurti auginant pirmąjį vaiką, ji iš dalies aiškina tuo, kad vieną kartą, kai ji laukėsi antrojo vaiko, jie su vyru išvažiavo atostogų ir paliko pirmagimį trims dienoms, nors šiam dar nebuvo suėję dveji. Ji pasakojo, kad vaikas nesustodamas verkė kelias valandas, o, grįžus namo, visi bandymai užmegzti ryšį ilgą laiką nedavė jokių rezultatų.

Mes kalbėjome apie tai, kad gyvūnams ir mažiems vaikams neįmanoma paaiškinti, kas vyksta. Katė juk negalėtų suprasti. Taip pat ir dvejų metų nesulaukusiam vaikui negalima paaiškinti, kad laukiama naujagimio, nors „vaikui sulaukus dvidešimt mėnesių ar panašiai", darosi vis labiau įmanoma paaiškinti tai žodžiais, kuriuos vaikas suprastų.

Kai paaiškinti nėra įmanoma, ilgesniam laikui palikusį kūdikį motina, žiūrint kūdikio akimis, yra mirusi. Būtent taip jis suvokia mirtį.

Tai gali būti dienų, valandų, ar netgi minučių klausimas. Iki tam tikros ribos motina yra gyva, o peržengusi šią ribą, ji yra mirusi. Tarp šių dviejų būsenų yra brangi pykčio akimirka, tačiau ji labai trumpa, o kartais iš viso nėra patiriama ir pasižymi smurto baimės potencialu.

Čia prieiname du kraštutinumus, kurie labai skiriasi vienas nuo kito: motinos mirtis jai esant šalia ir jos mirtis, kai ji nebegali vėl pasirodyti iš naujo ir tuo pačiu vėl atgyti. Tai susiję su ta trumpa akimirka, kai vaikas dar nesugeba atgaivinti žmonių savo vidinėje realybėje, nepaisant matymo, jutimo ir uoslės teikiamų įrodymų.

Galima sakyti, kad mūsų aptariamos pacientės vaikystė buvo nuolatinės šios srities pratybos. Kai jai buvo maždaug vienuolika, ji buvo evakuota dėl karo. Ji visiškai pamiršo savo vaikystę ir tėvus, tačiau visą laiką kovojo už savo teisę nevadinti ją prižiūrėjusių suaugusių „dėde" ir „teta", kaip kad buvo įprasta. Visus tuos metus ji sugebėjo *niekaip jų nevadinti*, ir tai buvo tėvų nebuvimo šalia pasekmė. Reikia suprasti, kad šis elgesio modelis buvo užprogramuotas ankstyvojoje vaikystėje.

Šioje vietoje mano pacientė priėjo išvados, vėlgi susijusios su transferencija, kad vienintelis realus dalykas yra trūkumas – kitaip sakant, mirtis, nebuvimas ar amnezija. Sesijos eigoje išsiaiškinome, kad jai amnezija ir tai ją nervino, o man labai svarbu buvo išsiaiškinti, kad egzistuoja kažkoks užtemimas ir kad šis užtemimas yra vienintelis realus dalykas. Amnezija yra reali, o tai, kas yra užmiršta, yra praradę savo realumą.

Toliau tęsdama šias mintis, pacientė prisiminė, kad konsultacijų kabinete yra užklotas, kurį ji kartą yra apsigobusi, o kitą kartą panaudojusi regresiniam epizodui analitinės sesijos metu. Šiuo metu ji nebeina pasiimti to užkloto ir jo nebenaudoja. Priežastis, dėl kurios užkloto nebėra (nes ji nebeina jo pasiimti), yra realesnė nei pats užklotas, kurį psichoterapeutas galėtų jai atnešti, kaip kad jis norėjo padaryti dabar. Po šių pasvarstymų ji supranta, kad užkloto nebėra, arba, tiksliau, ji suvokia užkloto nerealumą ir simbolinę to reikšmę.

Nuo čia toliau plėtojama simbolių idėja. Jos buvęs psichoterapeutas „visuomet man bus svarbesnis už dabartinį mano psicho-

terapeutą". Ji pridūrė: „Jūs man galite padaryti daugiau gero, bet aš vis tiek jį mėgsiu labiau. Tai bus net tuomet, kai aš jį visiškai pamiršiu. Jo neegzistavimas yrą tikresnis už Jūsų egzistavimą." Galbūt šie žodžiai perteikti ne visiškai tiksliai, bet būtent tai ji norėjo man pasakyti savais žodžiais, ir būtent tai ji norėjo, kad aš suprasčiau.

Būtent dabar tiktų pristatyti nostalgijos fenomeną: pavojingą asmens prisirišimą prie vidinės prarasto objekto reprezentacijos. Ši tema vėl pasirodo toliau aprašomoje atvejo ataskaitoje (p. 75).

Paskui pacientė kalbėjo apie savo vaizduotę ir ribas to, kas, jos manymu, buvo realu. Ji pradėjo sakydama: „Iš tikrųjų aš netikėjau, kad prie mano lovos stovi angelas, kita vertus, prie mano riešo grandine buvo pririštas erelis." Tai jai neabejotinai buvo realu, ir didžiausias dėmesys čia turėtų būti atkreiptas į pasakymą „grandine pririštas prie riešo". Be to, ji turėjo baltą žirgą, kuris buvo tiek realus, kiek tik kas nors gali būti realu, ir ji „pririšdavo jį prie medžio bei visa kita". Dabar ji tikrai norėtų turėti baltą arklį, kad galėtų kaip nors pateisinti šį balto žirgo egzistavimo realumą ir taip padaryti iš tiesų realiu. Jai šnekant, aš jaučiau, kaip lengvai šias mintis galima būtų pavadinti haliucinacijomis, jei tik nebūtų atsižvelgta į jos tuometinį amžių ir neeilinius išgyvenimus, susijusius su pakartotiniu visais kitais atžvilgiais gerų tėvų praradimu. Ji sušuko: „Tikriausiai man reikia kažko, kas niekados nedingtų." Mes kartu su ja performulavome šiuos žodžius ir nusprendėme, kad realu yra tai, kas neegzistuoja. Grandinė – erelio neegzistavimo, kuris yra pozityvus elementas, paneigimas.

Nuo čia mes perėjome prie simbolių, kurie blanksta. Ji tvirtino, kad, nepaisant išsiskyrimų, ji sugebėjo savo simbolius paversti realiais ilgam laikui. Mes abu kartu pastebėjome, kad tam buvo panaudotas jos aukštas intelektas, tačiau už tai teko sumokėti. Skaityti pradėjo anksti, ir skaitė iš tiesų daug. Taip pat ji daug mąs-

tė nuo ankstyvo amžiaus ir visuomet naudodavosi savo intelektu problemoms spręsti, be to, jai tai patiko. Tačiau labai palengvėjo (mano manymu), kai pasakiau jai, kad visą laiką nuo šio naudojimosi savo intelektinėmis galimybėmis yra neatskiriama psichinio defekto baimė. Ji labai greitai tai susiejo su savo domėjimusi autizmu sergančiais vaikais ir stipriu susisaistymu su draugo šizofrenija – būkle, kuri rodo psichinio defekto egzistavimą, nepaisant aukšto intelekto. Ji jautėsi be galo kalta dėl savo didžiavimosi intelektiniais gebėjimais, kurie visuomet buvo gana akivaizdus jos bruožas. Jai buvo sunku pagalvoti, kad jos draugas galbūt turėjo galingą intelektinį potencialą, tačiau pasuko į priešingą pusę ir nuėjo psichinio atsilikimo keliu per psichinę ligą.

Pacientė papasakojo apie keletą technikų, kurias ji susikūrė išsiskyrimams įveikti. Pavyzdžiui, ji pasidarė popierinį vorą, nuo kurio kiekvieną dieną, kai mama buvo išvykusi, nutraukdavo po vieną koją. Taip pat ji naudodavosi prošvaistėmis, kaip kad ji pati jas pavadino, ir kurių metu ji staiga pamatydavo, pavyzdžiui, žaislinį savo šuniuką Tobį ir sušukdavo: „O štai ir Tobis". Vienoje šeimos nuotraukoje ji su savo šuniuku Tobiu, žaisliuku, kurį ji prisimindavo tik šių trumpų prošvaisčių metu. Tai privertė pacientę prisiminti baisų nutikimą, kai jos mama tarė: „Bet mes „girdėjome", kaip tu verkei, kai mes buvome išvykę." Jie buvo už keturių mylių. Jai tuo metu buvo dveji, ir ji pagalvojo: „Ar gali taip būti, kad mama man pamelavo?" Tuo metu ji nežinojo, kaip į tai reaguoti, todėl pasistengė paneigti tai, ką žinojo esant tiesą – tai, kad jos motina iš tiesų jai pamelavo. Paskui jai buvo sunku patikėti savo motinos apgaulinga išore, nes visi aplinkui jai sakė: „Tavo mama yra tiesiog nuostabi."

Ir tada mes priėjome prie idėjos, kuri bent jau man buvo nauja. Štai prieš mane buvo paveikslas vaiko, kuris turėjo pereinamųjų objektų, galima buvo užfiksuoti gana akivaizdžius pereinamuo-

sius reiškinius, kurie visi vaikui turėjo kažkokios simbolinės reikšmės ir buvo jam realūs, tačiau palaipsniui, arba, tiksliau pasakius, dažnai trumpam laikui, jis būdavo priverstas *abejoti daiktų, kuriuos tie reiškiniai simbolizavo, realumu.* Kitaip sakant, jeigu jie simbolizavo motinos atsidavimą ir patikimumą, jie patys išliko realūs, tačiau tai, ką jie simbolizavo, buvo nerealu. Motinos atsidavimas ir patikimumas buvo nerealūs.

Ši baimė kankino ją visą gyvenimą – baimė prarasti gyvūnėlį, baimė prarasti savo vaikus – ir privertė ją suformuluoti tokį teiginį: „Viskas, ką aš turiu, yra tai, ko aš neturiu." Tai yra beviltiška pastanga viską, kas yra negatyvu ir neegzistuoja, paversti paskutiniu apkasu, kuris padės apsisaugoti nuo visko pabaigos. Tai, kas negatyvu ir neegzistuoja, yra vienintelis dalykas, kuris yra pozityvus. Kai ji tai suprato, paklausė savo psichoterapeuto: „Ir ko Jūs galite imtis?" Aš nieko neatsakiau, ir ji tarė: „Supratau." Pagalvojau, kad ji galbūt įsižeidė dėl visiško mano abejingumo. Tariau: „Aš tyliu todėl, kad nežinau, ką pasakyti." Ji greitai paaiškino, kad viskas gerai. Iš tiesų tyla ją džiugino, ir jai apskritai būtų labiau patikę, jei nebūčiau pasakęs visiškai nieko. Galbūt, būdamas nebyliu psichoterapeutu, aš galėčiau jos akyse tapti jos buvusiu psichoterapeutu, kurio ji visuomet ieškos kituose. Ji visuomet lauks jo sugrįžtant ir tariant „Puiku!" ar ką nors panašaus. Ir tai tęsis dar ilgai po to, kai ji visiškai pamirš, kaip jis atrodo. Aš pagalvojau, kad jos prasmė buvo tokia: kai jis visiškai paskęs bendroje subjektyvioje erdvėje, jis susijungs su tuo, ką ji turėjo, kai ji turėjo motiną ir prieš tai, kai ji ėmė pastebėti motinos trūkumus, tai yra jos stoką.

Išvada

Šios sesijos metu mes klajojome po visą erdvę tarp subjektyvumo ir objektyvumo, o baigėme sesiją savotišku žaidimu. Ji ruošėsi vykti į kelionę traukiniu į savo vasarnamį ir tarė man: „Norėčiau,

kad vyktumėte su manimi, bent jau iki pusiaukelės." Ji kalbėjo apie tai, ką jei reiškė faktas, kad ji palieka mane. Išsiskyrimas teturėjo trukti savaitę, tačiau tai buvo savotiška vasaros atostogų repeticija. Taip pat buvo aišku, kad praėjus kuriam laikui, kai ji mane paliks, tai jau nebebus taip svarbu. Taigi vidurio stotelėje aš turiu išlipti ir „grįžti kitu traukiniu", ir ji pajuokė mano pabrėžtus identifikavimosi su motina aspektus, pridurdama: „Kelionė bus labai varginanti, aplink bus pilna vaikų ir kūdikių, ir jie vis lips ant jūsų, tikriausiai vems jums ant kelių, ir taip jums ir reikia."

(Skaitytojas turėtų suprasti, kad nebuvo jokios kalbos apie tai, kad aš *iš tikrųjų* galėčiau ją lydėti šioje kelionėje.)

Prieš išeidama ji tarė: „Ar žinote, kad, kai aš buvau evakuojama (karo metu), buvau įsitikinusi, kad *vykstu pažiūrėti, ar mano tėvai bus ten.* Man atrodo, kad aš tikrai tikėjau, kad juos ten rasiu. (Tai rodo, kad namuose jų iš tikrųjų nebuvo.) Jai prireikė metų ar dvejų, kad rastų atsakymą į savo mįslę. O atsakymas buvo tas, kad tėvų ten nebuvo, ir *tai* buvo realybė. Štai ką ji anksčiau man buvo minėjusi apie užklotą, kurio nebenaudojo: „Juk žinote, kad užklotas gali būti labai jaukus, tačiau realybė yra kur kas svarbiau už jaukumą, todėl *užkloto nebuvimas* gali būti svarbesnis už patį *užklotą.*"

Šis klinikinis fragmentas rodo, kaip vertinga yra atsižvelgti į skirtumus, kurie egzistuoja tarp reiškinių dėl jų padėties erdvėje tarp išorinės, arba bendros, realybės ir tikro sapno.

II

SAPNAI, FANTAZIJOS IR GYVENIMAS

PIRMINĖS DISOCIACIJOS ATVEJO STUDIJA

Šiame skyriuje aš iš naujo bandysiu parodyti subtilius kokybinius skirtumus, egzistuojančius tarp skirtingų fantazavimo rūšių. Ypatingą dėmesį atkreipsiu į tai, kas yra apibūdinama kaip fantazavimas, ir dar kartą pasinaudosiu medžiaga, kurią surinkau vienos sesijos metu iš paciento, kurio gydyme kontrastas tarp fantazavimo ir sapnavimo buvo ne tik reikšmingas, bet netgi sakyčiau, esminis.[3]

Atvejis, kurį čia aptarsiu, yra vidutinio amžiaus moters, kuri pati, analizės pagalba, palaipsniui suvokia mastą, kuriuo fantazavimas (arba kažkas panašaus į užsisvajojimą) trukdė jai visą gyvenimą. Šiuo metu jau aišku, kad ji jaučia esminį skirtumą tarp fantazavimo ir skirtingų sapnavimo alternatyvų iš vienos pusės ir realaus gyvenimo bei santykio su realiais objektais iš kitos pusės. Sapnai ir gyvenimas su netikėtu aiškumu gali būti priskiriami vienai reiškinių grupei, o svajojimas – kitai. Sapnavimas yra suderinamas su objektinio santykio užmezgimu realiame pasaulyje, o gyvenimas realiame pasaulyje dera su

[3] Požiūriui į šią temą iš kito kampo apžvelgti, siūlau paskaityti straipsnį „Maniakiška gynyba" (1935), išleistą Winnicotto (1958a).

sapnų pasauliu mums, bent jau psichoanalitikams, puikiai žinomais būdais. Fantazavimas, tuo tarpu, išlieka atskiru reiškiniu, sugeriančiu energiją, tačiau niekuo neprisidedančiu nei prie sapnavimo, nei prie gyvenimo. Tam tikra prasme fantazavimas pacientės gyvenime išliko statišku reiškiniu. Kitaip tariant, jis atsirado labai ankstyvame amžiuje, o fantazavimo modelis susiformavo jai būnant dvejų ar trejų metų. Tikėtina, kad šis reiškinys pasirodė kartu su kumščio čiulpimo fenomenu, kaip „išgijimo priemone".

Dar viena savybė, leidžianti atskirti šias dvi skirtingas reiškinių grupes, yra ta, kad, nors didelė dalis sapnų ir tikro gyvenimo jausmų gali būti slopinami, tai yra visai kas kita nei fantazavimo turinio neprieinamumas. Fantazavimo neprieinamumas yra siejamas su disociacija, o ne su slopinimu. Palaipsniui, šiai pacientei sveikstant ir tampant vientisa asmenybe bei pradedant atsikratyti savo griežtai susistemintų disociacijų, ji pradeda suvokti[4], kokią milžinišką reikšmę jai visą gyvenimą turėjo fantazijos. Tuo pat metu jos fantazijos pamažu virsta į su sapnais ir realybe susijusius vaizduotės produktus.

Kokybiniai skirtumai gali būti labai subtilūs ir sunkiai aprašomi, o didieji skirtumai vis dėlto priklauso nuo to, ar egzistuoja disociacijos būklė, ar ne. Pavyzdžiui, pacientė sėdi mano kabinete sesijos metu ir gali tuo pat metu regėti pro langą lopinėlį dangaus. Vakaras. Ji taria: „Aš esu tuose rausvuose debesyse ir galiu sau po juos vaikščioti." Tai, žinoma, gali būti vaizduotės polėkis. Tai gali būti vienas iš būdų, kaip vaizduotė gali praturtinti mūsų gyvenimą, ir lygiai taip pat tai gali būti medžiaga sapnui. Tuo pat metu, mano pacientės atveju, tai gali būti kažkas, kas yra

[4] Nes turi poziciją, kurioje galėtų tai suvokti.

priskiriama disociacijos būklei, ir tai gali niekuomet nepatekti į sąmonės sritį, nes niekuomet nėra vientisos asmenybės, gebančios įsisavinti bei pastebėti tas disociacijos būkles, kurios gali egzistuoti bet kuriuo duotu momentu. Pacientė gali sėdėti savo kambaryje ir, visiškai nieko nedarydama, tik kvėpuodama, (savo vaizduotėje) nutapyti paveikslą, arba nuveikti ką nors įdomaus savo darbe, arba išeiti pasivaikščioti po kaimo vietovę, nors ją stebinčiajam ir atrodo, kad nieko neįvyko. Tiesą pasakius, tikėtina, kad nieko taip ir neįvyks, nes esant disociacijos būklėje tiek daug visko vyksta viduje. Kita vertus, ji gali sėdėti savo kambaryje ir galvoti apie rytojaus darbus bei kurti įvairius planus, arba mąstyti apie artėjančias atostogas, – ir tai gali būti vaizduote paremtas pasaulio, kuriame sapnai ir realus pasaulis yra vienas ir tas pats, studijavimas. Tokiu būdu ji vis svyruoja nuo sveikos prie nesveikos būklės – ir vėl prie sveikos.

Reiktų pastebėti, kad laiko faktorius veikia priklausomai nuo to, ar ji fantazuoja, ar sapnuoja. Fantazuojant, tai kas vyksta, vyksta iš karto, nors, kita vertus, tai nevyksta apskritai. Šios panašaus pobūdžio būklės analizuojant pripažįstamos skirtingomis todėl, kad jas nustatyti siekiantis psichoterapeutas gali vadovautis indikacijomis, rodančiomis disociacijos laipsnį. Neretai iš žodinio paciento pasakojimo apie tai, kas dedasi jo galvoje, neįmanoma nustatyti skirtumo tarp šių dviejų pavyzdžių, ir yra tikėtina, kad visiems laikams liks užkoduotas sesijos garso įrašuose.

Ši konkreti moteris galėtų pasigirti gana išskirtiniais talentais ar įvairiomis meninės raiškos galimybėmis, be to, ji pakankamai daug žino apie gyvenimą ir savo galimybes įsisavinti, kad suprastų, jog, kalbant populiariais terminais, ji praleido savo

šansą ir kad ji nuolatos praleidžia savo šansą (nuo pat savo gyvenimo pradžios). Neišvengiamai ji nuvilia ne tik save, bet ir gimines bei draugus, kurie į ją deda nemažai vilčių. Jai atrodo, kad, jei žmonės deda į ją vilčių, vadinasi jie iš jos kažko tikisi, ir tai išryškina jos esminį trūkumą. Visa tai pacientei kelia be galo didelį sielvartą ir apmaudą ir yra pakankamai įrodymų, kad, nesant pagalbos, jai grėstų savižudybės pavojus, ir tai būtų vienintelė žmogžudystė, kurią ji galėtų kada nors įvykdyti. Jeigu jai tektų susidurti su žmogžudyste, ji imtųsi ginti savo objektą ir pajustų impulsą nusižudyti ir taip, atimant savo gyvybę, užbaigti visus rūpesčius. Savižudybė nebūtų sprendimas – ji tik reikštų kovos pabaigą.

Tokiu atveju priežastinį ryšį, tokį kaip šis, nustatyti be galo sunku, tačiau galbūt vertėtų trumpai paminėti kai ką iš šios pacientės ankstyvosios vaikystės, kas turėtų bent kiek reikšmės. Ankstyvasis jos santykis su motina labai greitai ir labai ankstyvame amžiuje iš patenkinamo perėjo prie iliuzijų griovimo, nusivylimo ir vilties užmegzti normalų santykį su aplinkos objektais praradimo. Panašią tendenciją galima būtų atsekti ir mergaitės santykyje su tėvu. Tam tikru laipsniu tėvas sugebėjo ištaisyti tai, ką padarė motina, tačiau galiausiai jis pasidavė elgesio modeliui, kuris jau buvo tapęs vaiko dalimi, todėl jis irgi patyrė nesėkmę vaiko auklėjime – ypač todėl, kad elgėsi su mergaite kaip su potencialia moterimi ir nekreipė dėmesio į tai, kad ji buvo potencialus vyras.[5]

Kad paprasčiau būtų suprasti, kaip formavosi šis mergaitės elgesio modelis, reikėtų pažvelgti į ją kaip į mažą mergaitę, kuri turi keletą vyresnių brolių ir seserų – ji šeimoje jauniausia. Šie

[5] Moteriškų elementų apžvalgą rasite 5-ame skyriuje.

vaikai dažnai buvo paliekami savo valiai, iš dalies todėl, kad jie puikiai sugebėjo rasti kuo užsiimti, patys organizavo savo žaidimus ir, laikui bėgant, vis geriau mokėsi sutarti tarpusavyje. Tačiau šis jauniausias vaikas atėjo į pasaulį, kur jam jau buvo viskas suorganizuota iš anksto, dar prieš pradedant eiti į darželį. Ji buvo labai protinga ir kažkokiu būdu sugebėjo prisiderinti pati, arba kitus priversti prisiderinti. Tačiau grupė jai daug nereiškė, o ji grupei daug irgi nereiškė, nes jos dalyvavimas buvo paremtas tik nuolankumu. Žaidimai jos nedžiugino, todėl, kad juose jai paprasčiausiai tekdavo atlikti jai priskirtą vaidmenį, o kiti jautė, kad jai kažko trūksta, nes ji aktyviai nedalyvauja žaidimuose. Vis dėlto, visai tikėtina, kad vyresnieji vaikai nepastebėjo, kad jų sesutė iš esmės buvo kažkur kitur. Kaip mes išsiaiškinome sesijų metu, mano pacientė, žaisdama kitų žmonių jai primestus žaidimus, *visą laiką fantazavo.* Ji iš tiesų gyveno šiame fantazijų pasaulyje, kurį susikurti jai leido disocijuota psichinė būklė. Ši jos disocijuota asmenybės pusė niekados netapo vientisos asmenybės dalimi. Ilgą laiką šis fantazavimas buvo jos savigyna, ir ji stebėjo save iš šalies žaidžiant kitų vaikų primestus žaidimus taip, tarsi stebėtų ką nors kitą.

Dėl šios disociacijos būklės, kurią dar labiau paaštrino eilė gana nemažų frustracijų, kylančių iš to, kad jos pastangos tapti vientisa asmenybe niekados nebuvo sėkmingos, mano pacientė tapo vienos srities eksperte: ji išmoko gyventi savo disocijuotą gyvenimą, tuo pat metu apsimesdama, kad žaidžia su kitais vaikais. Disociacijos būklė niekuomet nebuvo absoliuti ir teiginys, kurį aš pateikiau apie jos santykius su broliais ir seserimis, tikriausiai niekados nebuvo iki galo teisingas, tačiau jame yra pakankamai tiesos, kad jis būtų naudingas mūsų atvejui nagrinėti.

Augdama mano pacientė pamažu susikūrė tokį gyvenimą, kuriame niekas, kas vyko iš tiesų, neturėjo jai didelės reikšmės. Palaipsniui ji tapo viena iš daugelio, kurie nesijaučią egzistuojantys kaip žmonės ir kaip vientisos asmenybės. Visą tą laiką, jai to nežinant, kai ji mokėsi mokykloje, o vėliau ir dirbo savo darbovietėje, jos viduje vyko atskiras gyvenimas toje jos asmenybės dalyje, kuri buvo disocijuota. Kitaip sakant, tai reiškia, kad jos gyvenimas buvo disocijuotas nuo pagrindinės jos asmenybės pusės, kuri gyveno nuosekliai sudėliotame fantazijų pasaulyje.

Pažvelgus į šios pacientės gyvenimą, akivaizdu, kad ji visą tą laiką bandė suvienyti šias dvi asmenybės puses, tačiau jos pastangos visuomet pasireikšdavo kokia nors protesto forma, kuri nuteikdavo prieš ją visuomenę. Visą tą laiką jai užteko drąsos ir sveikatos teikti viltį ir leisti giminėms ir draugams pajusti, kad ji kada nors išgarsės, ko nors pasieks, ar bent jau sugebės džiaugtis gyvenimu. Įgyvendinti šį pažadą vis dėlto buvo neįmanoma, nes (kaip mes kartu pamažu ir skausmingai išsiaiškinome) pagrindinis jos gyvenimas vyko tuomet, kai ji visiškai nieko nedarydavo. Nieko nedarymas dažniausiai būdavo maskuojamas kokia nors veikla, kurią mes nusprendėme savo pokalbiuose vadinti tiesiog kumščio čiulpimu. Vėlesnės to išraiškos buvo nuolatinis intensyvus rūkymas ir įvairūs dėmesį prikaustantys žaidimai. Ši ir kitokia beprasmiška veikla jai neatnešdavo jokio džiaugsmo. Ji tik užpildydavo tuštumą, kuri buvo natūrali būklė ir susiformuodavo tuomet, kai ji nieko nedarydavo, tuo pat metu, kai darydavo be galo daug. Psichoterapijos metu jai kilo didžiulė baimė, nes suprato, kad galėjo praguleti visą gyvenimą psichiatrinės ligoninės lovoje, nelaikydama savo išmatų, inertiška ir visiškai nejudri, tuo pat metu aktyviai gyvendama savo fantazijų pasaulyje, ku-

riame ji buvo visagalė, ir šioje disociacijos būklėje galėjo patirti neregėtų dalykų.[6]

Kai tik pacientė imdavosi kokios nors veiklos, kaip kad skaityti ar piešti, ji susidurdavo su savo ribotumu, kuris jai kėlė nepasitenkinimą, nes čia ji nebuvo visagalė, kaip kad savo fantazijų pasaulyje. Jos būsenai nusakyti galima būtų remtis realybės principu, tačiau, tokiu atveju kaip šios pacientės, teisingiau yra šnekėti apie disociaciją, kaip jos asmenybės struktūros faktą. Tiek, kiek ji buvo sveika ir kartais elgdavosi kaip vientisa asmenybė, ji gana puikiai sugebėjo kovoti su frustracijomis, kylančiomis iš realybės principo. Tačiau, jai esant nesveikos būklės, to daryti nereikėjo, nes su realybe ji paprasčiausiai nesusidurdavo.

Šios pacientės būklę galima būtų pailiustruoti, nupasakojus du jos sapnus.

Du sapnai

1. Ji yra pilname žmonių kambaryje ir žino, kad yra susižadėjusi ir turės tekėti už kažkokio apsileidėlio. Ji apibūdino vyrą, kuris jai niekaip negalėtų patikti realybėje. Ji pasisuka į savo kaimyną ir taria: „Tas vyras yra mano vaiko tėvas." Su mano pagalba, šioje vėlyvoje psichoterapijos stadijoje ji pripažino sau turinti vaiką ir sugebėjo pasakyti, kad jam yra maždaug dešimt metų. Iš tikrųjų vaiko ji neturi, tačiau iš šio sapno ji suprato, kad jau daugelį metų ji turi vaiką ir kad tas vaikas tvarkingai auga. Beje, tai padėjo paaiškinti vieną iš sesijos pradžioje jos pateiktų klausimų, kuris skam-

[6] Ši patirtis labai skiriasi nuo „visagalybės patyrimo", kurį aš aprašiau kaip esminę „ne aš" atskyrimo nuo „aš" proceso dalį (palyg. Winnicott, 1962). „Visagalybės patyrimas" yra neatskiriama priklausomybės fenomeno dalis, tuo tarpu ši visagalybė kyla iš beviltiškumo, kurį sąlygoja priklausomybė.

bėjo taip: „Sakykite, ar Jūsų manymu aš rengiuosi kaip vaikas, nors esu vidutinio amžiaus moteris?“ Kitais žodžiais tariant, ji beveik sugebėjo pripažinti, kad ji turi aprengti tą vaiką, kuris gyvena joje, lygiai taip, kaip turi aprengti tą vidutinio amžiaus moterį, kuri ji yra. Ji prasitarė man, kad tas vaikas yra mergaitė.

2. Ankstesnės sesijos metu, vykusios prieš savaitę, buvo pristatytas dar vienas sapnas, kuriame ji jautė didžiulį pasipiktinimą savo motina (kuriai ji yra visiškai atsidavusi), nes sapne jos motina atėmė teisę iš savo dukters, tai yra jos pačios, rūpintis jos pačios vaikais. Jos manymu, sapnas buvo labai keistas. Ji tarė: „Juokingiausia, jog susidaro toks įspūdis, lyg aš norėčiau vaiko, nors, kai mąstau sąmoningai, aš esu įsitikinusi, kad viskas, ko reikia vaikams – tai apsaugoti juos nuo jų pačių gimimo.“ Ji pridūrė: „Tarsi mane būtų paslapčia užvaldęs jausmas, kad kai kuriems žmonėms gyvenimas visai neatrodo toks prastas.“

Žinoma, kaip ir bet kuriuo atveju, apie šiuos sapnus galima dar daug būtų papasakoti, bet daug ką nusprendžiau praleisti, nes tai nėra visiškai susiję su konkrečia problema, kurią čia nagrinėju.

Pacientė, pasakodama apie sapną, kuriame matė savo vaiko tėvą, kalbėjo be įsitikinimo ir visiškai nejausmingai. Tik sesijai įsibėgėjus, kai buvo praėjusi maždaug valanda su puse, ji pradėjo reikšti jausmus. Baigiantis dviems sesijos valandoms, prieš pacientei išeinant, ji patyrė naują neapykantos savo motinai bangą – neapykantos, kuri savo esme buvo skirtinga nuo prieš tai buvusios. Tai buvo daug arčiau troškimo nužudyti, nei kad

neapykantos, ir ji jautė, kad ši neapykanta, labiau nei kada nors prieš tai, buvo nukreipta į konkretų dalyką. Dabar ji buvo įsitikinusi, kad tasai apsileidėlis vaiko tėvas buvo užsimaskavęs kaip apsileidėlis tam, kad paslėptų nuo jos motinos tai, kad jis buvo jos tėvas, jos motinos vyras, kuris tuo pat metu buvo jos vaiko tėvas. Tai reiškė, kad ji jautėsi beveik taip, lyg motina būtų ją nužudžiusi. Čia mes aiškinomės tai, kas vyko sapnuose ir tikrame gyvenime, neklaidžiodami po fantazijas.

Šiuos du sapnus atpasakojau tam, kad skaitytojas pamatytų, kaip ta medžiaga, kuri buvo įsišaknijusi fantazijų srityje, yra išleidžiama į sapnų ir realų gyvenimą, kurie daugeliu atžvilgiu yra vienas ir tas pats. Tokiu būdu pacientei pamažu darėsi vis aiškesnis skirtumas tarp fantazavimo ir sapnavimo (t. y. gyvenimo), ir pacientė pamažu vis aiškiau galėjo išreikšti tą skirtumą psichoterapeutui. Reikia pastebėti, kad kūrybiškas žaidimas yra siejamas su sapnavimu ir gyvenimu, tačiau *ne* su fantazavimu. Taigi tarp šių dviejų reiškinių teorijų egzistuoja didžiuliai skirtumai, nors ir toliau išlieka nelengva nustatyti diagnozę ar ką nors aiškiai nuspręsti pagal duotą pavyzdį.

Pacientė suformulavo klausimą: „Kai aš vaikščioju po tą rausvą debesį, ar tai mano vaizduotė praturtina mano gyvenimą, ar tai vyksta tas dalykas, kurį Jūs vadinate fantazavimu, – kai aš nedarau nieko, ir jaučiuosi, kad neegzistuoju?"

Man ši sesija atnešė nemažai svarių rezultatų. Jos metu supratau, kad fantazavimas trukdo veikti ne tik realiame išoriniame pasaulyje, bet ir ypač veikia sapnus ir asmeninę psichinę realybę, kuri yra individo asmenybės pagrindas.

Mano manymu, būtų naudinga aptarti dvi vėlesnes šios pacientės psichoterapijos sesijas.

Pacientė pradėjo taip: „Jūs minėjote, kad fantazijos braunasi į sapnų pasaulį. Tą naktį po sesijos aš pabudau vidurnaktį ir pamačiau save įnirtingai kerpant, siuvant ir modeliuojant suknelę. Buvau labai įsikarščiavusi, nors iš tiesų nieko nedariau. Ar tai sapnas ar fantazija? Aš puikiai supratau, kas vyksta ir ką tai reiškia, bet buvau jau pakirdusi."

Šis klausimas man pasirodė ypač sunkus, nes, mano manymu, tai, ką pacientė patyrė, buvo visiškai ant ribos tarp to, ką vadiname sapnavimu, ir to, ką vadiname fantazavimu. Tai buvo psichosomatinis išgyvenimas. Pacientei atsakiau: „Juk mes to negalime pasakyti!" Taip pasakiau, nes tai buvo tiesa.

Toliau mes kalbėjome apie tai, kad fantazavimas yra nekonstruktyvus ir kenkia pacientei bei verčia ją jaustis nesveika. Žinoma, toks savęs kankinimas neleido jai ko nors imtis. Ji pasakojo, kad mėgsta žaisdama pasiansą per radiją klausytis pokalbių, bet ne muzikos. Šis pomėgis puikiai dera su disociacijos būkle, ir netgi ją skatina taip suteikdamas pacientei pojūtį, kad disociacijos būklė gali būti apjungta į visumą arba panaikinta. Aš jai apie tai užsiminiau, ir ji pateikė dar vieną tokio elgesio, atliekamo man kalbant, pavyzdį. Ji prasitarė, kad, klausydama manęs, ji žaidė su rankinuko užtrauktuku (Kodėl jis įsiūtas būtent šioje pusėje? Kaip sunku jį užtraukti!) Ji jautė, kad ši disocijuota veikla jai buvo svarbesnė, nei klausytis to, ką aš kalbėjau. Mes abu bandėme spręsti iškilusį klausimą, kaip fantazavimas susijęs su sapnais. Staiga jai šovė į galvą mintis ir ji pasakė, kad šios fantazijos esmė yra tokia: „Tai *tu* taip manai." Ji ėmėsi mano pateiktos jos sapno interpretacijos ir sudirbo ją į skudurus. Neabejotinai ji sapnavo, ir tas sapnas jai atsibudus virto fantazija, ir ji patikino mane, kad fantazuodama ji buvo jau galutinai pra-

budusi. Ji tarė: „Mums reikia kito žodžio, kuris reikštų ne sapnavimą ir ne fantazavimą." Tą akimirką ji man pranešė, kad ji jau „iškeliavo į darbą ir šiuo metu tvarko darbo reikalus" – taip, kalbėdama su manimi, ji tuo pačiu metu mane paliko ir perėjo į disociacijos būklę bei jautėsi tarsi ne savo kailyje. Ji prisiminė, kaip skaitė eilėraščio žodžius, bet jie nieko nereiškė. Ji pastebėjo, kad toks joks kūno dalyvavimas jos fantazijose sukelia nemažą įtampą, bet kadangi niekas iš tikro nevyksta, ji jaučiasi taip, tarsi jai būtų užsikimšusios vainikinė arterijos, pakilęs kraujo spaudimas ar atsiradusi skrandžio opa (kuri ją iš tiesų kamavo). Dabar ji nori ko nors imtis, išnaudoti kiekvieną budraus gyvenimo minutę, kad galėtų ištarti: „Dabar yra dabar, o ne vis rytoj ir rytoj." Galima sakyti, kad ji pastebėjo psichosomatinės kulminacijos taško nebuvimą savo gyvenime.[7] Pacientė toliau papasakojo, kad ji stengiasi kiek įmanoma suplanuoti savaitgalius, tačiau jai paprastai sunku atskirti veiklą paralyžiuojantį fantazavimą nuo tikro planavimo, kai veikla yra numatoma ir laukiama. Didelį sielvartą ir nerimą pacientei kelia tai, kad dėl jos neveiklumo tiesioginė aplinka ją išduoda.

Mokyklos koncerte vaikai dainavo „Kaip didingai švyti dangus" lygiai taip pat, kaip ji pati tą dainą dainavo prieš penkiasdešimt penkerius metus, ir ji negalėjo atsikratyti minties, kad kai kurie iš tų vaikų bus kaip ji ir niekados nesužinos, kad dangus švyti, nes bus amžinai paskendę kokiose nors fantazijose.

Galiausiai mes ėmėme aptarinėti pačioje pradžioje jos papasakotą sapną (apie tai, kaip ji kirpo suknelę), kuris pasirodė jai

[7] Visiškai kitokį panašios patirties tipą aš aptariau, kalbėdamas apie ego orgazmą (Winnicott, 1958a).

jau prabudus ir buvo tarsi jos apsauga nuo sapnavimo. „Bet kaip ji tai galėjo žinoti?" Fantazijos ją užvaldė kaip piktoji dvasia. Nuo čia ji perėjo prie to, kokį ji jaučia poreikį nepriklausyti nuo nieko kito tik nuo savęs, kad nuo jos priklausytų kiti ir ji visuomet jaustųsi kontroliuojanti situaciją. Staiga ji suvokė, kad tas fantazavimas buvo visai ne sapnas, ir iš to, kaip ji sureagavo, aš supratau, kad anksčiau ji to fakto iki galo nebuvo įsisavinusi. Štai kaip viskas vyko: ji pabudo, ir pabudusi pamatė, kad įnirtingai siuva suknelę. Ji man tarsi sakė: „Manėte, kad aš sapnuoju. Nagi, Jūs klydote!" Šioje vietoje aš galėjau pereiti prie sapno atitikmens – sapno apie suknelės siuvimą. Šios pacientės terapijos kontekste aš tikriausiai pirmą kartą sugebėjau suformuluoti skirtumą tarp sapnavimo ir fantazavimo.

Jos fantazija buvo pati paprasčiausia – apie suknelę. Suknelė neturėjo jokios simbolinės reikšmės. Šuo yra šuo ir jis yra tiktai šuo. Tačiau aš, su pacientės pagalba, sugebėjau parodyti, kad, jei tai būtų sapnas, suknelė iš tiesų turėtų simbolinę reikšmę. Mes nusprendėme tai aptarti.

Beformiškumo sritis

Pagrindinis žodis, kurio prireiks nagrinėjant šį sapną, yra *beformiškumas*, arba būklė, kurioje, prieš kam nors imantis ją modeliuoti, karpyti, formuoti ir siūti, egzistuoja vien tik medžiaga. Kitais žodžiais tariant, sapne tai būtų komentaras apie pacientės asmenybę ir jos pačios nuomonę apie save. Jei tai būtų sapnas, jis tik iš dalies būtų apie suknelę. Be to, iš jos pasitikėjimo savo psichoanalitiku, kuris turįs neutralizuoti viską, ką ji atsinešė iš vaikystės, jai kiltų viltis, kad iš to beformiškumo galima būtų ką nors padaryti. Vaikystės aplinka neleido jai būti beforme ir ver-

tė ją save modeliuoti ir „karpyti“ pagal kitų žmonių išgalvotas formas.[8]

Pačioje sesijos pabaigoje ją užplūdo galingas jausmas, susijęs su mintimi, kad vaikystėje nebuvo nė vienos žmogaus (žvelgiant pacientės akimis), kuris būtų supratęs, kad ji ką nors daryti pradėti galėjo tik nuo beformiškos būklės. Tai pripažinusi, ji labai įsiuto. Jei ši sesija atnešė kokių nors terapinių rezultatų, tai jie daugiausia buvo sukelti šio galingo ją užklupusio pykčio priepuolio – pykčio, kuris buvo į kažką nukreiptas, ne beprotiško, o logiška motyvacija pagrįsto pykčio.

Atėjusi į kitą susitikimą – dar vieną dviejų valandų sesiją – pacientė man pranešė, kad nuo praeito apsilankymo ji labai daug nuveikė. Ji labai jaudinosi, kad nepraleistų kokios detalės, kuri, mano nuomone, galėtų reikšti progresą. Ji jautė, kad svarbiausias žodis yra tapatybė. Didžiąją šios ilgos sesijos pirmos valandos laiko dalį sudarė pacientės pasakojimas apie tai, ką ji nuveikė, kaip ji iškuopė mėnesius ar netgi metų metus besikaupusią netvarką, kaip ji atliko kokį nors konstruktyvų darbą. Jai neabejotinai patiko didžioji dalis to, ką ji padarė. Tačiau visą tą laiką ji demonstravo didžiulę baimę prarasti savo tapatybę, baimę, kad ji taip buvo užprogramuota ir kad visą tą laiką ji tik žaidė, jog yra suaugus, žaidė„ kad daro progresą, kad galėtų pasipuikuoti prieš savo psichoterapeutą, žaidė pagal jo sukurtas taisykles.

Diena buvo labai karšta ir klientė buvo pavargusi, todėl ji atsilošė kėdėje ir greitai užmigo. Ji vilkėjo suknelę, kurią pati pasisiuvo tam, kad galėtų su ja eiti į darbą ir ateiti pas mane. Ji miegojo apie dešimt minučių. Pabudusi ji toliau reiškė abejones

[8] Tai galima laikyti nuolankumo, kaip apgaulingos asmenybės sistemos kūrimo pagrindo, pavyzdžiu (palyg. Winnicott, 1960a).

apie to, ką ji buvo nuveikusi namuose ir kas jai netgi suteikė pasitenkinimą, pagrįstumą. Svarbiausias pastebėjimas, jai pakirdus iš miego, buvo tas, kad ji jautėsi nevykėlė dėl to, kad negalėjo prisiminti savo sapnų. Tarsi ji būtų užmigusi tik tam, kad susapnuotų sapną, ir ji pajuto didžiulį palengvėjimą, kai pasakiau jai, kad ji užmigo tik todėl, kad norėjo miego. Pasakiau jai, kad sapnai yra kažkas, kas nutinka žmogui miegant. Tuomet ji staiga pajuto, kad miegas jai labai padėjo. Ji norėjo miego, o pabudusi jautėsi kur kas tikresnė, ir kažkokiu būdu tai, kad ji nieko nesapnavo, nebebuvo taip svarbu. Ji kalbėjo apie tai, kaip kartais akys nustoja fokusuoti ir tu žinai, kad daiktai yra ten kažkur, bet tu jų nematai, – ir kad jos mąstymas buvo lygiai toks pats. Nesufokusuotas. Aš atsakiau: „Bet sapnuojant miego metu, mąstymas niekuomet nėra sufokusuotas, nes jis nesutelkiamas į jokį objektą, nebent tai būtų toks sapnas, kurį reikėtų atsinešti į budrųjį pasaulį ir apie jį papasakoti." Aš turėjau omenyje žodį iš ankstesnės sesijos – „beformiškumas" – ir taikiau jį bendram svajonių ir sapnų reiškiniui, o ne konkrečiai sapnavimui.[9]

Likusioje sesijos dalyje daug ko pasiekėme, nes pacientė jautėsi tikra ir ji noriai stengėsi su manimi, savo psichoterapeutu, išspręsti savo problemą. Ji pateikė labai gerą pavyzdį, kaip fantazijose staiga atsitinka neapsakomai daug ir kaip tai paralyžiuoja išorinę veiklą. Aš tai priėmiau kaip užuominą, kaip reikėtų suprasti jos sapną. *Fantazija* buvo apie tai, kaip žmonės ateina ir užima jos butą. Ir viskas. *Sapnas* apie tai, kaip žmonės ateina ir užima jos butą būtų susijęs su jos ieškojimu naujų galimybių savo asmenybei, taip pat jos mėgavimusi galimybe iden-

[9] Galima tikėtis skirtingo šių kraštutinių atvejų EEG efekto, priklausomai nuo to, kuris iš jų dominuoja vienoje ar kitoje fazėje.

tifikuotis su kitais žmonėmis, tarp jų ir su tėvais. Tai priešingas jausmas tam, kurį ji jautė anksčiau – kad jos veiksmai formuojami iš šalies, – ir tai leidžia jai tapatintis su kitais žmonėmis be baimės prarasti savo tapatybę. Savo interpretacijai paremti, aš, atsižvelgdamas į pacientės domėjimąsi poezija, aš suradau tinkamą palyginimą. Pasakiau, kad fantazavimas teturi vieną temą. *Jame nėra jokios poetinės vertės.* Tačiau analogiškas sapnas *buvo poetiškas,* kitaip sakant, jis buvo sukurtas iš daugelio skirtingų sluoksnių – praeities, dabarties ir ateities, vidinio ir išorinio, – kurių visi buvo tiesiogiai susiję su ja pačia. Būtent šio sapnuose randamo poetiškumo ir trūksta jos fantazijose, ir dėl to man sunku pateikti reikšmingų fantazijų interpretacijų. Man net nešauna į galvą mintis pasinaudoti kaip nors ta fantazijų medžiaga, kurios su kaupu galiu pririnkti iš latentinėje fazėje esančių vaikų.

Pacientė, su vis didėjančiu pasitikėjimu ir gilėjančiu supratimu, ėmėsi peržvelgti visą mūsų nuveiktą darbą, ypatingą dėmesį atkreipdama į sapno simbolizmą, kurio taip trūksta jos fantazijoms.

Tuomet ji leidosi į įsivaizduojamos ateities planavimo sritį, ateities, kuri teikė laimės ateityje viltį ir kuri skyrėsi nuo fantazavimo pastovumo ir ieškojimo pasitenkinimo čia ir dabar. Visą tą laiką aš turėjau būti labai atsargus (ir aš jai apie tai užsiminiau), kad neparodyčiau savo pasitenkinimo tuo, ką ji nuveikė, ir tuo didžiuliu pokyčiu, kuris įvyko joje – tai labai lengvai galėjo sukelti jai jausmą, kad ji prisiderino, kad teisingai atliko mano nurodytą vaidmenį, o tai, savo ruožtu, galėtų išprovokuoti maksimalų pasipriešinimą ir gražinti ją į fantazijų pastovumo būseną bei apsimetinėjimą kantria, ir grąžinti kitus susijusius įpročius.

Tada jai į galvą šovė mintis ir ji paklausė: „Apie ką šnekėjome praeitą kartą?" (Šiai pacientei būdinga, kad ji nepamena praeitų sesijų, net jeigu jos ją stipriai paveikia, kaip kad buvo šiuo atveju.) Aš buvau pasiruošęs atsakymą – „beformiškumas", ir, jį išgirdusi, ji vėl grįžo prie praeitos sesijos sąsajų, kurias buvau išvedęs apie suknelės medžiagos beformiškumą prieš ją sukerpant, ir jos jausmo, kad niekas niekados nepripažino jos poreikio viską pradėti nuo beformės būklės. Ji dar kartą pakartojo, kad tą dieną jautėsi pavargusi ir aš užsiminiau, kad tai kažką reiškė, ir negalima sakyti, kad tai nereiškė nieko. Tam tikru laipsniu tai yra savikontrolės apraiška: „Aš pavargusi – aš einu miegoti." Tas pats jausmas ją buvo užvaldęs automobilyje. Ji buvo pavargusi, tačiau neužmigo, nes tuo metu vairavo. Tačiau čia ji galėjo sau leisti užmigti. Staiga ji pajuto galimybę pasveikti ir tai jai užėmė kvapą. Ji tai išreiškė tokiais žodžiais: „Galbūt aš galėsiu pati už save atsakyti. Galbūt galėsiu save kontroliuoti ir apdairiai naudotis savo vaizduote."

Šioje ilgoje sesijoje buvo likę padaryti dar vieną dalyką. Pacientė vėl užsiminė apie pasianso žaidimą, kuris, jos manymu, buvo jai tikras liūnas, ir paprašė mane pagalbos išsiaiškinti šį reiškinį. Pasinaudodamas tuo, ko kartu buvome pasiekę, pasakiau jai, kad pasiansas yra dar viena fantazavimo forma, akligatvis, todėl aš jai čia niekuo negalėjau padėti. Jei, kita vertus, tai, ką ji man pasakoja, yra sapnas („sapnavau, kad žaidžiu pasiansą"), tuomet aš galėčiau pasinaudoti ta medžiaga ir ją interpretuoti. Galėčiau pasakyti: „Tu kovoji su likimu arba su Dievu, kartais laimėdama, kartais pralaimėdama, o šios kovos tikslas yra valdyti keturių karališkų šeimų likimus." Nuo šios vietos ji pati galėjo tęsti be jokios pagalbos ir jos komentaras buvo toks: „Aš valandų

valandas žaisdavau pasiansą savo tuščiame kambaryje, o kambarys iš tikrųjų tuščias buvo todėl, kad, kai aš žaidžiu, aš neegzistuoju." Tuomet ji pridūrė: „Taigi aš vėl tampu sau įdomi."

Sesijai pasibaigus, ji nenorėjo išeiti, tačiau, skirtingai nuo kitų sesijų, ne todėl, kad jai reikėjo palikti vienintelį žmogų, su kuriuo gali aptarti jai rūpimus klausimus, bet šį kartą visų pirma dėl to, kad bijojo, jog grįžusi namo ji gali vėl atkristi. Kitaip sakant, ji bijojo, kad jos apsaugos sistema nėra pakankamai patvari. Užuot galėjusi numatyti viską, kas toliau įvyks, ji nebežinojo, ar grįžusi namo ji darys tai, ką norėjo daryti, ar ją vėl užvaldys pasianso dėliojimo manija. Buvo akivaizdu, kad ji ilgėjosi to užtikrintumo, kurį turėjo sirgdama, ir be galo nerimavo dėl to neužtikrintumo, kuris atsiranda kartu su laisve rinktis.

Šios sesijos pabaigoje aš padariau išvadą, kad praeita sesija turėjo pacientei didžiulį poveikį.

Kita vertus, gerai žinojau, kaip pavojinga yra per daug pasitikėti ir būti pernelyg patenkintam rezultatais. Šioje gydymo stadijoje, labiau nei bet kada, buvo reikalingas psichoterapeuto nešališkumas. Savo darbe mes gerai žinome, kad kiekvieną kartą mes pradedame iš naujo, ir kuo mažiau turėsime vilčių, tuo bus geriau.

III

ŽAIDIMAS:

TEORINIAI PASTEBĖJIMAI

Šiame skyriuje aš bandysiu apsvarstyti idėją, kurią man pakišo mano darbas, tačiau kurią taip pat nulėmė mano paties raidos stadija duotuoju momentu, kas mano darbui suteikė šiokio tokio gyvumo. Turiu paminėti, kad mano darbas, kurio didžiąją dalį sudaro psichoanalizė, taip pat apima ir psichoterapiją, ir šiame skyriuje nematau tikslo aiškiai atskirti šių terminų reikšmių ir toliau šioje knygoje vartosiu juos pakeistinai.

Mano tezė, kaip kad dažnai būna, yra be galo paprasta ir jos esmei perteikti daug žodžių tikrai nereikia. *Psichoterapija vyksta tuomet, kai yra suderinami du žaidimai – kai paciento žaidimas suderinamas su psichoterapeuto žaidimu. Psichoterapija yra ne kas kita, o dviejų žmonių bendras žaidimas. Todėl tuomet, kai žaidimas yra neįmanomas, psichoterapeuto pastangos yra nukreiptos į tai, kad pacientas galėtų žaisti.* Nors nesiruošiu čia pateikti literatūros apžvalgos, manau, jog negalima nepaminėti Milner, nuostabiai rašiusios simbolių formavimo tema, darbų (1952, 1957, 1969). Vis dėlto, negaliu leisti, kad jos išsamiai atlikta studija užkirstų man kelia žaidimo temą aptarti savais žodžiais. Milner (1952) vaikų žaidimą sieja su suaugusių koncentracija:

> „Kai pamatau... kad aš galiu ne tik atsargiai regresuoti, tačiau ir dalyvauti periodinėje kūrybiško santykio su pasauliu stadijoje..."

Milner kalba apie „ikiloginį subjekto ir objekto susiliejimą". Aš stengiuosi atskirti šį susiliejimą ir susiliejimą tarp subjektyvaus objekto bei objektyviai suvokiamo objekto.[10] Esu įsitikinęs, kad tai, ką bandau daryti, yra nesvetima ir Milner tyrimams. Štai dar vienas iš jos pastebėjimų:

> „Tos akimirkos, kai pirminis poetas, gyvenantis mumyse, su-kūrė mums išorinį pasaulį, atrasdamas ką nors pažįstamo nepažįstamame, daugelio žmonių yra tikriausiai pamirštamos arba saugomos kokioje nors atminties slėptuvėje, nes jos per daug primena dievų apreiškimus, kad galėtų būti sumaišytos su kasdieniu mąstymu." (Milner, 1957.)

Žaidimas ir masturbacija

Prieš plėtodamas šią temą toliau, norėčiau kai ką išsiaiškinti. Psichoanalitinėje literatūroje ir diskusijose žaidimo klausimas labai jau dažnai artimai siejamas su masturbacija ir įvairiausiomis jausminėmis patirtimis. Tiesa, kad kiekvieną kartą, susidūrę su masturbacijos fenomenu, mes mąstome: ar tai buvo fantazija? Taip pat tiesa, kad stebėdami žaidimo procesą, mes svarstome, kokia fizinio jaudinimo forma yra susijusi su mūsų stebimo žaidimo tipu. Tačiau žaidimas turi būti nagrinėjamas kaip atskira tema, atskirai nuo instinktų sublimacijos koncepcijos.

Labai gali būti, kad savo mintyse taip glaudžiai susieję šiuos du reiškinius (žaidimą ir masturbaciją), mes rizikuojame kažką praleisti. Aš bandžiau parodyti, kad vaikų žaidimuose masturbacijos elemento iš esmės nėra, arba, kitais žodžiais tariant, jei

[10] Norėdami apžvelgti tolimesnes diskusijas šia tema, galite pasiskaityti mano straipsnius pavadinimais „Ego integracija ir vaiko raida" (1962) ir „Konkrečių priešybių tyrimus sąlygojanti komunikacija ir jos trūkumas" (1963a).

vaikui žaidžiant instinktyvaus dalyvavimo eigoje fizinio jaudinimo elementas tampa akivaizdus, žaidimas baigiasi, arba bet kokiu atveju yra sugadintas (Winnicott, 1968a). Tiek Kris (1951), tiek ir Spitz (1962), remdamiesi panašaus pobūdžio duomenimis, praplėtė autoerotizmo koncepciją (taip pat palyg. Khan, 1964).

Aš siekiu pristatyti naują tezę apie žaidimą, ir mane iš tiesų stebina, kaip mažai psichoanalitinėje literatūroje galima aptikti ko nors vertų tezių žaidimo procesų tema. Bet kurios vaiko elgseną tiriančios mokyklos analizės pagrindą sudaro vaikų žaidimai, todėl būtų labai keista, jeigu, norint rasti gerų tezių apie žaidimą, reikėtų kreiptis ne į psichoanalitikus, o kitus šia tema rašiusius autorius (pavyzdžiui, Lowenfeld, 1935).

Natūralu, kad pirmiausia į akis krinta Melanine Klein (1932) darbas, tačiau noriu pabrėžti, kad aprašydama tai, kas susiję su žaidimu, ji pirmiausia domisi, kaip žaidimas gali būti panaudojamas kokiam nors tikslui pasiekti. Pavyzdžiui, terapeutas nori užmegzti su vaiku santykį ir žino, kad vaikams kartais trūksta kalbos įgūdžių, kad jie galėtų perteikti tą galybę subtilybių, kurias tie, kas ieško, lengvai gali pastebėti žaidimuose. Čia aš nesiekiu sukritikuoti Melanie Klein ar kitų autorių, aprašiusių, kaip žaidimas gali būti panaudojamas vaikų psichoanalizės metu. Greičiau aš tenoriu užsiminti apie galimybę, kad bendroje asmenybės teorijoje psichoanalitikai buvo taip užsiėmę, ieškodami būdų, kaip panaudoti žaidimo turinį tam, kad galėtų stebėti vaiką, jog nedaug teparašė apie patį žaidimą kaip fenomeną. Noriu pastebėti, kad aš sąmoningai pabrėžiu skirtumą tarp skirtingų žodžio „žaidimas" prasmių.

Visa tai, ką aš rašau apie žaidžiančius vaikus, gali būti pritaikyta ir suaugusiems, tik šiuos atvejus aprašyti yra sudėtin-

giau, nes visa paciento medžiaga daugiausia pateikiama verbaline forma. Mano nuomone, suaugusių psichologijos tyrimuose mes turėtume tikėtis aptikti žaidimo elementus ne rečiau, nei kad esame įpratę juos aptikti savo darbe su vaikais. Žaidimas pasireiškia, pavyzdžiui, per parenkamus žodžius, balso intonaciją ir netgi humoro jausmą.

Pereinamieji reiškiniai

Man žaidimas kaip fenomenas ėmė reikštis visiškai naujomis spalvomis nuo tada, kai pradėjau nagrinėti pereinamųjų reiškinių temą, ieškodamas pereinamųjų reiškinių pasireiškimų pačiomis subtiliausiomis formomis nuo pačios ankstyviausios – pereinamojo objekto panaudojimo ar pereinamosios nusiraminimo technikos – iki galutinių žmogaus gebėjimo išgyventi kultūrinę patirtį fazių.

Manau, kad čia būtų tinkama vieta atkreipti dėmesį į tai, kad psichoanalitikų rateliuose ir psichiatrijos ekspertų pasaulyje apskritai mano pereinamųjų reiškinių aprašymai susilaukė didžiulio susidomėjimo. Man įdomu tai, kad ši idėja puikiai prigijo visose srityse, susijusiose su vaiko priežiūra, ir kartais jaučiu, kad šioje srityje gavau daug daugiau dėmesio, nei kad man priklausytų. Tai, ką vadinu pereinamaisiais reiškiniais, yra visuotinis fenomenas, ir tiesiog reikėjo, kad kas nors atkreiptų dėmesį į jų egzistavimą ir galimybes, kurias jie teikia teorijos kūrimui. Wulffas (1946), kaip pastebėjau, jau buvo rašęs apie vaikų ir kūdikių naudojimąsi fetišais, o Annos Freud psichoterapijos klinikoje, dirbant su mažais vaikais, buvo stebimas šių objektų panaudojimas. Man yra tekę klausytis, kaip Anna Freud kalbėjo

apie labai glaudžiai su pereinamaisiais reiškiniais susijusį talismano panaudojimą (palyg. A. Freud, 1965). A. A. Milno herojus Mikė Pūkuotukas tapo nemirtingu. Be kitų autorių, Schulz ir Arthur Miller[11] taip pat yra rašę apie šiuos objektus, kuriuos aš vėliau nurodžiau ir įvardinau.

Padrąsintas pereinamųjų reiškinių koncepcijos sėkmės, aš tikiuosi, kad tai, ką aš čia bandau pasakyti apie žaidimą, gali būti taip pat palankiai priimta. Kai kurie žaidimo aspektai dar nėra suradę savo vietos psichoanalitinėje literatūroje.

Skyrelyje apie kultūrinę patirtį ir jos vietą (VII skyrius), aš sukonkretinsiu savo idėją apie žaidimą, tvirtindamas, kad žaidimas *turi vietą* ir laiką. Jis nevyksta *viduje,* kad ir kokią šio žodžio prasmę mes paimtumėme (nelaimei, žodis „viduje" psichoanalitinėse diskusijose turi galybę įvairiausių reikšmių). Nevyksta žaidimas ir *išorėje,* kitaip sakant, jis nėra dalis nepripažįstamo pasaulio, „ne-aš" srities, kurią individas nusprendžia pripažinti (kad ir kaip sudėtinga ar skausminga tai būtų) kaip visiškai išorinį, egzistuojantį už magiškos individo kontrolės ribų. Tam, kad kontroliuotų išorę, individas turi kažką *daryti* – nepakanka vien mąstyti ar svajoti, o *tam, kad kažką padarytum, reikia laiko.* Žaisti reiškia daryti.

Žaidimas laike ir erdvėje

Tam, kad suteikčiau vietos žaidimui, aš kaip prielaidą priėmiau *potencialios erdvės* tarp kūdikio ir motinos egzistavimą. Ši potenciali erdvė gali labai skirtis priklausomai nuo kūdikio gyvenimiš-

[11] Miller (1963): Šios istorijos pabaiga labai sentimentali ir todėl ji, mano manymu, praranda bet kokį ryšį su vaikystės stebėjimais.

kų patirčių, susijusių su motina ar motiniška figūra. Šią potencialią erdvę aš priešpastatau (a) vidiniam pasauliui (susijusiam su psichosomatiniu santykiu) ir (b) tikrajai, arba išorinei, realybei (kuri turi savo išmatavimus, kuri gali būti tiriama objektyviai ir kuri, nepaisant to, kaip ji gali kisti ją stebinčio individo akyse, priklausomai nuo jo būklės, iš tikrųjų išlieka nepakitusi).

Dabar galiu iš naujo pabandyti suformuluoti tai, ką čia noriu pasakyti. Noriu mesti iššūkį nusistovėjusiai tvarkai, kurioje pirmą vietą užima psichoanalizė, tuomet seka psichoterapija, žaidimo medžiaga ir tik tuomet eina pats žaidimas, ir pasiūlyti jai atvirkštinę tvarką. Kitaip sakant, *būtent žaidimas yra universalus*, ir nuo jo priklauso sveikata: žaidimas skatina augimą ir tuo pačiu sveikatą, žaidimas veda prie grupinių santykių, žaidimas gali būti komunikacijos forma psichoterapijoje, ir, galiausiai, psichoanalizė išsivystė kaip itin specializuota žaidimo, kurio metu komunikuojama su pačiu savimi ir kitais, forma.

Žaidimas yra natūralus dalykas, o psichoanalizė yra labai sudėtingas dvidešimto amžiaus reiškinys. Bet kuriam psichoterapeutui naudinga būtų atsiminti, jog esame skolingi ne tik Freudui, bet ir tam natūraliam ir universaliam reiškiniui, kurį vadiname žaidimu.

Vargu, ar būtina pailiustruoti tokį akivaizdų dalyką kaip žaidimas, tačiau aš vis tiek nusprendžiau pateikti du pavyzdžius.

Edmundas, dvejų su pusę metų

Motina į mane kreipėsi dėl savo pačios problemų, o kartu su savimi atsivedė ir Edmundą. Mums kalbant su jo motina, Edmundas buvo mano kabinete, todėl aš tarp mūsų erdvių pastačiau stalą ir mažą kėdutę, kuria jis galėjo panorėjęs naudotis. Jis atrodė

rimtas, bet ne išsigandęs ar prislėgtas. Jis iš karto paklausė: „Kur žaislai?" Tai yra viskas, ką jis pasakė per visą valandą. Akivaizdu, kad jam buvo pasakyta, kad jis galįs tikėtis rasti žaislų, ir aš paaiškinau, kad žaislai yra kitame kabineto gale ant grindų po knygų lentyna.

Netrukus jis pasigriebė pilną kibirėlį žaislų ir lėtai bei atsargiai žaidė visą tą laiką, kol vyko jo motinos konsultacija. Motina sugebėjo tiksliai nurodyti tą momentą, kai, būdamas dvejų metų ir penkių mėnesių, Edmundas ėmė mikčioti ir netrukus iš viso nustojo kalbėti, nes „mikčiojimas jį baugino". Man ir jo motinai aptarinėjant jos pačios ir Edmundo situaciją, jis pasidėjo ant stalo keletą mažų traukinukų ir pradėjo juos visaip rūšiuoti ir jungti tarpusavyje. Jis buvo vos už dviejų pėdų nuo savo motinos. Praėjus kiek laiko, jis užšoko motinai ant kelių ir trumpam apsimetė kūdikiu. Motinos atsakas buvo natūralus ir deramas. Jis akimirksniu nušoko žemėn ir vėl pradėjo žaisti prie stalo. Visa tai vyko tuo tarpu, kai mes su motina buvome įnikę į gilias diskusijas.

Maždaug po dvidešimties minučių Edmundas pagyvėjo ir nuėjo į kitą kabineto galą, ieškodamas naujų žaislų. Iš ten buvusios maišalynės jis išsitraukė susipainiojusią virvę ir ją atsinešė prie stalo. Motina (kurią akivaizdžiai paveikė jo pasirinkimas, tačiau ji nesuprato jame glūdinčios simbolinės prasmės) pastebėjo: „Savo nešnekiausiais momentais Edmundas yra be galo lipšnus ir jam labai reikia kabintis į mano *realią* krūtį, sėstis ant mano *realių* kelių." Prieš jam pradedant mikčioti, Edmundas jau atrodė pasiruošęs ieškoti kontakto, tačiau, pradėjęs mikčioti, jis vėl ėmė nesivaldyti, o po to ir visiškai nustojo kalbėti. Maždaug tuo metu, kai vyko ši konsultacija, jis, atrodo, vėl pamažu linko į bendradarbiavimą. Motinos manymu, tai buvo ženklas, kad vaikas atsigauna po nesėkmingo raidos etapo.

Nuolatos stebėdamas Edmundo žaidimą, aš sugebėjau ir toliau palaikyti pokalbį su motina.

Dabar Edmundo burnoje, jam bežaidžiant su naujais žaislais, buvo susiformavęs seilių burbulas. Jis be galo susidomėjo virve. Motina užsiminė, kad, kai buvo kūdikis, jis nepriimdavo į burną nieko, išskyrus krūtį, kol paaugęs perėjo tiesiai prie puodelio. „Jis nepakenčia pakaitalų", aiškino ji, turėdama omenyje jo atsisakymą gerti iš buteliuko ir kad atsisakymas priimti pakaitalus tapo neatskiriama jo asmenybės dalimi. Netgi motinos motina, kurią jis labai mėgsta, nėra visiškai priimama, nes ji nėra tikroji motina. Visą savo gyvenimą naktimis jį ramino jo paties motina. Jam gimus kilo problemų dėl maitinimo krūtimi, ir pirmosiomis dienomis ir savaitėmis jis laikėsi įsikabinęs į ją bedante savo burnyte, tarsi norėdamas apsidrausti nuo motinos pastangų apsaugoti save, tuomet lengvai pažeidžiamą. Kai jam buvo dešimt mėnesių ir išdygo dantis, vieną kartą jis įkando motinai, tačiau kraujas nepasirodė.

„Su juo, kai buvo kūdikis, nebuvo taip lengva, kaip su pirmuoju vaiku."

Visa tai kiek užtruko ir susipynė su kitais klausimais, kuriuos Edmundo motina norėjo su manimi aptarti. Edmundas pradėjo ypač domėtis vienu virvės galu, kuris buvo palaidas ir skyrėsi nuo likusios virvės dalies, susiraizgiusios į gniužulą. Kartas nuo karto jis atlikdavo judesį, tarsi „įjungdamas" laisvą virvės galą, lyg šis būtų elektros laidas, į motinos šlaunį. Reikia pastebėti, kad nors jis „nepripažino jokio pakaitalo", virvę naudojo kaip simbolį, reiškiantį jo sąjungą su motina. Buvo akivaizdu, kad virvė tuo pat metu simbolizavo ir atskirumą, ir sąjungą, pasireiškiančią per komunikaciją, simbolį.

Motina man papasakojo, kad Edmundas turėjo pereinamąjį objektą, vadinamą „mano antklode" – ją galėjo atstoti bet kuri ant-

klodė su šilko apvadais, kuri primindavo jam ankstyvojoje kūdikystėje turėtos antklodės apvadus.

Šioje vietoje Edmundas lengva ranka paliko žaislus, užlipo ant sofos ir kaip gyvūnas ėmė šliaužti link motinos, o ją pasiekęs, susirangė ant jos kelių. Ten jis išbuvo kokias tris minutes. Motinos atsakas vėl buvo natūralus ir neperdėtas. Tuomet jis išsirangė ir vėl grįžo prie žaislų. Dabar jis virvę (kuri jam akivaizdžiai patiko) paklojo kaip patalą kibirėlio apačioje ir pradėjo krauti į kibirėlį žaislus, tarsi norėtų, kad jie gulėtų jaukioje ir minkštoje vietoje, kaip kad lopšys ar lovytė. Tuomet sekė dar vienas kartas, kai jis prisiglaudė prie motinos ir vėl grįžo prie žaislų, o tada jau buvo pasiruošęs eiti namo, nes aš ir motina baigėme aptarti jai rūpėjusius klausimus.

Šio žaidimo metu jis pailiustravo tai, apie ką motina pasakojo žodžiu (nors ji tuo pat metu kalbėjo ir apie save). Jis savyje išvystė potvynius ir atoslūgius primenantį judėjimą priklausomybės link ir tolyn nuo jos. Tačiau tai nebuvo vaiko psichoterapija, nes dirbau aš su motina. Tai, ką Edmundas padarė, tiesiog pademonstravo, kokios mintys sukasi jo galvoje, kol mes su motina kalbėjomės apie jai rūpėjusius klausimus. Aš nesiruošiau nieko interpretuoti ir spėju, kad vaikas būtų žaidęs lygiai taip pat, jei nebūtų buvę nieko, kas stebėtų ir reaguotų į jo bendravimo signalus – tuo atveju jis tikriausiai būtų bendravęs su kažkuria savo paties dalimi, kurią galima pavadinti stebinčiuoju ego. Taip jau nutiko, kad aš sekiau, kas vyko ir tokiu būdu atstojau jam tą komunikaciją (palyg. Winnicott, 1967b).

Diana, penkerių metų

Antruoju atveju, kaip ir su Edmundu, aš vienu metu turėjau atlikti dvi paralelias sesijas: konsultaciją su motina, kurią buvo apėmusi gili neviltis, ir palaikyti žaismingą santykį su Diana. Ji turėjo mažą brolį (namuose), kuris buvo sutrikusio intelekto ir turėjo įgimtą

širdies ydą. Motina atėjo pasikalbėti apie tai, kokį poveikį šie broliuko negalavimai turėjo jai pačiai ir Dianai.

Mano pokalbis su motina truko valandą. Visą tą laiką Diana buvo su mumis, ir mano užduotis buvo triguba: įdėmiai klausyti ir skirti visą įmanomą dėmesį motinos poreikiams, žaisti su vaiku ir tuo pačiu metu stengtis įvardinti Dianos žaidimo pobūdį.

Tiesą pasakius, nuo pat pradžių Diana pati ėmėsi kontroliuoti situaciją, nes, vos man atvėrus duris įleisti motiną, ši maža mergytė prisistatė, ištiesdama į priekį savo pliušinį meškiuką. Aš nė nepažvelgiau į motiną ar į ją pačią, bet iš karto perėjau prie meškiuko ir paklausiau: „Koks jo vardas?" „Tiesiog Meškiukas", atsakė mergytė. Taip nuo pat pradžių tarp manęs ir Dianos užsimezgė ypatingas ryšys, ir tam, kad atlikčiau pagrindinį savo darbą – t. y. patenkinčiau motinos poreikius, man reikėjo išlaikyti tą užsimezgusį ryšį. Visą laiką, kol buvo konsultacijų kabinete, Diana reikalavo mano dėmesio, tačiau aš sugebėjau skirti motinai visą dėmesį, kurio jai reikėjo, ir tuo pat metu žaisti su Diana.

Aprašydamas šį atvejį, kaip ir aprašydamas Edmundo atvejį, aš papasakosiu viską, kas įvyko tarp manęs ir Dianos, o konsultacijų su motina medžiagą paliksiu nuošalyje.

Mums trims atėjus į konsultacijų kabinetą, visi susėdome į savo vietas: motina atsisėdo ant sofos, o Diana – ant mažos kėdutės prie vaikiško staliuko. Diana paėmė savo meškiuką ir įkišo jį man į priekinę švarko kišenę. Ji norėjo patikrinti, kiek toli jis įlįs, tuomet ėmėsi tirti mano švarko pamušalą ir domėtis įvairiomis kišenėmis ir tuo, kaip jos nesusisiekia viena su kita. Visa tai vyko tuo pat metu, kai mudu su motina rimtai kalbėjomės apie sutrikusio mąstymo broliuką, kuriam buvo dveji su puse, ir Diana nusprendė pateikti papildomos informacijos: „Jis širdyje turi skylę." Buvo akivaizdu, kad žaisdama viena ausimi ji klausėsi mūsų pokalbio. Man pasirodė, kad ji susitaikė su broliuko fizine negalia, sukeltą

širdyje esančios skylės, tačiau psichinis atsilikimas nepateko į jos suvokimo diapazoną.

Žaisdamas su Diana be terapeutinės perspektyvos, leidau sau būti žaismingu. Vaikai daug lengviau žaidžia, jei suaugusieji sugeba ir gali sau leisti būti žaismingais. Aš staiga pridėjau ausį prie meškiuko savo kišenėje ir tariau: „Jis kažką pasakė!" Ji labai susidomėjo. Tariau: „Man atrodo, kad jis nori, kad kas nors su juo pažaistų", ir papasakojau jai, kad paieškojus kitame kabineto gale po lentyna esančioje žaislų krūvoje ji gali rasti avinėlį iš vilnos. Mano užslėptas tikslas, matyt, buvo išimti tą meškiuką iš savo kišenės. Diana nuėjo ir atsinešė avinėlį, kuris buvo gerokai didesnis už meškiuką, ir ji entuziastingai palaikė mano idėją apie meškiuko ir avinėlio draugystę. Kuriam laikui ji padėjo avinėlį ir meškiuką vieną šalia kito ant sofos šalia motinos. Aš, savaime suprantama, tęsiau savo pokalbį su motina, ir, reikia pastebėti, kad Diana išlaikė susidomėjimą tuo, ką mes kalbėjome, – tai darė ta jos asmenybės pusė, kuri siekė identifikuotis su suaugusiais ir suaugusių pažiūromis.

Žaisdama su žaisliniais gyvūnėliais, Diana nusprendė, kad šie yra jos vaikai. Ji pakišo juos po savo rūbeliais, tarsi būtų nėščia. Po kurio laiko ji pareiškė, kad jie tuojau gims, tačiau „tai nebus dvyniai". Ji aiškiai pabrėžė, kad pirmiausia gims avinėlis, o tik po to – meškiukas. Po gimdymo ji padėjo savo du naujagimius ant lovos, kurią atstojo grindys, ir juos apklojo. Iš pradžių ji padėjo vieną vienoje „lovos" pusėje, o kitą – kitoje ir paaiškino, kad jei juos suguldytų kartu, jie imtų muštis. Jie gali „susitikti per vidurį lovos po antklode ir muštis". Po kiek laiko ji padėjo juos kartu miegoti vieną šalia kito per improvizuotos lovos vidurį. Tuomet ji nuėjo į kitą kambario galą ir atsinešė daug žaislų kibiriuke ir dėžėse. Ji išdėliojo žaislus ant grindų, šalia improvizuotos lovos galvūgalio, ir pradėjo su jais žaisti. Žaidimas buvo metodiškas, mergaitė vystė

keletą temų, kurios tarpusavyje nesisiejo. Tuomet aš vėl pakišau jai savo mintį: „Žiūrėk tu man! Tu dėlioji ant grindų aplink savo kūdikių galvas sapnus, kuriuos jie sapnuoja savo mieguose." Ši idėja ją suintrigavo ir ji ėmėsi ją įgyvendinti, visaip dėliodama savo naujagimiams jų sapnus. Visa tai motinai ir man davė laiko, kurio taip reikėjo tam darbui, kurį mudu stengėmės kartu atlikti. Kaip tik tuo metu motina pravirko ir prarado pusiausvyrą, ir Diana pakėlė akis, pasiruošusi sunerimti. Aš jai tariau: „Mama verkia, nes ji galvoja apie tavo broliuką, kuris labai serga." Šis tiesus ir faktinis paaiškinimas Dianą nuramino, ji ištarė „skylė širdyje" ir ėmėsi toliau padėti kūdikiams sapnuoti jų sapnus.

Taigi Diana nebuvo atvesta pas mane pakalbėti apie jos būklę, ir jai pačiai nereikėjo ypatingos pagalbos – ji tiesiog žaidė su manimi ir viena pati, tuo pat metu iš dalies pasinėrusi į motinos būklę. Man buvo aišku, kad motina Dianą atsivedė, nes pati pernelyg nerimavo dėl tiesioginio pokalbio su manimi apie nerimą, kurį jai kėlė sergantis sūnus. Kitą kartą motina pas mane jau atėjo viena, nes jai nebereikėjo, kad vaikas kiek prablaškytų situaciją.

Kai kitą dieną mes susitikome su motina vieni, aptarėme tai, kas įvyko per ankstesnę sesiją, kai ji buvo atėjusi su Diana, ir motina paminėjo vieną labai svarbią detalę, kad Dianos tėvas naudojosi dukros tiesmukiškumu ir labiausiai žavisi ja tuomet, kai ji elgiasi kaip maža suaugusioji. Šiuo atveju galima kalbėti apie ankstyvą ego formavimąsi ir vaiko tapatinimąsi su motina bei perdėtą dalyvavimą motinos problemų, sukeltų broliuko ligos ir nenormalumo, sprendime.

Žvelgdamas atgal į tai, kas įvyko, galiu pasakyti, kad Diana buvo pasiruošusi vizitui dar prieš ateidama, nors jis ir nebuvo skirtas jai. Iš to, ką man papasakojo motina, buvo akivaizdu, kad Diana buvo gerai pasirengusi užmegzti santykį su manimi, tarsi būtų žinojusi, kad eina į konsultaciją su psichoterapeutu. Prieš

> išeidama, ji pasiruošė pasiimti su savimi pirmąjį iš savo kada nors turėtų meškiukų ir pereinamąjį objektą, kurio kurį laiką jau nenaudojo. Pastarojo ji galiausiai nusprendė neimti, tačiau atėjo pasiruošusi žaidimo forma perteikti praeitus išgyvenimus. Tuo pat metu mes su Dianos motina galėjome stebėti jos sugebėjimą identifikuotis su savo motina ne tik per nėštumą, bet ir per pasirengimą prisiimti atsakomybę už rūpinimąsi broliu.

Čia, kaip ir Edmundo atveju, žaidimas buvo savigydos priemonė. Abiem atvejais rezultatai buvo panašūs į tuos, kurių galima būtų tikėtis po psichoterapijos sesijos, kurios metu pasakojimas būtų papildomas psichoterapeuto interpretacijomis. Psichoterapeutas galbūt nebūtų aktyviai įsitraukęs į žaidimą su Diana, kaip kad aš padariau, sakydamas, kad girdžiu meškutį šnekant, arba užsimindamas apie Dianos vaikų sapnus, išdėstytus ant žemės. Tačiau šis paties susikurtas drausmingumo principas galbūt būtų užkirtęs kelią kai kuriems iš kūrybingesnių Dianos žaidimo aspektų.

Šiuos du pavyzdžius pasirinkau paprasčiausiai dėl to, kad tai buvo du vienas po kito sekę atvejai iš mano praktikos, kurie abu vyko tą patį rytą, kai rašiau straipsnį, kuris ir sudaro šio skyriaus pagrindą.

ŽAIDIMO TEORIJA

Galima pabandyti aprašyti santykių, susijusių su vaiko raidos procesu, seką ir pažiūrėti, kuri vietą šioje sekoje priklauso žaidimui.

A. Kūdikis ir objektas yra susilieję į vieną visumą. Kūdikis į objektą žiūri subjektyviai, o motina turi pasirūpinti, kad tai, ką vaikas nori pamatyti, taptų realybe.

B. Objektas atstumiamas, vėl pripažįstamas ir suvokiamas jau objektyviai. Šis sudėtingas procesas labai priklauso nuo to, ar yra motina arba motinos vaidmenį atliekanti figūra, kuri būtų pasiruošusi jame dalyvauti ir atiduoti atgal tai, kas yra atimama.

Tai reiškia, kad motina (ar motinos dalis) yra tarpinėje būsenoje tarp to, ką kūdikis turi galimybę atrasti, ir pačios laukimo būti atrasta.

Jei motina gali be trukdžių atliktį šį vaidmenį tam tikrą laiko tarpą, tuomet vaikas turi galimybę *patirti* magiškos kontrolės galią, kitaip sakant, patirti tai, kas, kalbant apie vidinę psichiką, vadinama „visagalybe" (palyg. Winnicott, 1962).

Šioje pasitikėjimu grįstoje būklėje, kuri gali atsirasti tada, kai motina sugeba gerai atlikti šį sudėtingą darbą (tačiau kurios negali būti tada, jei motina šio darbo neatlieka), vaikas gali pradėti mėgautis patirtimi, kylančia iš „visagalybės" vidinės psichikos procesų atžvilgiu ir jo gebėjimo paveikti faktinį pasaulį sąjungos. Pasitikėjimas motina šioje vietoje atstoja pereinamąją žaidimų aikštelę, kurioje ir gimsta magija, nes vaikas tam tikra prasme iš tiesų *išgyvena* visagalybės būklę. Visa tai primena Eriksono darbą apie tapatybės formavimą (Erikson, 1956). Aš tai vadinu pereinamojo pobūdžio aikštele, nes būtent čia ir prasideda žaidimas. Žaidimų aikštelė yra ta potenciali erdvė, kuri gali skirti arba jungti motiną ir vaiką.

Žaisti yra neapsakomai įdomu. Įsidėmėkite: žaidimo procesas įdomus *ne dėl to, kad stimuliuoja tam tikrus instinktus*! Žaisti įdomu dėl rizikingos sąveikos tarp asmeniškos psichinės realybės ir faktinio pasaulio kontrolės galimybių. Tai magijos keliama rizika – magijos, ateinančios iš kūdikystės metu užgimusio

santykio, kuriuo galima pasitikėti. Tam, kad būtų patikimas, šis santykis turi būti pagrįstas motinos meile, jos meilės–neapykantos santykiu arba jos santykiu su objektais, bet ne reakcijų formavimo procesu. Kai pacientas nesugeba žaisti, psichoterapeutas, prieš imdamasis interpretuoti kitus elgesio aspektus, turi atsižvelgti į šį be galo svarbų simptomą.

C. Kita stadija pasireiškia gebėjimu būti vienam kitų žmonių akivaizdoje. Šioje stadijoje vaikas žaidžia remdamasis prielaida, kad jį mylintis ir dėl to esantis patikimas asmuo yra prieinamas ir išlieka prieinamas tuomet, kai jis pamirštamas ir vėl prisimenamas. Vaikas jaučia, kad tas asmuo atspindi tai, kas vyksta žaidimo metu.[12]

D. Vaikas ruošiasi naujai stadijai, kurioje dvi žaidimo sferos persidengia ir jomis mėgaujamasi. Pirmiausia, žinoma, su kūdikiu žaidžia motina, ji atsargiai stengiasi prisiderinti prie vaiko nustatytų žaidimo taisyklių. Tačiau anksčiau ar vėliau ji pristato savo žaidimą ir pamato, kad kūdikiai skiriasi vienas nuo kito pagal savo gebėjimą mėgautis arba nesimėgauti naujų idėjų, kurios nėra jų pačių, diegimu. Tokiu būdu tiesiamas kelias į tarpusavio santykius žaidime.

Iš naujo peržiūrėdamas dokumentus, kurie žymi mano paties mąstysenos ir suvokimo raidą, pastebiu, kad dabartinis mano susidomėjimas žaidimo vaidmeniu pasitikėjimu grįstuose santykiuose, kurie gali užsimegzti tarp motinos ir kūdikio, visuomet buvo mano konsultacijos technikų dalimi, kaip kad galima matyti iš žemiau pateikiamo pavyzdžio, pasirodžiusio pirmojoje

[12] Sudėtingesnius šio patyrimo aspektus aš aptariau savo straipsnyje „Gebėjimas būti vienam" (1958a).

mano knygoje (Winnicott, 1931). Vėliau, praėjus dešimčiai metų, aš jį detalizavau savo pranešime pavadinimu „Kūdikių stebėjimas kontroliuojamose situacijose“ (Winnicott, 1941).

Iliustracinis atvejis

Mergaitė pirmą kartą apsilankė ligoninėje būdama šešių mėnesių, kur jai buvo nustatytas lengvos formos plonosios žarnos uždegimas. Ji buvo pirmas kūdikis šeimoje, maitinama krūtimi. Iki šešių mėnesių jai dažnai užkietėdavo viduriai, tačiau vėliau tai baigėsi.

Septynių mėnesių ji vėl buvo atgabenta į ligoninę, nes niekaip neužmigo, nuolatos verkė. Ji sublogavo po maitinimo ir nebegalėjo mėgautis maitinimu krūtimi. Teko jai pasiūlyti maisto papildus, ir per keletą savaičių atjunkymo procesas buvo baigtas.

Devynių mėnesių ją ištiko priepuolis, ir šie priepuoliai ėmė kartotis, dažniausiai apie penktą valandą ryto, praėjus maždaug ketvirčiui valandos nuo pabudimo. Priepuoliai veikė abi puses ir trukdavo apie penkias minutes.

Kai mergaitei buvo vienuolika mėnesių, priepuoliai kartojosi gana dažnai. Motina pastebėjo, kad ji gali užkirsti kelią priepuoliams, nukreipdama mergaitės dėmesį kur nors kitur. Vieną dieną jai tai teko daryti keturis kartus. Vaikas pasidarė nervingas, pašokdavo nuo kiekvieno garso. Vienas priepuolis ją ištiko bemiegant. Kito priepuolio metu ji prisikando liežuvį, dar – ji nelaikydavo šlapimo.

Būdama vienerių metų amžiaus, ji patirdavo nuo keturių iki penkių priepuolių per dieną. Buvo pastebėta, kad kartais po maitinimo ji atsisėsdavo, susilenkdavo dvilinka ir pratrūkdavo verkti. Išgerdavo apelsinų sulčių – ir vėl pratrūkdavo. Vieną rytą ji pabudo ir iš karto prasidėjo priepuolis, po kurio ji užmigo, tačiau netrukus vėl pabudo, ir prasidėjo naujas priepuolis. Maždaug

šiuo metu po priepuolių sekdavo noras miegoti, tačiau net šioje sunkioje stadijoje motina, atitraukdama vaiko dėmesį, dažnai galėdavo sustabdyti priepuolį ankstyvoje stadijoje. Maždaug tuo laiku aš užsirašiau tokią pastabą:

> „Man paėmus ją ant kelių, ji be perstojo verkia, tačiau nerodo jokio priešiškumo. Verkdama, ji nerūpestingai tampo mane už kaklaraiščio. Atidavus ją atgal motinai, ji nerodo jokio susidomėjimo šiuo pokyčiu ir toliau verkia, verkia vis graudžiau ir graudžiau, kai yra rengiama ir išnešama iš pastato."

Šioje stadijoje man teko matyti vieną iš priepuolių, kuris susidėjo iš toninės ir kloninės stadijų, po kurių mergaitė užmigo. Vaikas patirdavo nuo keturių iki penkių tokių priepuolių per dieną, ir visą dieną praleisdavo verkdama, tačiau naktį dažniausiai miegodavo.

Išsamūs tyrimai nerodė jokių fizinės ligos požymių. Dienos metu, priklausomai nuo poreikio, jai būdavo duodama Bromido.

Vienos konsultacijos metu mergaitė sėdėjo man ant kelių, o aš ją apžiūrinėjau. Ji slapukiškai pabandė įkasti man į krumplius. Praėjus trims dienoms, aš vėl laikiau ją ant kelių ir žiūrėjau, ką ji darys. Ji įkando man į krumplius trejetą kartų taip stipriai, kad vos neperkando odos. Po to maždaug penkiolika minučių be perstojo žaidė, mėtydama ant grindų menteles. Visą tą laiką ji verkė, lyg būtų labai nelaiminga. Dar po dviejų dienų aš ją laikiau ant kelių pusę valandos. Per praėjusias dvi dienas ji buvo patyrusi keturis traukulių priepuolius. Iš pradžių ji kaip visuomet verkė. Ji vėl labai smarkiai įkando man į krumplius, šį kartą nerodydama jokio kaltės jausmo, o paskui pradėjo žaisti, kandžiodama mane ir mėtydama menteles – *sėdėdama man ant kelių ji išmoko mėgautis žaidimu.* Po kurio laiko ji pradėjo rankų pirštais čiupinėti savo kojų pirštus, todėl aš nuaviau jai batus, numoviau kojines. Tuomet kurį laiką ji, sutelkusi visą savo dėmesį, ėmė tyrinėti. Atrodė, kad ji atrado ir vis iš naujo sau bandė įrodyti, kad, dideliam jos džiaugs-

mui, menteles galima įsikišti į burną, mėtyti ant žemės ir pamesti, tačiau kojų pirštų nutraukti neįmanoma.

Praėjus keturioms dienoms, pas mane atėjo motina, ir pasakė, kad po paskutinės konsultacijos kūdikis tapo „visiškai kitu vaiku". Ji ne tik kad nebepatyrė nė vieno priepuolio, bet ir gerai miegojo naktį ir visą dieną būdavo laiminga be bromido. Praėjus dar vienuolikai dienų, pagerėjimas išsilaikė be medikamentų. Po keturiolikos dienų neįvyko nė vieno priepuolio ir motina paprašė baigti gydymą.

Po metų aš vėl aplankiau šį vaiką, ir nuo paskutinės konsultacijos nepasireiškė nė vienas simptomas. Aš pamačiau visiškai sveiką, laimingą, intelektualų ir draugišką vaiką, kuriam patinka žaisti ir kurio nekamuoja net plačiai paplitusios nerimo priepuolių formos.

Psichoterapija

Šioje vaiko žaidimo ir kito asmens žaidimo persidengimo zonoje yra galimybė praturtinti vaiko patirtį. Mokytojas siekia praturtinti. Tačiau terapeutą domina tik paties vaiko raidos procesai ir tai, kaip pašalinti blokus, kurie šią raidą stabdo ir gali tapti gana akivaizdūs. Psichoanalizės teorija leido šiuos blokus geriau suprasti. Tačiau tik labai siauriai mąstantis žmogus galėtų pasakyti, kad psichoanalizė yra vienintelis būdas panaudoti vaiko žaidimą terapijoje.

Būtų neblogai nepamiršti, kad pats žaidimas yra terapija. Jau pats gebėjimas priversti vaiką žaisti yra tiesioginis ir visuotinis terapijos pritaikymas, kuris padeda įtvirtinti teigiamą socialinį požiūrį į žaidimą kaip reiškinį. Šis požiūris apima pripažinimą, kad žaidimas visuomet gali kelti baimę. Į žaidimus

ir jų organizavimą turi būti žvelgiama kaip į bandymą užbėgti už akių baimę keliančiam žaidimo aspektui. Vaikams žaidžiant, šalia turi būti atsakingas asmuo, tačiau tai nereiškia, kad šis atsakingas asmuo turi kištis į vaikų žaidimus. Jeigu žaidimą reikia imtis organizuoti, tai reiškia, kad vaikas ar vaikai nesugeba patys žaisti kūrybiškai, kaip kad aš čia apibrėžiu kūrybiškumą.

Pagrindinė mintis, kurią čia noriu perteikti, yra tokia: žaidimas yra patirtis – visuomet kūrybiška patirtis, patirtis, esanti tam tikrame vietos ir laiko kontinuume, žaidimas yra pamatinė gyvenimo forma.

Žaidimo rizika kyla iš to, kad žaidimas visuomet vyksta ties teorine riba, skiriančia tai, kas subjektyvu, nuo to, kas suvokiama objektyviai.

Mano tikslas šiame skyriuje yra tiesiog priminti, kad vaiko žaidimas savyje savaime talpina viską, nors psichoterapeutas turi prisidėti kuriant žaidimo medžiagą, t. y. žaidimo turinį. Žinoma, per kontroliuojamo ar profesionalo vadovaujamo žaidimo valandą mes galime išgauti kur kas tikslesnį vaizdą nei kad stebėdami nesibaigiantį žaidimą namuose ant grindų (palyg. Winnicott, 1941), tačiau mūsų darbe yra naudinga suvokti, kad pagrindas to, ką mes darome, yra paties paciento žaidimas – kūrybiška patirtis apibrėžtame laike ir erdvėje, kuri pacientui yra absoliučiai reali.

Be to, šis pastebėjimas leidžia mums suvokti, kaip gili psichoterapija gali būti atliekama, nepasitelkiant į pagalbą interpretacijos technikų. Geras to pavyzdys yra Axline (1947) iš Niujorko darbas. Jos darbas apie psichoterapiją mums yra be galo svarbus. Aš ypač vertinu Axline darbą visų pirma dėl to, kad jis puikiai dera su mano pastebėjimu, susijusiu su tuo, ką

aš vadinu „terapeutinėmis konsultacijomis" – kad svarbiausias yra tas momentas, kurio metu *vaikas pats nustebina save.* Mano įžvalgių interpretacijų akimirkos yra kur kas mažiau reikšmingos (Winnicott, 1971).

Interpretacija, pateikta tuomet, kai medžiaga dar nėra jai pribrendusi, yra ne kas kita, o indoktrinacija, ir skatina nuolankumą (Winnicott, 1960a). Dėl to interpretacija, pateikiama už paciento ir psichoterapeuto tarpusavio žaidimo ribų, sukelia pasipriešinimą. Kai pacientas paprasčiausiai neturi galimybių žaisti, nėra reikšminga ir gali sukelti sumaištį. Kai vyksta abipusis žaidimas, interpretacija, pateikiama pagal priimtus psichoanalitinius principus, gali būti terapeutiškai naudinga. Norint, kad psichoterapija būtų sėkminga, *šis žaidimas turi būti spontaniškas, o ne paremtas paklusnumu ir nuolankumu.*

Santrauka

(a) Tam, kad suvoktumėme žaidimo idėją, yra naudinga atkreipti dėmesį į *susitelkimą,* kuris būdingas žaidžiantiems vaikams. Turinys nėra svarbus. Tai, kas svarbu, yra beveik visiško atsiribojimo būsena, savo pobūdžiu panaši į vyresnių vaikų ir suaugusių *susikaupimo* būseną. Žaisdamas vaikas tarsi apsigyvena tokioje erdvėje, kurią palikti yra labai nelengva ir į kurią prasibrauti taip pat yra labai nelengva.

(b) Ši žaidimo erdvė nėra vidinė psichinė realybė. Ji egzistuoja individo išorėje, nors ir nėra išorinio pasaulio dalis.

(c) Šioje žaidimo erdvėje vaikas renka objektus ir reiškinius iš išorinio pasaulio, kuriuos paskui panaudoja, pasitelkdamas savo vidinę arba asmeninę realybę. Nehaliucionuodamas,

vaikas atskleidžia dalį savo sapnų potencialo ir patalpina šią sapnų pasaulio dalį tarp pasirinktų išorinės realybės fragmentų.

(d) Žaisdamas vaikas manipuliuoja išoriniais reiškiniais tam, kad papildytų sapnų pasaulį, o pasirinktus išorinius reiškinius apgaubia iš sapnų kylančiais jausmais ir reikšmėmis.

(e) Egzistuoja tiesinė raidos progresija nuo pereinamųjų reiškinių prie žaidimo, nuo žaidimo prie bendro žaidimo ir nuo to prie kultūrinio patyrimo.

(f) Žaidimas reikalauja pasitikėjimo ir priklauso potencialiai erdvei tarp (to, kas anksčiau buvo) kūdikio ir motiniškos figūros. Kūdikis šiuo atveju yra beveik absoliučios priklausomybės būsenoje, o motiniškos figūros prisitaikymo funkcija kūdikio akimis yra savaime suprantama ir neginčytina.

(g) Žaidimo procese dalyvauja kūnas:

- padeda manipuliuoti objektais;
- kai kurie intensyvaus susidomėjimo atvejai yra susiję su tam tikrais kūniško susijaudinimo aspektais.

(h) Kūniškas susijaudinimas erotogeninėse zonose nuolatos kelią grėsmę žaidimo procesui, o tuo pačiu ir vaiko savęs, kaip asmenybės, suvokimui. Instinktai yra didžiausia grėsmė tiek žaidimui, tiek ir ego: juos stimuliuodama, kažkokia išorinė jėga išnaudoja vaiko instinktus ir padeda naikinti vaiko pojūtį, kad jis egzistuoja kaip autonominis vienetas. Tai daro žaidimą neįmanomą (palyg. Khan, 1964).

(i) Žaidimas kelia pasitenkinimą. Šis teiginys teisingas net tuomet, kai žaidimas kelia didžiulį nerimą. Pasiekus nepakeliamą nerimo lygį, žaidimas gali tapti nebeįmanomas.

(j) Malonumą keliantis žaidimo elementas išlieka tol, kol instinktų sužadinimas tampa besaikis. Pasiekęs tam tikrą tašką, instinktų sužadinimas turi vesti į:

- aukščiausią kulminacijos tašką;
- nesugebėjimą pasiekti kulminacijos tašką ir iš to kylančią mentalinę sumaištį ir fizinį diskomfortą, kuriuos išgydyti gali tik laikas;
- alternatyvų kulminacijos tašką (tėvų ar socialinės reakcijos išprovokavimą, pyktį ir t. t.)

Apie žaidimą galima pasakyti, kad jis pasiekė savo prisotinimo tašką, kuris simbolizuoja gebėjimą išlaikyti patirtį.

(k) Žaidimas iš esmės yra jaudinanti ir rizikinga patirtis. Ši charakteristika kyla *ne* iš instinktų sužadinimo, bet iš rizikos, kuri priklauso nuo vaiko galvoje vykstančios sąveikos tarp to, kas yra subjektyvu (beveik haliucinavimo), ir to, kas yra suvokiama objektyviai (tikra, arba bendra realybė).

IV

ŽAIDIMAS:

KŪRYBINĖ VEIKLA IR SAVITUMO PAIEŠKOS

Dabar aš norėčiau aptarti labai svarbią žaidimo savybę: žaidimo metu, ir tikriausiai tik žaidimo metu, vaikai ir suaugę yra visiškai laisvi būti kūrybiškais. Šis pastebėjimas man kilo formuojant pereinamųjų reiškinių koncepciją ir atsižvelgiant į sudėtingąją pereinamųjų objektų teorijos pusę, kurioje kalbama apie paradoksą, kuris turi būti priimamas ir toleruojamas, bet ne sprendžiamas.

Dar viena šioje vietoje reikšminga teorijos detalė yra susijusi su žaidimo erdve – ši tema plačiau nagrinėjama III, VII ir VIII šios knygos skyriuose. Šioje koncepcijoje svarbu yra tai, kad, tuo tarpu kai vidinė psichinė realybė turi tam tikrą vietą mintyse, pilve, galvoje arba dar kurioje nors individo asmenybės vietoje, o tai, kas vadinama išorine realybe, egzistuoja už šių ribų, žaidimo ir kultūrinės patirties erdvė gali būti nustatyta, pasinaudojant potencialios erdvės tarp motinos ir kūdikio koncepcija. Kalbant apie skirtingų individų raidą, reikia pastebėti, kad ši trečioji – potenciali erdvė tarp motinos ir kūdikio – yra be galo vertinga, ir jos vertė priklauso nuo vaiko ar suaugusiojo, apie kurį yra kalbama, patyrimo. Prie šių idėjų aš vėl grįšiu V skyriuje, kur bandysiu atkreipti dėmesį į tą faktą, jog individo emocinės raidos negalima apibūdinti individualiais terminais, ir kai kuriose srityse – o ši yra viena iš jų, galbūt netgi pati pagrindinė – aplinkos

elgesys sąlygoja individo asmeninę raidą, ir dėl šios priežasties į ją yra būtina atsižvelgti. Kaip psichoanalitikas, aš manau, kad šios idėjos daro įtaką tam, ką aš darau, nekeisdamos, mano giliu įsitikinimu, mano atsidavimo svarbiausiems psichoanalizės aspektams, kurių mes mokome savo studentus ir kurie sudaro bendrą psichoanalizės – tokios, kokią mes ją suprantame, kylančią iš Freudo darbų, – mokymo pagrindą.

Čia aš noriu pabrėžti, kad jokiais būdais nesistengiu palyginti psichoterapiją su psichoanalize ar pateikti tokį šių procesų aprašymą, kuris leistų nubrėžti tarp jų aiškią skiriamąją liniją. Mano siūlomas bendrasis principas yra toks: *psichoterapija vyksta sąveikaujant dvejoms – paciento ir terapeuto – žaidimų erdvėms.* Jeigu terapeutas negali žaisti, jis šiam darbui paprasčiausiai netinka. Jei pacientas negali žaisti – reikia padaryti ką nors, kas leistų pacientui žaisti, o tuomet jau gali prasidėti psichoterapijos procesas. Žaidimas yra be galo svarbus dėl to, kad tik žaisdamas pacientas gali būti kūrybiškas.

SAVITUMO PAIEŠKOS

Šiame skyriuje aš nagrinėsiu savitumo paieškas ir dar kartą bandysiu įrodyti teiginį, kad tam, jog kažką šioje paieškoje pasiektum, yra būtinos tam tikros sąlygos. Šios sąlygos yra susijusios su tuo, ką mes paprastai vadiname kūrybiškumu. Žaidimo metu, ir tik žaidimo metu, kiekvienas vaikas ar suaugęs gali leisti sau būti kūrybišku ir išnaudoti visą savo asmenybės potencialą – ir tik per kūrybiškumą kiekvienas individas gali atrasti save.

(Su šiuo pastebėjimu yra susijęs faktas, jog tik žaidimo metu yra įmanoma komunikacija, išskyrus nebent tiesioginę komuni-

kaciją, kuri priklauso psichopatologijos arba kraštutinio nebrandumo sričiai.)

Klinikinėje praktikoje dažnai pasitaiko sutikti žmonių, kuriems reikia pagalbos bandant atrasti save ir kurie bando ieškoti savęs savo kūrybiškų patyrimų produktuose. Tačiau tam, kad galėtume padėti šiems pacientams, privalome šį bei tą žinoti apie patį kūrybiškumą. Tai yra tarsi mes žvelgtume į kūdikį ankstyvojoje kūdikystės stadijoje ir iš karto peršoktume prie vaiko, laikančio rankoje išmatas arba išmatas primenančią medžiagą ir bandančio ką nors iš tos medžiagos padaryti. Tokio pobūdžio kūrybiškumas yra svarbus ir lengvai įsisąmoninamas, bet kūrybiškumą kaip pilnatviško gyvenimo požymį reikėtų tirti atskirai. Mano išvada yra ta, kad savitumo paieškos, paremtos tuo, ką galima padaryti iš savo išmatų, yra paieška, kuri pasmerkta niekados neturėti pabaigos ir niekados neatnešti sėkmingų rezultatų.

Savitumo paieškose konkretus asmuo gali sukurti ką nors vertingo meno pasauliui, tačiau visuotinai pripažintas ir sėkmingas menininkas gali būti neatradęs savęs. Savitumas iš tiesų nėra tai, kas gali būti atrasta kūno ar minties produktuose, kad ir kokie šie kūriniai būtų vertingi grožio, meistriškumo ar paveikumo požiūriu. Jeigu menininkas (bet kurios srities) ieško savęs, tuomet su visišku užtikrintumu galima pasakyti, kad jam ar jai jau teko susidurti su nesėkme bendroje kūrybiško gyvenimo srityje. Pabaigtas kūrinys niekuomet neišgydo pamatinės savitumo pojūčio stokos.

Prieš imdamasis šią idėją vystyti toliau, turiu pristatyti antrąją temą, kuri yra tiesiogiai susijusi su pirmąja, bet kuri reikalauja atskiro dėmesio. Ši antroji tema susijusi su tuo, kad asmuo, kuriam mes norite padėti, gali tikėtis po mūsų paaiškinimų pa-

sijusti išgijęs. Šis asmuo gali pasakyti: „Suprantu, ką norite pasakyti: aš esu savimi tuomet, kai esu kūrybiškas ir kai elgiuosi kūrybiškai, taigi mano paieškos, galima sakyti, yra baigtos". Iš tiesų realybė retai kada atitinka šį aprašymą. Šio pobūdžio darbe mes žinome, kad netgi teisingas paaiškinimas gali būti neefektyvus. Asmeniui, kuriam mes siekiame padėti, reikia naujos patirties specializuotoje aplinkoje. Ši patirtis yra nesąmoningo pobūdžio arba, galima sakyti, primenanti neintegruotos asmenybės trypčiojimą vietoje. Šį reiškinį atvejo aprašyme aš pavadinau beformiškumu (II skyriuje).

Reikia atkreipti dėmesį į aplinkos, kurioje individas veikia, patikimumą ar nepatikimumą. Mes esame pastatomi prieš poreikį diferencijuoti tarp sąmoningos veiklos ir jai priešingos nesąmoningos būties. Tai primena Balinto (1968) formuluotę apie nepiktybinę ir piktybinę regresijas (taip pat žr. Khan, 1969).

Aš čia bandau nurodyti atsipalaidavimui būtinas aplinkybes. Kalbant laisvos asociacijos terminais, tai reiškia, kad ant sofos sėdinčiam pacientui ar vaikui pacientui, sėdinčiam tarp žaislų ant grindų, turi būti leidžiama komunikuoti tarpusavyje nesusijusių – nebent kokiu nors neurologiniu ar fiziologiniu būdu, kuris gali būti neįmanomas nustatyti – idėjų, minčių, impulsų ir pojūčių seką. Kitaip sakant, tik sugebėjęs nustatyti tikslą, nerimo šaltinį ar pasitikėjimo stoką, terapeutas galės atrasti ir nustatyti ryšį (ar ryšius) tarp skirtingų laisvos asociacijos medžiagos komponentų.

Atsipalaidavimo būklė, kuri pasireiškia esant pasitikėjimui ar pripažinus profesionalumu paremtą terapeutinę aplinką (ar ji būtų psichoanalitinė, ar psichoterapeutinė, paremta socialiniu darbu, architektūrinė ar kokia kita), leidžia pasireikšti tarpusa-

vyje nesusijusių minčių sekoms, kurias terapeutas turi pripažinti esančias būtent tokias, kokios jos ir yra, neieškodamas reikšmingų mintis tarpusavyje siejančių gijų (palyg. Milner, 1957).

Tarp šių dviejų būsenų egzistuojantį kontrastą galima pailiustruoti pateikus pavyzdį apie pacientą, kuris po darbo sugeba atsipalaiduoti, tačiau *nesugeba pasiekti tokios poilsio būklės, kuri leistų pasireikšti kūrybinėms paieškoms.* Pagal šią teoriją, nuoseklią temą atskleidžianti laisvoji asociacija yra veikiama nerimo, o minčių nuoseklumas yra gynybos mechanizmas. Šioje vietoje tikriausiai reikėtų pažymėti, kad yra pacientų, kuriems kartais reikia, kad terapeutas atkreiptų jų dėmesį į tą beprasmybę, kuri pasireiškia žmogui esant ramybės būklėje, pačiam pacientui net nekomunikuojant tos beprasmybės, kitaip sakant, pacientui nejaučiant poreikio beprasmybę susisteminti. Susisteminta beprasmybė jau yra gynyba, lygiai taip, kaip chaoso sisteminimas yra chaoso neigimas. Terapeutas, kuris nesugeba atlikti šios užduoties ir suvokti šio komunikacijos būdo, pasineria į bevaises pastangas atrasti beprasmybėje kokią nors sistemą, dėl ko pacientas nusprendžia palikti beprasmybės erdvę, nes tiesiog nesugeba tos beprasmybės iškomunikuoti. Taigi dėl terapeuto poreikio atrasti prasmę beprasmybėje, prarandama galimybė atsipalaiduoti. Pacientas nesugebėjo atsipalaiduoti dėl netinkamų aplinkos sąlygų, kurios savo ruožtu sugriovė pasitikėjimo jausmą. Terapeutas, pats to nežinodamas, išdavė savo profesionalumą, ir tai padarė tam, kad pasirodytų esąs gudrus analitikas, gebąs įžvelgti tvarką chaose.

Gali būti, kad visa tai atsispindi dviejose skirtingose miego fazėse: REM (aktyvioji miego fazė) ir NREM (pasyvioji miego fazė).

Tam, kad geriau perteikčiau tai, ką noriu pasakyti, man prireiks tokios sekos:

(a) atsipalaidavimas pasitikėjimo, paremto patyrimu, sąlygomis;
(b) kūrybiška, fizinė ir protinė veikla, pasireiškianti žaidimo metu;
(c) šių patyrimų visuma, sudaranti savitumo pojūčio pagrindą.

Visuma arba atspindėjimas priklauso nuo to, ar individas, kuris gali būti patikimas terapeutas (ar draugas), kuris yra (netiesioginės) komunikacijos priėmėjas, suteikia pakankamą grįžtamąjį ryšį. Šiomis specializuotomis sąlygomis individas gali susiimti ir egzistuoti kaip visuma – ne kaip gynybos mechanizmas, skirtas nerimui nugalėti, bet kaip „Aš ESU, esu gyvas, esu savimi" išraiška (Winnicott, 1962). Žvelgiant iš šio taško, viskas yra kūrybiška.

PAVYZDINIS ATVEJIS

Šioje vietoje aš pasinaudosiu medžiaga apie pas mane besigydančią moterį, kuri į sesijas atvykstą kartą per savaitę. Prieš ateinant pas mane, jai buvo taikytas ilgų šešerių metų gydymo ciklas, kurio metu pas terapeutą lankydavosi penkis kartus per savaitę. Tačiau paaiškėjo, kad jai reikia, kad sesija būtų neapibrėžtos trukmės, o tam aš turėjau laiko tik kartą per savaitę. Netrukus susitarėme, kad sesijos truks tris valandas, dar vėliau jas sutrumpinome iki dviejų valandų.

Jeigu man pavyks teisingai perteikti tai, kas vyko sesijos metu, skaitytojas pastebės, kad aš susilaikiau nuo interpretacijų

ilgą laiko tarpą ir dažniausiai stengiausi neišleisti iš viso jokio garso. Ši griežta disciplina pasiteisino. Aš viską užsirašinėjau, nes tai man padeda prisiminti, kas vyko praeitoje sesijoje, kai sesijos vyksta tik kartą per savaitę, be to, pastebėjau, kad šiuo atveju užrašinėjimas niekaip netrukdė sesijos eigai. Be to, aš dažnai atpalaiduoju savo mintis, užsirašydamas interpretacijas, kurių garsiai neišsakau. Atlygio už tai, kad neišsakau interpretacijų garsiai, sulaukiu tuomet, kai pacientas ar pacientė pati prieina prie tos pačios interpretacijos, nors ir valanda ar dviejomis vėliau, nei kad būčiau priėjęs aš.

Mano pateikiamas atvejis yra prašymas visiems terapeutams leisti pasireikšti paciento gebėjimui žaisti, kitaip sakant, būti kūrybiškiems, atliekant analitinį darbą. Paciento kūrybiškumas gali labai greitai būti užgniaužtas dėl didelio terapeuto žinojimo. Žinoma, nėra taip svarbu, kiek terapeutas žino, jei tik jis sugeba tas žinias nuslėpti ir susilaikyti nuo jų demonstravimo.

Leiskite man pabandyti perteikti tai, ką pajutau dirbdamas su šia paciente. Tačiau noriu paprašyti skaitytojo kantrybės, kaip kad aš turėjau būti kantrus tam, kad tinkamai atlikčiau savo darbą.

Pavyzdinė sesija

Pirmiausia, keletas praktinių detalių iš pacientės gyvenimo: apie miegą, kuris iš karto sutrinka jai susinervinus, apie knygas, padedančias užmigti, – vieną gerą, kitą bauginančią; pacientė dažnai būna pavargusi, tačiau pernelyg susinervinusi, dėl to nerimastinga; dažnai jaučia pagreitėjusius širdies dūžius, kaip kad dabar. Be to, ją kankina su maitinimu susiję sunkumai: „Aš noriu

įprasti valgyti tuomet, *kai jaučiuosi alkana.*" (Maistas ir knygos šiame padrikame kalbėjime kažkokiu būdu savo esme yra sulyginami.)

„Kai paskambinote, tikiuosi, supratote, kad aš buvau pernelyg pakylėta." *(Pakilios nuotaikos).*

„Taip, manau, kad supratau", – atsakiau aš.

Apgaulingo pagerėjimo fazės apibūdinimas.

„Tačiau žinojau, kad buvau neteisi."

„Viskas atrodo teikia daug vilčių, kol suvokiu, kad..."

„Depresija ir žudikiški jausmai – tai aš, tai esu aš net tuomet, kai esu linksma."

(Praėjo pusė valandos. Pacientė tą laiką sėdėjo ant žemos kėdės arba ant grindų, arba vaikščiojo aplinkui.)

Ilgas ir lėtas teigiamų ir neigiamų vieno iš pacientės pasivaikščiojimų aspektų aprašymas.

„Atrodo, kad aš nesugebu BŪTI – ne aš iš tiesų žiūriu – į ekraną – pro akinius – kūrybiško žiūrėjimo tiesiog nėra. Ar tai panašu į kūdikį, įsivaizduojantį motinos krūtį? Ankstesnio gydymo metu vieną dieną, man grįžtant namo po sesijos, virš galvos praskrido lėktuvas. Kitą dieną papasakojau terapeutui, kad įsivaizdavau, jog pati *buvau lėktuvas ir skridau aukštai padangėje. Tuomet lėktuvas atsitrenkė į žemę ir sudužo.* Terapeutas paaiškino: „Štai kas nutinka, kai įsivaizduoji save esant kuo nors kitu ir viduje įvyksta dužimas."[13]

„Sunku prisiminti – nežinau, ar tai tiesa – iš tiesų net nežinau, ką noriu pasakyti. Tarsi mano viduje būtų visiškas chaosas, tarsi būčiau po dužimo."

[13] Neturiu galimybių patikrinti šio pasakojimo apie buvusio terapeuto interpretaciją tikslumo.

(Praėjo trys ketvirčiai valandos.)

Dabar ji įdėmiai žvelgė pro langą, prie kurio stovėjo, ir stebėjo žvirblį, kuris gnaibė duonos plutą, o paskui „griebė trupinį ir nusinešė jį į savo lizdą – ar kurs nors kitur". Tuomet: „Oi, staiga prisiminiau sapną."

Sapnas

„Viena mokinė vis atnešdavo savo pieštus piešinius. Kaip aš galėjau jai pasakyti, kad tuose piešiniuose nesimatė jokio tobulėjimo? Pamaniau, kad būdama viena ir stodama akistaton su savo depresija... Verčiau nustočiau stebėjusi žvirblius – negaliu galvoti."

(Dabar ji sėdėjo ant grindų, galvą laikydama ant pagalvės, esančios ant kėdės.)

„Nežinau...ir vis dėlto turi būti vienoks ar kitoks tobulėjimas." (Iliustracijoje pateiktos jos gyvenimo detalės.) „Tarsi nebūtų tokio dalyko kaip AŠ. Baisi knyga apie jaunus paauglius pavadinimu *Sugrąžinti tušti.* Štai kaip aš jaučiuosi."

(Praėjo valanda.)

Ji toliau kalbėjo apie poeziją, pacitavo Christinos Rosetti eilėraštį „Mirštant".

„Mano gyvenimas baigiasi, o mano pumpure žioji opa." Tuomet tarė man: „Tu atėmei iš manęs Dievą!"

(Ilga pauzė.)

„Aš tiesiog spjaunu tai, kas ant liežuvio. Nežinau, apie ką čia kalbu. Nežinau... Nežinau..."

(Ilga pauzė.)

(Vėl žiūri pro langą. Tuomet seka penkios minutės absoliučios tylos.)

„Tiesiog skraidau padebesyse."

(Praėjo maždaug valanda su puse.)

„Pasakojau jums apie tapymą pirštais ant grindų ir tai, kaip aš išsigandau. Negaliu pakęsti tapymo pirštais. Gyvenu visiškame jovale. Ką man daryti? Jei *priversiu* save tapyti ar skaityti – ar tai duos ką gero? *[Atodūsiai.]* Nežinau... matote, tam tikra prasme man nepatinka jovalas, kuris atsiranda, kai tapau pirštais."

(Vėl padeda galvą ant pagalvės.)

„Aš nenoriu daugiau eiti į šį kabinetą."

(Tyla.)

„Nežinau. Jaučiuosi visiškai nereikšminga."

Padriki pavyzdžiai apie mano elgesį su ja, kurie vertė ją jaustis nereikšminga.

„Aš vis galvoju, kad tai buvo dešimt minučių, kurios kainavo man gyvenimą." (Nuoroda į pirminę traumą, kuri dar nėra tiksliai apibrėžta, bet prie kurios vis grįžtama.)

„Manau, kad tam, kad pasekmės taptų tokios gilios, trauma turėjo būti pakartota ne vieną kartą."

Pasakojimas apie jos pačios požiūrį į skirtingus savo vaikystės etapus – kaip ji nuolatos stengėsi jaustis reikšminga, vis bandydama prisitaikyti prie to, ko iš jos buvo tikimasi. Tinkamai parinkta poeto Gerardo Malney'aus Hopkinso citata.

(Ilga pauzė.)

„Tai apgailėtinas nereikšmingumo pojūtis. Aš nereikšminga... Dievo nėra, o aš esu nereikšminga. Įsivaizduokite, mergaitė man atsiuntė atviruką iš savo atostogų."

Čia aš įsiterpiau: „Tarsi jai kažką reikštumėte."

Ji atsakė: „Galbūt."

Aš tariau: „Tačiau Jūs nieko nereiškiate nei jai, nei kam kitam."

Ji atsakė: „Suprantate, manau, kad man reikia surasti tokį žmogų [*kuriam* aš rūpėčiau], kuris rūpėtų *man,* ką nors, kas sugebėtų suvokti, priimti tai, ką matė mano akys ir ką girdėjo mano ausys. Tikriausiai geriau būtų pasiduoti, nematau... ne..." (Verkia ant grindų, palinkusi virš ant kėdės padėtos pagalvės.)

Čia ji, kaip kad jai būdinga, susiėmė ir atsiklaupė ant kelių.

„Matote, aš visą dieną šiandien neužmezgiau su Jumis jokio ryšio." Aš pritardamas suniurnėjau.

Norėčiau pastebėti, kad iki šiol pristatyta medžiaga buvo pateikta nesusisteminto ir beformio pobūdžio motorinio ir sensorinio žaidimo forma, kuri leido pasireikšti beviltiškumo pojūčiui ir verkšlenimui.

Ji kalbėjo toliau: „Tai tartum du žmonės, sėdintys kažkokiame kitame kambaryje, kurie susitiko pirmą kartą. Mandagus pokalbis, sėdint ištiesus nugaras kėdėje."

(Šios pacientės sesijų metu aš iš tiesų sėdžiu kėdėje ištempęs nugarą.)

„Negaliu to pakęsti. Man negera. Bet tai nesvarbu, nes tai tik aš."

Toliau seka daugiau mano pavyzdžių apie mano poelgius, rodančius: ji tai tik ji, todėl nesvarbu.

> *(Pauzė su atodūsiu, išduodančiu beviltiškumo ir menkavertiškumo jausmą.)*
> *Rezultatai (t. y. po beveik dviejų valandų).*

Dabar pagaliau galime stebėti klinikinį pokytį. Pirmą kartą šios sesijos metu *pacientė atrodė esanti kabinete kartu su manimi.* Tai buvo papildoma sesija. Ją jai paskyriau vietoje turėjusios vykti jai įprastu laiku, kurią jai teko praleisti.

Tarsi pirmą kartą kreipdamasi į mane, ji tarė: „Man smagu, kad supratote, jog man reikėjo šios sesijos."

Dabar sesijos medžiaga ėmė suktis apie tai, ko ji konkrečiai nekentė, ir ji ėmė ieškoti flomasterių, kuriuos žinojo galinti pas mane surasti. Tuomet paėmė lapą popieriaus ir *juodą* flomasterį ir nupiešė savo gimtadienio atvirutę. Ji pavadino ją „Mirtadieniu".

> Dabar ji aiškiai buvo tame pačiame kabinete su manimi. Praleidžiu keletą detalių ir pastebėjimų, kurių visi buvo persmelkti neapykantos.
> *(Pauzė.)*
> *Dabar ji ėmėsi apžvelgti įvykusią sesiją.*

„Bėda ta, kad negaliu prisiminti, ką Jums kalbėjau – ar aš kalbėjau tik su savimi?"

Interpretacinė intervencija

Čia aš ėmiausi interpretacijos: „Įvyksta įvairiausių dalykų, kurie paskui nukeliauja užmarštin. Tai yra nesuskaitoma daugybė mirčių, kurias Jums tenka patirti. Tačiau jei šalia būtų kas nors,

kas nors, kas galėtų Jums papasakoti, kas įvyko, tuomet tų įvykių detalės taptų Jūsų dalimi ir Jūs nebemirtumėte iš naujo."[14]

Ji ištiesė ranką link pieno pakelio ir paklausė, ar galėtų jo atsigerti.[15]

Aš atsakiau: „Gerkite kiek tik norite."

Ji tarė: „Ar aš Jums sakiau...? (Šioje vietoje ji prakalbo apie pozityvius jausmus ir išgyvenimus, kurie buvo tarsi įrodymas, kad ji egzistuoja realiame ir tikrame pasaulyje.) „Jaučiu, kad aš užmezgiau kažkokį kontaktą su tais žmonėmis... nors kažkas čia..." (Grįžta prie verkšlenimo, persisvėrusi per kėdės kraštą.) „Kur Jūs? Kodėl aš tokia vieniša?...Kodėl aš niekam neberūpiu?"

Šioje vietoje iškilo reikšmingi vaikystės prisiminimai, susiję su gimtadienio dovanomis ir jų svarba, bei pozityvūs ir negatyvūs gimtadieniniai išgyvenimai.

Čia praleidžiu nemažai medžiagos, nes tam, kad ji būtų nors kiek suprantama, reikėtų pateikti naujos faktinės informacijos, kuri šiam atvejui pristatyti nėra reikalinga. Viskas rodė, kad artėjama link neutralios zonos, kurioje pacientė galiausiai ir atsidūrė – nors rezultatai liko neaiškūs.

„Jaučiu, kad ne... Jaučiu, kad ši sesija nieko man nedavė".

(Pauzė.)

„Jaučiuosi, lyg būčiau atėjusi su kažkuo susitikti, bet tas kažkas taip ir nepasirodė."

[14] T. y., savitumo pagrindas yra neintegruota būsena, kuri vis dėlto, niekados negali būti individo stebima ir prisimenama, ir dėl to yra prarandama, nebent būtų stebima ir perpasakojama kito individo, kuriuo galima pasitikėti, kuris tą pasitikėjimą pateisina ir nuo kurio galima būti priklausomam.

[15] Šių sesijų metu mano kabinete visuomet galima rasti arbatinuką, kavos, arbatos ir tam tikros rūšies sausainių.

Tada aš pastebėjau ryšį tarp to, kad ji užmiršdavo vieną akimirką po kitos, ir to, kad jai nuolatos reikėjo, kad būtų atkartojamos prarastos detalės, atsižvelgiant į laiko faktorių. Aš jai perpasakojau tai, ką ji kalbėjo, pirmiausia kalbėdamas apie jos gimimą (gimtadienio-mirtadienio simbolizmas), o paskui apie savo paties elgesį, visais įmanomais būdais parodydamas, kokia ji nereikšminga.

Ji kalbėjo toliau: „Žinote, man toks jausmas, kad aš gimiau... [emocijų protrūkis]. Jei tik to iš viso nebūtų buvę! Tai nuo manęs nepriklauso – tai kas kita nei depresija."

Aš tariau: „Jei Jūs iš viso nebūtumėte egzistavusi, viskas būtų buvę gerai."

Ji: „Bet kas gali būti baisiausia – tai paneigta egzistencija! Nėra buvę karto, kai aš būčiau pagalvojusi: kaip gerai, kad aš gimiau! Visą laiką atvirkščiai – galvoju, kad geriau nebūčiau gimusi. Bet ką gali žinoti. Galbūt – nežinau – čia yra tiesos: jeigu kažkas negimsta, ar ten nieko nėra, ar yra maža siela, kuri laukia, kada galėsianti įsiskverbti į naują kūną?"

Toliau seka elgesio pokytis, rodantis, kad pacientė ima pripažinti mano egzistavimą.

„Aš niekados neleidžiu Jums šnekėti!"

Aš: „Dabar Jūs norite, kad aš šnekėčiau, tačiau bijote, kad pasakysiu ką nors gera."

Ji: „Mano galvoje sukosi mintis: „Tik neverskite manęs norėti BŪTI!"[16] Tai citata iš Gerardo Manley'aus Hopkinso eilėraščio."

[16] Faktinė citata iš eilėraščio pavadinimu „Dvėselienos paguoda" būtų tokia:
„Ne, aš nebūsiu...
...be galo pavargęs, nebegaliu verkti. Galiu,
Galiu kažką, tikėti, laukti ateinančios dienos, rinktis nebūtį."

Toliau mes kalbėjomės apie poeziją, kaip jai padeda poezijos kūriniai, kuriuos ji moka mintinai, kaip ji gyvendavo nuo eilėraščio iki eilėraščio (kaip kad užkietėję rūkaliai gyvena nuo cigaretės iki cigaretės), nors ir nesuprasdama eilėraščio prasmės ir nepajausdama eilėraščio taip, kaip jį jautė ir suprato dabar. (Jos citatos visuomet į temą, nors dažniausiai ji nesupranta jų prasmės.) Šioje vietoje aš Dievą pavadinau AŠ ESU – tai naudinga koncepcija žmogui, kuris negali pakęsti BŪTIES.

Ji tarė: „Žmonės Dievu naudojasi kaip terapeutu – jis yra kažkas, kas yra kažkur šalia, kol mes žaidžiame."

Aš atsakiau: „Kuriam Jūs rūpite", – į ką ji atsakė: „To pasakyti negalėčiau, nes negaliu būti tuo tikra."

Aš tariau: „Ar tai labai viską pagadino, kai aš tai pasakiau?" (Nerimavau, kad sugadinau labai gerą sesiją.)

Bet ji atsakė: „Ne! Tai visiškai kas kita, jei tai sakote Jūs, nes jei aš Jums rūpiu... Aš noriu daryti tai, kas Jums patiktų... Matote, religinis auklėjimas – tai didžiulė bėda. Velniop gerąsias mergaites!"

Ji susimąsčiusi ištarė: „Tai rodo, kad aš *nenoriu* pasveikti!"

Tai pavyzdys, atspindintis pačios pacientės atliekamą interpretaciją, kuriai aš būčiau užkirtęs kelią, jeigu būčiau užbėgęs jai už akių ir pateikęs tą pačią interpretaciją ankstesnės sesijos metu.

Aš užsiminiau, kad tai, kas jai duotuoju laikotarpiu būtų *gerai* – tai *pasveikti*, kitaip sakant, pabaigti gydymą ir taip toliau.

Dabar pagaliau aš galėjau grįžti prie sapno, – kuriame mergaitės piešiniai nerodė jokio tobulėjimo, – *čia tai, kas buvo neigiama, buvo teigiama*. Teiginys, kad pacientė negalavo yra teisingas, jai buvo negera, o tai, kad ji atrodė geriau, buvo apgaulė, kaip

kad jos gyvenimas buvo apgaulė, nes ji nuolatos stengėsi būti gera, bandydama prisitaikyti prie moralinio šeimos kodo.

Ji tarė: „Taip, aš naudojuosi savo akimis, ausimis ir rankomis kaip instrumentais, aš niekuomet šimtu procentų negaliu pasakyti, kad aš ESU. Aš leidau savo rankoms klajoti aplinkui. Tikėjausi atrasti save, užmegzti ryšį su savimi... Bet negalėjau. Man būtų reikėję klajoti valandų valandas. Negalėjau sau to leisti."

Mes aptarėme, kodėl kalbėjimasis su *savimi* nepasiūlo jokio atsako, nebent šį pokalbį su savimi atpasakotų *kas nors kitas*.

Ji tarė: „Bandžiau Jums parodyti, kokia aš būnu, kai esu *viena su savimi* [per pirmąsias dvi sesijos valandas], taip aš mąstau būdama viena, nors ir neišreiškiu to žodžiais, nes negaliu sau leisti kalbėtis su savimi (tai būtų beprotybė).

Toliau ji kalbėjo apie galybę veidrodžių jos kambaryje, kuriuose ji ieškojo kito žmogaus, suteiksiančio jai kokį nors atsaką. (Nors aš buvau šalia, ji siekė man parodyti, kad niekas jai negali suteikti jokio atsako.) Todėl aš tariau: „Jūs *ieškojote savęs,* o ne ko kito."[17]

Dėl šios interpretacijos nesu tikras, nes ji dvelkia siekiu nuraminti, nors sąmoningai to tikrai nesiekiau. Aš norėjau pasakyti, kad ji egzistuoja ieškodama, o ne rasdama ar būdama surasta.

Ji atsakė: „Norėčiau nustoti ieškojusi ir tiesiog BŪTI. Taip, ieškojimas yra įrodymas, kad „aš" egzistuoju."

Dabar pagaliau aš galėjau grįžti prie atsitikimo, kai ji jautė lyg būtų buvusi lėktuvas, kuris paskui sudužo. Būdama lėktuvu, ji galėjo BŪTI, bet tuomet įvyko savižudybė. Šią interpretaciją ji

[17] Kartas nuo karto ji pakartodavo šią citatą „Tai Margaritos tu gedi" (iš Hopkinso poemos „Pavasaris ir ruduo").

noriai priėmė ir pridūrė: „Tačiau aš verčiau jau būsiu ir sudušiu, nei kad iš viso NEBŪSIU."

Netrukus po to jai buvo laikas išeiti. Sesijos darbas buvo baigtas. Reikėtų pastebėti, kad per penkiasdešimties minučių sesiją nebūtų nieko pavykę pasiekti. Mes turėjome tris valandas, kurias galėjome prašvaistyti ir išnaudoti taip, kaip mums reikėjo.

Kalbant apie po šios sekusią sesiją, reikia paminėti, kad mums vėl prireikė dviejų valandų pasiekti tą tašką, kuriame pavyko atsidurti šiandieną (ir apie kurį ji buvo pamiršusi). Tuomet pacientė pasakė tai, kas puikiai tinka apibendrinti viskam, ką noriu čia perteikti. Ji uždavė klausimą, o aš atsakiau, kad atsakymas į jos klausimą gali išprovokuoti ilgą ir įdomią diskusiją, bet tai, kas mane labiausiai domino, buvo pats *klausimas*. Aš tariau: „Jums kilo idėja užduoti klausimą."

Po to ji ištarė žodžius, kuriais man pačiam teks pasinaudoti tam, kad pasakyčiau tai, ką turiu omenyje. Ji lėtai ir jausmingai ištarė: „Taip, suprantu, remiantis mano klausimu, kaip kad ir mano ieškojimu, būtų galima postuluoti MANO egzistenciją."

Taip ji pati atliko esminę interpretaciją – kad jos klausimas galėjo kilti tik iš to, ką galima būtų pavadinti jos kūrybiškumu – kūrybiškumu, kuriam pasireikšti reikėjo atsipalaidavimo, o ne integracijos ir susitelkimo.

Pastaba

Ieškojimas gali kilti tik iš padriko beformio funkcionavimo, arba iš rudimentinio žaidimo, kaip kad neutralumo zonoje. Tik čia, šioje padrikoje asmenybės būklėje gali atsirasti tai, ką mes vadi-

name kūrybiškumu, kuris, jeigu yra vėliau apmąstomas, – *tačiau tik tuomet, jei yra apmąstomas,* – tampa sistemine individo dalimi ir galiausiai tai leidžia individui būti atrastam ir, galiausiai, postuluoti savo „aš" egzistavimą.

Iš viso to galima pateikti keletą pasiūlymų terapeutinei procedūrai: reikia sudaryti sąlygas beformei patirčiai ir kūrybiškiems impulsams – tiek motoriniams, tiek ir sensoriniams, – kurie yra žaidimo įrankiai. O žaidimas yra visos žmogaus eksperimentinės egzistencijos pagrindas. Mes nustojame būti intravertais ar ekstravertais. Mes patiriame gyvenimą pereinamųjų reiškinių zonoje, kurioje susipynę subjektyvumas ir objektyvus stebėjimas, zonoje, kuri yra tarpinė tarp vidinės individo realybės ir bendro realaus pasaulio, kuris yra išorinis individams.

V

KŪRYBIŠKUMAS IR JO IŠTAKOS

KŪRYBIŠKUMO IDĖJA

Tikiuosi, kad skaitytojas neprieštaraus, jei kūrybiškumą apibrėšime bendrais terminais, neapribodami šio žodžio sėkmingos ir pripažintos kūrybos apibrėžimais, o suteikdami šiam žodžiui prasmę, atspindinčią visą įmanomą požiūrių į išorinę realybę spektrą.

Kūrybinė apercepcija, labiau nei kas kitas, priverčia individą pajusti, jog gyventi verta. Jai priešingas yra nuolankumu paremtas santykis su išorine realybe, pagal kurį pasaulis ir jo detalės yra pripažįstamos, tačiau tik kaip kažkas, prie ko reikia prisitaikyti arba šiek tiek pakeisti. Nuolankumo sampratai būdingas individualios egzistencijos beprasmiškumo pojūtis ir ji yra sietina su idėja, jog niekas gyvenime nėra reikšminga ir kad gyventi apskritai nėra verta. Ne vienas žmogus, kurį laiką pagyvenęs kūrybiškai, vėliau skausmingai suvokia, kad didžiausią savo laiko dalį jis praleidžia nekūrybiškai, tarsi būtų tik priemonė kito žmogaus – ar netgi mašinos – kūrybiškumui atskleisti.

Šis antrasis egzistavimo pasaulyje būdas psichiatrijoje yra laikomas liga.[18] Vienaip ar kitaip, mūsų teorija paremta įsitikini-

[18] Šį klausimą aš esu aptaręs savo straipsnyje pavadinimu „Klasifikacija: Ar egzistuoja psichoanalitinis indėlis į psichiatrinės klasifikacijos sritį?" (1959–64). Taigi, jeigu skaitytoją tai domina, jis gali pasiskaityti šį mano straipsnį.

mu, kad kūrybiškas gyvenimas yra sveika būsena, o nuolankumas yra liguisto gyvenimo pagrindas. Neabejotina, kad bendros mūsų visuomenės nuostatos ir amžiaus, kuriame mes gyvename, filosofinė atmosfera prisideda prie šio požiūrio gyvavimo – požiūrio, kuriuo mes vadovaujamės čia ir dabar. Gyvenant kitoje vietoje ar kitame amžiuje, mūsų požiūris galbūt būtų kitoks.

Šios dvi kūrybiško ir nekūrybiško gyvenimo alternatyvos gali būti aiškiai supriešintos. Mano teorija būtų daug paprastesnė, nei kad yra dabar, jei egzistuotų nors viena situacija ar vienas atvejis, kuriame pasireikštų viena iš šių kraštutinių alternatyvų. Problemą labai apsunkina tai, kad objektyvumo laipsnis, kuriuo remiamės kalbėdami apie išorinę realybę tam tikro individo atžvilgiu, yra kintamas dydis. Tam tikra prasme objektyvumas yra reliatyvus terminas, nes visuomet tai, kas yra objektyviai suvokiama, tuo pat metu yra subjektyviai įsivaizduojama.[19]

Nors būtent tai yra šios knygos nagrinėjimo objektas, reikia atkreipti dėmesį, kad yra nemažai žmonių, kuriems išorinė realybė tam tikra prasme visuomet išlieka subjektyviu reiškiniu. Kraštutiniais atvejais žmogų ima kankinti haliucinacijos – vienus tik tam tikromis išskirtinėmis akimirkomis, kitus, galimas daiktas, ir nuolatos. Šiai būsenai apibūdinti egzistuoja galybė posakių („keistuolis“, „kojomis žemės nesiekia“, „skraido padebesiais“), o psichiatrijoje tokius individus mes vadiname šizoidiniais. Mes žinome, kad tokie žmonės gali būti vertinami kaip asmenybės ar bendruomenės atstovai, kad jie gali būti laimingi. Tačiau nereikia pamiršti, kad jiems – o ypač tiems, kurie su jais gyvena, – tenka susidurti su tam tikrais nepatogumais. Vieni jų lengvai duodasi

[19] Žr. *The Edge of Objectivity* (1960) ir kitus darbus, kuriuose sprendžiamas kūrybiškumo vaidmens moksle klausimas.

visiškai suklaidinami subjektyvaus savo požiūrio į pasaulį, kiti gali tvirtai stovėti ant kojų daugelyje gyvenimo sričių, bet vadovautis apgaulinga logika kitose, dar kiti nėra užmezgę tvirto psichosomatinio ryšio tarp kūno ir sielos, todėl sunkiai orientuojasi aplinkoje. Fizinė negalia, kaip kad sutrikęs regėjimas ar klausa, kartais dar labiau paaštrina šią būklę, kurioje kuriamas sumišęs pasaulėvaizdis ir kurioje haliucinacinę būseną sunku atskirti nuo fizinių sutrikimų sukeltos negalios. Kraštutiniu atveju aprašomas asmuo yra laikinai ar visam laikui uždaromas į psichiatrinę ligoninę, kur jam priklijuojama šizofreniko etiketė.

Mums labai svarbu tai, kad kliniškai neįmanoma nubrėžti *aiškios linijos* tarp fizinės sveikatos būklės ir šizoidinės būklės, ar netgi visiškos šizofrenijos. Nors mes neneigiame šizofrenijos paveldimumo faktoriaus ir atskirais atvejais pripažįstame fizinės negalios įtaką, mums kelia įtarimą bet kuri šizofrenijos teorija, kuria bandoma šią ligą atskirti nuo kasdienio gyvenimo ir individo vystymosi tam tikroje aplinkoje universalijų. Aplinkos veiksniai mums atrodo gyvybiškai svarbūs, ypač pačioje kūdikystės etapo pradžioje, ir būtent dėl šios priežasties mes ėmėme tirti aplinką, palankią žmogui ir žmogaus vystymuisi (tiek, kiek ta aplinka veikia žmogų apskritai) (palyg. Winnicott, 1963b, 1965).

Žmonės gali visai neblogai gyventi ir atlikti netgi išskirtinės vertės darbus, ir tuo pat metu būti šizoidinės asmenybės arba šizofrenikai. Dėl menko savo realybės pojūčio jie gali būti ligoniai psichiatrine prasme. Antra vertus, reikia paminėti, kad yra ir tokių žmonių, kurie taip giliai įleidę šaknis į objektyviai suvokiamą realybę, kad juos galima laikyti visiškai priešingos rūšies ligoniais, neturinčiais jokio ryšio su savo subjektyviu pasauliu ir nesugebančiais kūrybiškai pažvelgti į faktus.

Lengviau susivoksime šiuose kebliuose dalykuose prisiminę, kad haliucinacijos yra su sapnais susiję reiškiniai, kurių metu sapnai pereina į budriąją mūsų gyvenimo fazę. Haliucinacijos yra ne ką didesnė liga nei analogiškas reiškinys, kurio metu dienos įvykiai ir tikrų atsitikimų prisiminimai atsiduria miego ir sapnų formavimosi fazėje.[20] Iš tiesų, jei pažvelgsime į savo pačių pateikiamus šizoidinių individų aprašymus, pastebėsime, kad mūsų vartojami žodžiai paprastai minimi kalbant apie mažus vaikus ir kūdikius, ir būtent šiame etape mes paprastai aptinkame reiškinius, būdingus mūsų šizoidiniams ir šizofreniškiems pacientams.

Šiame skyriuje dėstomos problemos knygoje yra nagrinėjamos ten, kur jos iškyla – ankstyvojoje individo augimo ir vystymosi stadijoje. Tiesą pasakius, man labai rūpėtų ištirti ir nustatyti tą momentą, kai kūdikis tampa „šizoidiniu" (šis terminas nėra vartojamas kalbant apie kūdikius dėl jų nesubrendimo ir ypatingos padėties asmenybės vystymosi ir aplinkos vaidmens atžvilgiu).

Šizoidiniai žmonės tiek pat nepatenkinti savimi kiek ir ekstravertai, negalintys užmegzti ryšio su sapnais. Šios dvi žmonių grupės pas mus ateina psichoterapinės pagalbos, nes, pirmuoju atveju, jie nenori praleisti savo gyvenimo negrįžtamai nutolę nuo realių gyvenimo faktų, o antruoju atveju jie jaučiasi praradę ryšį su sapnais. Tiek vieni, tiek kiti jaučia, kad kažkas yra ne taip, kad jų asmenybės yra susidvejinusios ir kad jie norėtų sulaukti pagalbos ieškant vientisumo būklės, arba laiko ir erdvės susijungimo būsenos, kurioje egzistuoja vienas viską savyje talpinantis

[20] Nors tai ir yra neatskiriama Freudo hipotezės apie sapnų formavimą dalis, šis faktas pernelyg dažnai yra pamirštamas (palyg. Freud, 1900).

„aš", o ne atskiri elementai, išdėlioti po skirtingus skyrelius[21], ar išmėtyti, kur papuola.

Tam, kad galėtume apžvelgti teoriją, kuria terapeutai remiasi atlikdami savo darbą, ieškodami, kokią vietą užima kūrybiškumas, kaip jau minėjau, yra būtina diferencijuoti tarp kūrybos proceso ir meno darbų. Iš tikrųjų kūryba gali apimti viską nuo paveikslo, namo, sodo, kostiumo, šukuosenos iki simfonijos ar skulptūros – net namuose pagamintą maistą galima vadinti kūryba. Visus šiuos daiktus geriausia būtų vadinti kūriniais. Mane labiausiai domina visuotinis kūrybiškumas. Jis yra sudėtinė gyvenimo dalis. Galimas daiktas, kad jis būdingas ir kitiems gyvūnams, o ne vien žmonėms, tačiau gyvūnams bei žemesnio intelektinio pajėgumo žmonėms[22] jis yra daug mažiau svarbus nei žmonėms, kurie pasižymi vidutiniu ar aukštu intelekto lygiu. Mūsų nagrinėjamas kūrybiškumas susijęs su tuo, kaip individas traktuoja išorinę realybę. Esant pakankamam protiniam pajėgumui ir intelekto lygiui, kurio užtenka tam, kad žmogus galėtų gyventi ir dalyvauti bendruomenės gyvenime, viskas, kas vyksta, yra kūrybiška, išskyrus tuomet, kai individas serga ar yra ribojamas esminių išorės faktorių, trikdančių kūrybinį procesą.

Kalbant apie antrąjį iš šių veiksnių, reikėtų paminėti, kad klaidinga apie kūrybiškumą galvoti kaip apie kažką, kas gali būti visiškai sunaikinta. Bet skaitydami apie individus, kurie yra išnaudojami namuose, ar praleidžia savo gyvenimą koncentracijos stovyklose arba nuolatos persekiojami negailestingo po-

[21] Konkretų šio reiškinio pavyzdį aš esu aptaręs kitur (1966), kalbėdamas apie obsesinę neurozę.

[22] Reikia skirti tarp pirminio mentalinio defekto ir klinikinių defektų, kurie yra šalutiniai, kai kalbama apie vaikystės šizofreniją ir autizmą, ir kt.

litinio režimo atstovų, pamatysime, kad tik vienas kitas iš šių individų sugeba išlaikyti kūrybiškumą. Jie, žinoma, daugiausia ir kenčia (Winnicott, 1968b). Iš pradžių gali pasirodyti, kad visi kiti, kurie egzistuoja (ne gyvena) tokiose patologinėse bendruomenėse, atsisakė bet kokios vilties ir dėl to nustojo kentėti – ir dėl to jie prarado tą savybę, kuri juos darė žmonėmis, o praradę ją, jie nebesugeba kūrybiškai žvelgti į pasaulį. Šios aplinkybės susijusios su blogąja civilizacijos puse. Šiomis aplinkybėmis mes galime stebėti, kaip aplinkos veiksniai vėlyvuoju asmenybės raidos laikotarpiu gali sugriauti individų kūrybiškumą (palyg. Bettelheim, 1960).

Tai, ko yra bandoma pasiekti čia, – tai atrasti tinkamą būdą tirti individus, kurie į šį pasaulį atėjo nekūrybiškai, arba kurie labai anksti prarado prigimtinį kūrybišką požiūrį į išorės reiškinius. Mane domina priežastinis ryšys. Ekstremaliais atvejais galima kalbėti apie *nuo pat pradžių* egzistuojančius santykinius apribojimus asmeniniam gebėjimui kūrybiškai gyventi pasireikšti.

Kaip jau nurodžiau anksčiau, reikia nepamiršti, kad visai gali būti, jog žmogaus gebėjimas gyventi kūrybiškai negali būti visiškai sunaikintas ir kad netgi kraštutiniais nuolankumo ir apgaulingos asmenybės susiformavimo atvejais, kažkur giliai paslėptas egzistuoja slaptas gyvenimas, kuris teikia pasitenkinimą, nes yra kūrybiškas ir savitas kiekvienam individui. Pagal nepasitenkinimo lygį galima spręsti, kiek giliai jis yra užslėptas ten, kur negali būti praturtintas per gyvenimišką patirtį (Winnicott, 1968b).

Sakykime, kad ypač sudėtingu atveju visa tai, kas yra realu ir svarbu, kas yra asmeniška, savita ir kūrybiška, yra užslėpta ir nerodo jokių egzistavimo ženklų. Tokioje būklėje atsidūrusiam

individui, tikėtina, nelabai rūpi, ar jis gyvas, ar miręs. Kai individo gyvenime įsivyrauja tokia kraštutinė padėtis, savižudybė paranda prasmę, ir pats individas neturi jokio supratimo apie tai, ką jis ar ji kažkada galėjo savyje turėti, ar kas buvo prarasta (Winnicott, 1960a).

Todėl į kūrybinį impulsą reikėtų žvelgti kaip į atskirą reiškinį, kažką, kas, savaime suprantama, kas yra būtina menininkui tam, kad jis galėtų sukurti meno kūrinį, bet tuo pačiu ir kažką, ką turi *kiekvienas* – kūdikis, vaikas, paauglys, suaugęs žmogus ar senolis – kiekvienas, kas gali sveikai į ką nors pažvelgti ar sąmoningai ko nors imtis, – ar tai būtų tepliojimasis išmatomis, ar verksmo užtęsimas tam, kad galima būtų pasimėgauti muzikiniais garsais. Jis ne ką mažiau pasireiškia kasdieniame sutrikusio vystymosi vaiko mėgavimęsi kvėpavimo stebuklu, nei kad vienkartiniame įkvėpime, kurį jaučia architektas, staiga supratęs, ką jis nori pastatyti, kai jis galvoja apie medžiagas, kurias galima panaudoti tam, kad šis kūrybinis impulsas galėtų įgauti formą, regimą ir kitiems žmonėms.

Psichoanalitikai, bandantys nagrinėti kūrybiškumo temą, yra linkę pamesti pagrindinę temą. Apimtas kūrybinio polėkio, išradingas analitikas dažnai yra linkęs imtis tirti kokią nors išskirtinę kūrybinio meno pasaulio asmenybę ir siūlyti antrinius ar netgi tretinius pastebėjimus, nekreipdamas dėmesio į viską, ką galima būtų pavadinti pirmine medžiaga. Galima imtis tirti Leonardo da Vinčio asmenybę ir pateikti labai svarbių ir įdomių komentarų apie jo darbų sąsajas su tuo, kas vyko jo kūdikystėje. Nemažai galima būtų nuveikti tiriant homoseksualumo įtaką jo darbams. Tačiau šios ir kitos aplinkybės, aptinkamos žymių vyrų ir moterų asmenybių darbuose ir gyvenimuose, aplenkia pagrin-

dinę kūrybiškumo idėjos detalę. Tokios didžių asmenybių studijos neišvengiamai erzina paprastus menininkus ir kūrybingus žmones. Šios studijos gali atrodyti erzinančios visų pirma dėl to, kad mums atrodo, jog jos kažkur veda, jog štai jau tuoj mums paaiškins, kodėl tas vyras buvo toks didis ar ta moteris pasiekė tiek daug, tačiau jau pati tyrimo kryptis yra klaidinga. Pagrindinė – paties kūrybinio impulso – tema yra apeinama. Kūrinys yra kažkur tarp stebėtojo ir menininko kūrybiškumo.

Žinoma, nenoriu teigti, kad kas nors kada nors sugebės paaiškinti kūrybinį impulsą, todėl mažai tikėtina, kad kas nors to iš viso imsis, tačiau naudinga būtų nustatyti ryšį tarp kūrybiško gyvenimo ir gyvenimo apskritai. Taip pat galima pabandyti nustatyti priežastis, dėl kurių gali būti prarastas kūrybiškas gyvenimas ir dėl kurių individas gali prarasti jausmą, kad pasaulis yra realus ar reikšmingas.

Galima įsivaizduoti, kad tam tikru laikotarpiu – tarkime, prieš tūkstantį metų – kūrybiškai gyveno tik keletas žmonių (palyg. Foucault, 1966). Tam, kad būtų aiškiau, galime sakyti, kad, kalbant apie laikotarpį iki tam tikros datos, tik be galo išskirtiniai vyras ar moteris galėjo pasiekti visuminę asmeninės raidos stadiją. Iki tam tikros datos milijonai šioje planetoje gyvenusių žmonių, visai įmanoma, niekuomet nepatyrė jausmo, ką reiškia būti individu, ar prarado jį kūdikystėje ar labai ankstyvoje vaikystėje. Ši tema iš dalies rituliojama Freudo darbe *Mozė ir monoteizmas* (1939) ir tiesiogiai paliečiama išnašoje, kurią aš laikau be galo svarbia Freudo darbo detale: Breastedas vadino jį „pirmuoju individu žmonijos istorijoje". Mes negalime lengvai identifikuotis su ankstyvųjų laikų vyrais ir moterimis, kurie turėjo tokį stiprų ryšį su bendruomene ir gamta bei nepaaiškina-

mais reiškiniais, kaip kad saulėtekis ir saulėlydis, žaibai ir žemės drebėjimai. Tam, kad vyrai ir moterys galėtų tapti laike ir erdvėje integruotais vienetais, gebančiais gyventi kūrybiškai ir egzistuoti kaip individai, reikėjo mokslo. Monoteizmo pasirodymas neišvengiamai susijęs su šia žmogiško mentalinio funkcionavimo stadija.

Tolimesnį indėlį nagrinėjant kūrybiškumo temą įvedė Melani Klein (1957). Šis indėlis kilo iš Klein domėjimosi agresyviais impulsais ir destruktyviomis fantazijomis, kylančiomis labai ankstyvame individualaus kūdikio gyvenimo etape. Klein rutulioja kūdikių destruktyvumo idėją ir skiria jai deramą dėmesį, tuo pat metu iškeldama naują ir labai svarbią idėją apie erotinių ir destruktyvių impulsų susiliejimą kaip sveikatos ženklą. Klein tezė apima ir reparacijos bei restitucijos koncepcijas. Vis dėlto, mano nuomone, Klein darbas, kad ir koks būtų svarbus, nenagrinėja paties kūrybiškumo klausimo ir dėl to gali jį tik dar labiau užtemdyti. Tačiau mums jos darbas yra reikalingas dėl ten nagrinėjamo kaltės jausmo, už kurio slypi Freudo esminė dviprasmybės, kaip individo brandos, koncepcija.

Į sveikatą galima žvelgti kaip į susiliejimą (erotinių ir destruktyvių potraukių), o tai dar primygtiniau skatina mus tirti agresijos ir destruktyvių fantazijų ištakas. Daugelį metų psichoanalitinėje metafiziologijoje agresijos pagrindu buvo laikomas pyktis.

Aš norėčiau iškelti mintį, kad tiek Freudas, tiek ir Klein šioje vietoje peršoko kliūtį ir griebėsi paveldimumo kaip išsigelbėjimo. Mirties instinkto koncepciją galima traktuoti kaip pirminės nuodėmės principo atkartojimą. Mėginau išrutulioti temą, jog tiek Freudas, tiek ir Klein vengė išvadų apie visišką priklauso-

mybę – tarp jų ir apie priklausomybę nuo išorės faktorių (Winnicott, 1960b). Jeigu priklausomybė iš tiesų reiškia priklausomybę, tuomet individualaus kūdikio istorijos negalima nagrinėti remiantis tik paties kūdikio patirtimi. Turi būti aptartos ir aplinkos sąlygos, kurios arba patenkina priklausomybės poreikius, arba jų nepatenkina (Winnicott, 1945, 1948, 1952).

Reikia tikėtis, kad psichoanalitikai sugebės pasinaudoti pereinamųjų reiškinių teorija tam, kad apibūdintų, kaip patenkinamos aplinkos sąlygos aktyviausiose raidos stadijose padeda individui įveikti tą begalinį šoką, kurį jis patiria suvokęs nesąs visagalis.[23] Tai, ką aš vadinu „subjektyviu objektu" (Winnicott, 1962), palaipsniui siejasi su objektyviai suvokiamais objektais, tačiau tai įvyksta tik tuomet, kai patenkinamos aplinkos sąlygos, arba „vidutinė laukiama aplinka" (Hartmannas, 1939), leidžia kūdikiui būti pamišusiu – pamišusiu ta prasme, kuri leidžiama tik kūdikiams. Šis pamišimas tampa tikru pamišimu tik tuomet, jei jis pasireiškia vėliau gyvenime. Kūdikystės stadijoje tai yra ne kas kita, o tai, apie ką aš kalbėjau, aptardamas paradokso priėmimą: vaikas sukuria objektą, tačiau tas objektas nebūtų buvęs sukurtas, jei jis jau prieš tai nebūtų egzistavęs.

Paprastai, individai arba gyvena kūrybiškai ir jaučia, kad gyvenimą gyventi verta, arba jie negali gyventi kūrybiškai ir abejoja gyvenimo verte. Šis kintamasis žmonių gyvenime yra tiesiogiai susijęs su aplinkos sąlygų kokybe ir kiekybe ankstyviausioje kūdikio gyvenimiškos patirties stadijoje.

Nors psichoanalitikai deda visas pastangas aprašyti individo psichologiją ir dinaminius raidos procesus bei gynybos siste-

[23] Su tuo individas susiduria daug anksčiau, nei kad išmoksta pasinaudoti tokiais mentaliniais mechanizmais, kaip kad kryžminis susitapatinimas.

mą, taip pat individą valdančius impulsus ir varomąsias jėgas, šiuo momentu, kai kūrybiškumas užgimsta arba neužgimsta (arba yra prarandamas), teoretikai turi atkreipti dėmesį į aplinką, ir jokia tezė apie individą, kaip izoliuotą esybę, negali paaiškinti šios esminės – kūrybiškumo šaltinio – problemos.

Čia yra svarbu paminėti vieną ypatingo pobūdžio komplikaciją, kuri kyla iš fakto, kad, nors moterys ir vyrai daug ką turi bendra, vis dėlto jie daug kuo ir skiriasi. Akivaizdu, kad kūrybiškumas yra vienas iš bendrų vardiklių, bendras vyrams ir moterims, kaip kad bendras jiems yra ir sielvartas dėl kūrybiško gyvenimo praradimo ar neturėjimo. Siūlau panagrinėti šį klausimą kiek kitu kampu.

Vyruose ir moteryse randami atskilę vyriški ir moteriški elementai[24]

Nei psichoanalizės ratelyje, nei už jo ribų niekas per daug nenustebs, išgirdęs idėją, kad vyrai ir moterys turi „polinkį į biseksualumą".

Čia pabandysiu pasinaudoti tuo, ką sužinojau apie biseksualumą nagrinėdamas psichoanalizės darbus, kuriuose žingsnis po žingsnio einama kažkokios išvados link arba koncentruojamasi ties viena detale. Šiame skyriuje nebus siekiama atsekti žingsnius, kurių psichoanalitikai ėmėsi tam, kad surinktų tokio pobūdžio medžiagą. Reikia paminėti, kad dažniausiai prieš tai, kai tokio pobūdžio medžiaga įgauna reikšmę ir jai suteikiama

[24] Pranešimas, perskaitytas Britanijos psichoanalitikų bendruomenės susitikime 1966 m. vasario 2 d., ir peržiūrėtas publikacijai *Forumo* žurnale.

pelnyta pirmenybė, tenka nemažai ką nuveikti. Sunku įsivaizduoti, kaip galima būtų išvengti šių paruošiamųjų darbų. Lėtas psichoanalitinio darbo tempas yra gynybos sistemos apraiška, ir psichoanalitikas turi tai gerbti, kaip kad mes gerbiame visas gynybos sistemas. Nors tai pacientas nuolatos moko psichoanalitiką, šis, bent jau teoriniu požiūriu, turėtų nusimanyti apie klausimus, susijusius su giliausiais ir esminiais asmenybės bruožais, kitaip jis gali nepastebėti ir nesugebėti patenkinti naujų poreikių, kurie iškyla tuomet, kai pacientas galų gale iškelia į paviršių giliai užslėptas paslaptis, taip suteikdamas progą mutacinei interpretacijai. Pateikdamas savo interpretaciją, psichoanalitikas parodo, kurią dalį to, ką pacientas siekė iškomunikuoti, jis sugebėjo įsisavinti.

Idėjos, kurią bandau perteikti šiame skyriuje, pagrindas yra kūrybiškumas, kaip vienas iš bendrų bruožų, būdingų tiek vyrams, tiek moterims. Tačiau kai kada kūrybiškumas laikomas moterų prerogatyva, o kartais – tik vyrams būdingu bruožu. Pastarąjį teiginį norėčiau panagrinėti plačiau.

Klinikiniai duomenys

Pavyzdinis atvejis

Siūlau pradėti nuo klinikinio pavyzdžio. Kalbėsime apie vidutinio amžiaus vedusį vyrą su šeima, sėkmingą vienos iš profesijų atstovą, ir jo gydymą. Psichoterapija vyko pagal klasikinį scenarijų. Šio vyro psichoanalizės istorija labai ilga, ir aš tikrai nesu pirmasis jo psichoterapeutas. Jo paties pastangų, taip pat ir visų mūsų psichoterapeutų, pavyko nemažai ką pakeisti jo asmenybėje. Tačiau yra kažkas, kas, jo teigimu, neleidžia jam sustoti.

Prieš kreipdamasis į mane, jis žinojo, kad tai, dėl ko jis kreipėsi į terapeutą, nebuvo pasiekta. Jis žinojo kad sustoti būtų per didelis praradimas.

Paskutinėje šio psichoanalizės atvejo fazėje pavyko pasiekti kažko, kas buvo nauja *man pačiam*. Tai susiję su tuo, kaip aš traktavau tuos jo asmenybės aspektus, kurie priskirtini prie nevyriškų.

Vieno penktadieninio apsilankymo metu pacientas pateikė man eilinę ataskaitą. Kas mane sudomino tą penktadienį, buvo tai, kad vyras kalbėjo apie *penio pavydą*. Šį terminą aš vartoju sąmoningai ir noriu pabrėžti, kad šioje vietoje, atsižvelgiant į sesijos medžiagą ir jo pateiktą ataskaitą, šis terminas yra deramas. Žinoma, šis terminas – penio pavydas – dažniausiai nevartojamas kalbant apie vyrą.

Tai, kaip aš nusprendžiau elgtis šiuo atveju, lėmė tam tikrų pokyčių šioje konkrečioje psichoanalizės stadijoje. Nutaikęs tinkamą momentą, aš tariau: „Aš klausausi ir girdžiu kalbant mergaitę. Puikiai suvokiu, kad Jūs esate vyras, tačiau aš girdžiu mergaitę ir kalbuosi su mergaite. Šiai mergaitei aš turiu pasakyti: „Jūs kalbate apie penio pavydą."

Norėčiau pabrėžti, kad tai neturi nieko bendra su homoseksualumu.

(Vėliau kažkas man paaiškino, kad mano interpretacija šiuo atveju buvo artima žaidimui ir visiškai nepanaši į autoritetu paremtą interpretaciją, kuri yra artima indoktrinacijai.)

Iš gilaus poveikio, kurį padarė mano interpretacija, man buvo aišku, kad ji buvo tinkamoje vietoje ir tinkamu laiku. Iš tiesų, aš tikriausiai nepasakočiau apie šį atvejį šiame kontekste, jeigu tą penktadienį prasidėjęs procesas nebūtų bent kiek sėkmingas. Aš buvau pripratęs prie gero darbo, gerų interpretacijų, gerų ir greitų

rezultatų rutinos, todėl jaučiau didžiulį nusivylimą ir neviltį kiekvieną kartą, kai šis pacientas paminėdavo, kad kažkas esminio liko nepakitę – tai buvo kažkas, kas vertė šį vyrą ketvirtį amžiaus dirbti prie savo paties psichoanalizės. Ar mano pastangos jam padėti sulauks tokio paties likimo, kaip ir kitų terapeutų?

Šį kartą galėjau stebėti tiesioginį mano interpretacijos poveikį, kuris pasireiškė racionalaus pripažinimo forma, ir palengvėjimą, o paskui dar keletą mažiau akivaizdžių rezultatų. Po trumpos pauzės pacientas ištarė: „Jeigu aš kam nors papasakočiau apie šią mergaitę, mane palaikytų pamišusiu."

Viskas galėjo tuo ir baigtis, tačiau, žvelgdamas atgal, džiaugiuosi, kad aš pasiryžau eiti toliau. Sekanti mano pastaba nustebino mane patį ir iš esmės apsprendė visą reikalą. Aš tariau: „Tai ne *Jūs* man ar kam kitam apie ją prasitarėte, tai *aš* pamačiau tą mergaitę ir išgirdau ją kalbant, nors prieš mane ant sofos sėdėjo pats tikriausias vyras. Tai *aš* esu pamišęs."

Toliau šios minties plėtoti man neteko, nes ji buvo kuo puikiausiai suprasta. Pacientas prisipažino, kad dabar jis jautėsi kaip visiškai sveikas žmogus, apsuptas beprotybės. Kitais žodžiais tariant, jis pasijuto išsilaisvinęs iš jį kankinusios dilemos. Kaip vėliau jis pats prasitarė: „Aš pats niekuomet negalėčiau ištarti (žinodamas, kad esu vyras), kad „aš esu mergaitė". Aš nesu tiek pamišęs. Tačiau tai pasakėte Jūs, ir Jus išgirdo abi mano asmenybės pusės."

Mano tariamas pamišimas leido jam pažvelgti į save, tarsi jis būtų *mergaitė, žiūrint mano akimis*. Tačiau jis žino esąs vyras ir tuo niekuomet nesuabejojo.

Ar tai, kas čia vyko, nėra akivaizdu? Iš mano pusės, tam, kad pasiekčiau tą supratimo lygį, kurį jaučiuosi pasiekęs, man buvo būtina patirti gilų asmeninį išgyvenimą.

Ši sudėtinga situacija mano pacientui buvo labai svarbi, nes mes kartu buvome priėję prie išvados (nors ir negalėjome to įrody-

ti jokiais būdais), kad jo motina (kuri dabar jau mirusi) iš pat pradžių į jį žiūrėjo kaip į naujagimę mergaitę ir tik paskui ėmė matyti jame berniuką. Kitaip sakant, jis turėjo prisiderinti prie motinos tvirto įsitikinimo, kad jis kaip kūdikis turi būti, o paskui – kad yra, mergaitė. (Jis buvo antras vaikas, pirmas taip pat buvo berniukas.) Iš psichoterapijos seansų metu gautos medžiagos galima tvirtai spręsti, kad ankstyvuoju laikotarpiu paciento motinos elgesys ir fizinis kontaktas su juo rodė, kad ji nesugebėjo jo traktuoti kaip vyriškos lyties atstovo. Šios ankstyvosios patirties pagrindu vėliau susiformavo paciento gynybinė sistema, tačiau tai motinos „pamišimas" lėmė, kad ji jame matė mergaitę, o ne berniuką, ir aš tai sugebėjau iškelti į paviršių, pripažindamas, kad „tai aš esu pamišęs". Tą penktadienį jis paliko kabinetą giliai paveiktas ir jausdamas, kad tai buvo didžiulis posūkis jo psichoanalizėje, kurio jis taip ilgai laukė (nors, kaip jau minėjau, visą laiką iki tol galima buvo kalbėti apie nenutrūkstamą progresą, nes viskas buvo atliekama teisingai).[25]

Toliau norėčiau pateikti dar keletą detalių, susijusių su tuo penktadieniniu susitikimu. Kitą pirmadienį jis vėl atėjo pas mane ir pranešė, kad serga. Man buvo akivaizdu, kad tai infekcija, ir aš jam pasakiau, kad kitą dieną jo žmona turėtų taip pat susirgti, kas iš tiesų ir nutiko. Nepaisant to, jis paprašė manęs *interpretuoti* jo ligą, kuri prasidėjo šeštadienį, tarsi ji būtų psichosomatinio pobūdžio. Jis man bandė išaiškinti, kad penktadienio naktį jis apturėjo patenkinamą seksualinę sueitį su savo žmona, todėl šeštadienį jis *turėjo* jaustis geriau, tačiau užuot pasijutęs geriau, jis susirgo ir jautėsi nekaip. Man pavyko fizinius simptomus palikti nuošalėje ir kalbėti tik apie tai, kodėl jis pasijuto blogai po to, kas, jo manymu, turėjo būti gydomojo poveikio išgyveni-

[25] Detalesnę diskusiją apie motinos kaip veidrodžio vaidmenį vaiko vystymosi procese galima paskaityti 9-ame skyriuje.

mas. (Juk, iš tiesų, jis galėjo pasakyti: „Man sloga, tačiau jaučiuosi daug geriau.")

Tolimesnės mano interpretacijos sekė ta pačia kryptimi kaip ir penktadienį. Aš tariau: „Jūs jaučiatės taip, lyg turėtumėte pajusti palengvėjimą, nes išgirdote mano interpretaciją, kuri išlaisvino vyrą jumyse. *Tačiau ta mergaitė, su kuria aš šnekėjau, nenori, kad vyras būtų išlaisvintas*, ir, tiesą pasakius, jis jos iš viso nedomina. Tai, ko nori ji, yra visiškas jos ir jos teisių į jūsų kūną pripažinimas. Jos penio pavydas labiausiai pasireiškia pavydu jums, kaip vyrui." Kalbėjau toliau: „Bloga savijauta kyla iš moteriškosios Jūsų asmenybės pusės, tos mergaitės, nes ji visuomet tikėjosi, kad psichoanalizė padės nustatyti, jog iš tikrųjų šis vyras – tai yra Jūs, yra ir visuomet buvo mergaitė (o „bloga savijauta" yra pregenitalinis nėštumas). Vienintelis dalykas, ko ši mergaitė galėjo ir norėjo tikėtis iš psichoanalizės, yra išvada, kad Jūs esate mergaitė." Iš to, ką pasakiau, galima buvo pradėti suvokti jo įsitikinimą, kad psichoanalizė niekuomet nesibaigs.[26]

Per po to sekusias savaites pavyko išgauti nemažai medžiagos, patvirtinančios mano interpretacijos ir mano vertinimų tikrumą, ir pacientas pamažu ėmė jausti, kad jo psichoanalizės procesas gali turėti pabaigą.

Vėliau pastebėjau, kad paciento pasipriešinimas ėmė reikštis tuo, kad jis bandė paneigti mano teiginio, kad „tai aš esu, kuris esu pamišęs" svarbą. Jis ėmė kartoti, kad tai tik mano kalbėjimo stilius – kalbos figūra, kuri labai greitai gali pasikeisti. Tačiau aš supratau, kad tai tėra vienas iš iliuzinės transferencijos pavyzdžių, kurie dažnai į keblią padėtį pastato tiek pacientus, tiek ir psichoanalitikus, o problemos sprendimo paslaptis slypėjo mano interpretacijoje, nuo kurios, turiu pripažinti, aš vos nesusilaikiau.

[26] Tikiuosi, kad bus teisingai suprasta, kad aš nesistengiu įrodyti, jog realiai fizinei šio vyro ligai – gripui – atsirasti emociniai jo pojūčiai turėjo tiek pat įtakos, kiek ir fiziniai.

Kai aš pagaliau radau laiko apgalvoti viską, kas įvyko, pasijutau kiek sutrikęs. Nebuvo jokios naujos teorinės koncepcijos, jokio naujo procedūrinio principo. Tiesą pasakius, mes su pacientu šiame taške jau buvome atsidūrę anksčiau. Tačiau tai buvo kažkas nauja – kažkas nauja mano požiūryje ir jo gebėjime išnaudoti mano pateiktą interpretaciją. Nusprendžiau pasiduoti tam, kas mane vedė iš vidaus, kad ir kas tai būtų, o to rezultatus pateiksiu toliau šiame skyriuje.

Disociacija

Pirmas dalykas, kurį pastebėjau ir kurio anksčiau niekaip negalėjau pripažinti, – tai visiška disociacija tarp vyro (ar moters) ir priešingą lytį turinčios asmenybės pusės. Šiuo atveju, vyriškos lyties paciento disociacija buvo beveik absoliuti.

Taip aš atradau naują būdą išnaudoti senas savo žinias apie disociaciją ir susimąsčiau, kaip tai gali paveikti mano darbą su kitais mano pacientais – tiek vyrais, tiek ir moterimis, berniukais ir mergaitėmis. Todėl nusprendžiau plačiau panagrinėti šį disociacijos tipą, palikdamas nuošalyje, bet nepamiršdamas ir kitų asmenybės pasidalijimo tipų.

Vyrų ir moterų vyriški ir moteriški elementai[27]

Šiuo atveju galima kalbėti apie disociaciją, kuri buvo ties sunykimo riba. Disociacijos gynybos sistema pamažu ruošėsi užleisti vietą biseksualumui, kaip visuminio „aš" savybei. Aš įžvelgiau,

[27] Aš ir toliau kurį laiką vartosiu šią terminologiją (vyriški ir moteriški elementai), nes nežinau jokių kitų aprašomųjų terminų, kurie čia derėtų. Savaime suprantama, kad terminai „aktyvūs" ir „pasyvūs" nėra teisingi, todėl toliau plėtodamas savo argumentą naudosiuosi man prieinama terminija.

kad tai, su kuo susidūriau, buvo *grynai moteriškas elementas*. Iš pradžių mane nustebino tai, kad prie šios išvados galėjau prieiti vien naudodamasis medžiaga, kurią man pateikė vyriškos lyties pacientas.[28]

Ir po didžiojo atradimo toliau vyko šio atvejo klinikiniai stebėjimai. Dalis palengvėjimo, kuris sekė mums priartėjus prie naujos bendro darbo programos, atėjo dėl to, kad dabar mes galėjome paaiškinti, kodėl mano gerai pasvertos interpretacijos apie objektų panaudojimą, oralinį erotinį pasitenkinimą transferencijoje, oralines sadistines idėjas, paciento domėjimąsi psichoanalitiku kaip daliniu objektu ar žmogumi, turinčiu krūtis arba penį, – kodėl visos šios interpretacijos nebuvo revoliucinio pobūdžio. Jos buvo priimamos, tačiau – kas iš to? Dabar, pasiekus naują suvokimo tašką, pacientas jautė tarp jo ir manęs užsimezgusį ryšį, kas buvo labai akivaizdu. Jis buvo susijęs su tapatybe. Grynai moteriškasis atsiskyręs elementas pajuto vienybę su manimi, kaip su psichoterapeutu, o tai vyriškajai asmenybės pusei leido pajusti, kad jis pradeda naują gyvenimą. Mane ši detalė be galo paveikė, kaip kad galima matyti iš to, kiek aš savo teorijos plėtotėje remiuosi šio atvejo tyrimu.

[28] Šioje vietoje būtų logiška šalia mano aprašyto atvejo pateikti kitą į jį panašų atvejį, kuriame pagrindinė pacientė būtų mergaitė arba moteris. Pavyzdžiui, apie tai, kaip jauna moteris pasakojo man apie savo ankstyvąją latentinę fazę, kai ji norėjo būti berniuku. Ji daug laiko ir energijos išeikvojo svajodama, kas būtų, jei ji turėtų penį. Jai reikėjo suvokti tą keistą dalyką, kad ji, akivaizdžiai būdama mergaite – ir laiminga mergaite, tuo pat metu (10 procentų jos asmenybės buvo disocijuota) visą laiką žinojo, kad ji yra berniukas. Iš to sekė jos įsitikinimas, kad vaikystėje ji buvo iškastruota ir taip iš jos buvo atimtas destrukcinis potencialas. Taip pat iš to kilo pacientės noras nužudyti savo motiną ir visa gynybinė jos sistema, kuri buvo esminė jos asmenybės dalis.

Tačiau aš nenoriu, pateikdamas klinikinių pavyzdžių, nukreipti skaitytojo dėmesį nuo pagrindinės temos. Be to, jei mano idėjos yra teisingos ir visuotinės, tuomet kiekvienas skaitytojas pats ar pati galės nuspręsti, kurie atvejai jo ar jos asmeninėje aplinkoje byloja apie vyriškų ir moteriškų elementų vyruose ir moterys disociaciją, o ne represiją.

Gali pasirodyti labai naudinga iš naujo peržvelgti visą savo turimą klinikinę medžiagą naujomis akimis, turint omenyje šį disociacijos – mergaitės, kaip atskalos vyriškos lyties paciento asmenybėje – atvejį. Akimirksniu ši tema gali tapti be galo plati ir sudėtinga, todėl verta šioje vietoje pateikti keletą reikšmingų pastabų.

(a) Psichoterapeutas gali labai nustebti sužinojęs, kad visą laiką bendravo ir bandė analizuoti atsiskyrusiąją asmenybės dalį, kai tuo tarpu pagrindinė veikiančioji asmenybės dalis buvo matoma tik tuomet, kai pacientas ją perteikdavo kaip projekciją. Tai panašu į atvejį, kai, begydant vaiką, paaiškėja, kad taip netiesioginiu būdu yra gydomas vienas ar kitas iš tėvų. Ši problema gali pasireikšti pačiomis įvairiausiomis variacijomis.

(b) Priešingos lyties elementas gali būti tiek atsiskyręs, kad, pavyzdžiui, pacientas vyras gali visiškai nejausti jokio ryšio su ta atsiskyrusia asmenybės dalimi. Tai dažniausiai atsitinka tuomet, kai likusioji asmenybės dalis yra visiškai sveika ir integruota. Tais atvejais, kai veikiančioji asmenybės pusė jau yra suskilinėjusi, mažiau stengiamasi sau įrodyti, kad „aš esu sveikas", todėl mažiau pasipriešinimo jaučiama ir idėjai „aš esu mergaitė" (jei kalbama apie vyrą) arba „aš esu berniukas" (jei kalbama apie moterį).

(c) Klinikiniais metodais įmanoma nustatyti beveik absoliučią priešingos lyties pobūdžio disociaciją išorės faktorių atžvilgiu labai ankstyvame amžiuje, kuri vėliau gali susilieti su kitomis disociacijomis į vieną gynybos sistemą, paremtą

įvairių tapatybių persipynimu. Ši vėliau susiformavusi gynybos sistema gali kliudyti pacientui psichoanalizės metu išgyti nuo ankstyvojo asmenybės skilimo.

(Šioje vietoje galioja aksioma, kad pacientas visuomet verčiau sieks iki galo išnaudoti savo asmenybės *vidinius* veiksnius, teikiančius jam priemones vykdyti visagalę kontrolę, užuot tiesiogiai reagavęs į negatyvų aplinkos veiksnį – ar tai būtų iškraipymas, ar nesėkmė. Aplinkos įtaka – nesvarbu, ar ji būtų bloga ar gera – mūsų darbe paprastai pasireiškia kaip traumą kelianti idėja, kurią sunku pakelti dėl to, kad ji nepatenka į paciento visagalybės zonos ribas. Tai galima palyginti su melancholiko tvirtinimu, jog jis esąs atsakingas už *visą* blogį.)

(d) Atskilusioji priešingos lyties asmenybės dalis paprastai visuomet išlieka to paties amžiaus arba vystosi be galo lėtai. Tuo tarpu visiškai išgalvoti veikėjai, gyvenantys asmens vidinėje psichinėje realybėje, bręsta, bendrauja tarpusavyje, sensta ir galiausiai miršta. Pavyzdžiui, vyras, kuriam reikia jaunų mergaičių kompanijos, kad šios palaikytų jo atskilusią mergaitišką asmenybės pusę gyvą, galbūt vėliau savo tikslui pasiekti pasitenkins vyresnių, santuokinio amžiaus merginų, kompanija. Tačiau per tą laiką, kol jis sulauks devyniasdešimties metų, labai abejotina, kad vidutinis jį dominančių mergaičių amžius pasieks trisdešimt. Dar daugiau, vyriškos lyties paciento viduje slypinti jauna mergaitė (savyje talpinanti grynai mergaitiškos ankstyvos formacijos elementus) gali turėti labai mergaitiškų požymių, pavyzdžiui, jausti pasididžiavimą augančiomis krūtimis, penio pavydą, pasijusti nėščia, neturėti jokių vyriškų išorinių lytinių organų ir netgi

gali jaustis turinti moteriškus seksualinius organus ir mėgautis seksualine patirtimi kaip moteris.

(e) Čia svarbu visa tai, apie ką čia buvo kalbama, įvertinti psichiatrijos terminais. Vyras, kuris siekia seksualinės patirties su jauna mergaite, labai galimas daiktas, labiau linkęs identifikuotis su mergaite, nei kad su pačiu savimi. Tai leidžia jam pažadinti mergaitišką seksualumą ir suteikti jai pasitenkinimą. Už tai jis sulaukia tik labai menko pasitenkinimo kaip vyras, be to, jis nuolat turi ieškoti vis naujos mergaitės – tai priešingas objektų pastovumui poreikis.

Kitas kraštutinumas yra impotencija. Tarp šių dviejų kraštutinumų galima aptikti įvairiausių potencijos lygių, susimaišiusių su įvairiausiais priklausomybės tipais ir laipsniais. Tai, kas yra laikoma normalu, priklauso nuo socialinių tam tikros socialinės grupės lūkesčių tam tikru laikotarpiu. Juk galima būtų įsivaizduoti, kad kraštutinai patriarchalinėje visuomenėje seksualinė sueitis prilygsta išprievartavimui, tuo tarpu ekstremaliai matriarchalinėje visuomenėje vyras, turintis atskilusį moterišką elementą ir galintis patenkinti daug moterų, turi didesnę paklausą, net jei tai darydamas jis paneigia save.

Tarp šių kraštutinumų taip pat galima priskirti biseksualumą ir mažiau nei optimalios seksualinės patirties lūkesčius. Tai puikiai dera su įsitikinimu, jog būti socialiai sveikam reiškia jausti lengvą depresiją – išskyrus galbūt atostogų metu.

Įdomu tai, kad šis atsiskyrusio moteriško elemento egzistavimas užkerta kelią homoseksualiai veiklai. Mano paciento

atveju, jis visuomet kritiniu momentu išvengdavo homoseksualaus pobūdžio pasiūlymų, nes (kaip jis tai suprato ir man paaiškino) homoseksualūs santykiai liudytų apie jo vyriškumą, apie kurį jis (žvelgiant iš atsiskyrusios moteriškosios asmenybės pusės pozicijų) niekuomet nenorėjo girdėti nieko apibrėžto.

(Paprastai, normalaus biseksualumo atveju, mintys apie homoseksualumą nesukelia tokių prieštaravimų visų pirma dėl to, kad analinis faktorius (kuris yra antraeilis dalykas) neturi viršenybės lyginant su felacija, o felacinės sąjungos atveju asmens biologinė lytis nėra svarbi.)

(f) Panašu, kad graikų mitologijoje pirmieji homoseksualai buvo vyrai, kurie imituodavo moterų elgesį tam, kad galėtų kuo labiau priartėti prie aukščiausiosios deivės. Tai vyko matriarchalinėje eroje, po kurios sekė patriarchalinė dievų sistema, kurios galva buvo Dzeusas. Dzeusas (patriarchalinės sistemos simbolis) buvo idėjos apie vyro seksualinę meilę berniukui pradininkas, o ši idėja labai prisidėjo prie moterų statuso sumenkėjimo. Jei tai yra teisinga idėjų raidos istorijos interpretacija, tuomet joje aš atradau tai, ko man reikia, kad galėčiau apjungti klinikinius atsiskyrusio moteriškojo asmenybės elemento vyriškos lyties pacientuose stebėjimus su teorija apie santykius su objektais. (Atsiskyrusio vyriško asmenybės elemento moteriškos lyties pacientėse stebėjimas mūsų darbe yra ne ką mažiau svarbus, tačiau tai, ką turiu pasakyti apie santykį su objektais, gali būti perteikta naudojantis tik vienu iš dviejų galimų disociacijos pavyzdžių.)

Pirminių stebėjimų santrauka

Mūsų teorijoje yra svarbu apimti tiek moteriškus, tiek ir vyriškus asmenybės elementus berniukuose ir vyruose bei mergaitėse ir moteryse. Šie elementai gali būti atsiskyrę vienas nuo kito skirtingais – ir netgi labai aukštais – laipsniais. Ši mintis mus skatina tirti klinikinį tokio tipo disociacijos poveikį ir atidžiau studijuoti pačius vyriškus ir moteriškus elementus atskirai.

Aš jau pateikiau keletą pastebėjimų pirmuoju iš šių dviejų klausimų – apie klinikinį poveikį, – o dabar norėčiau plačiau pakalbėti apie tai, ką vadinu distiliuotais vyriškais ir moteriškais elementais (ne vyriškais ir moteriškais asmenimis).

Grynai vyriški ir moteriški elementai

Pasvarstymai apie objektinio santykio skirtumus

Pabandykime palyginti ir supriešinti grynus be priemaišų vyriškus ir moteriškus elementus jų santykio su objektais atžvilgiu.

Norėčiau paminėti, kad elementas, kurį aš vadinu „vyrišku", varomas instinktų, keliauja nuo aktyvaus santykio prie pasyvaus. Nagrinėdami šią idėją toliau, mes galime kalbėti apie instinktyvų kūdikio impulsą, pasireiškiantį jo santykyje su motinos krūtimi ir maitinimo procesu, o vėliau ir kalbėdami apie bet kokį patyrimą – susijusį su erotogeninėmis zonomis bei šalutiniais impulsais ir pasitenkinimo šaltiniais. Grynasis moteriškas elementas, tuo tarpu, su krūtimi (ar motina) susijęs taip, jog *kūdikis tampa krūtimi (arba motina) ta prasme, kad objektas tampa subjektu.* Šiame procese aš neįžvelgiu jokio instinktyvaus impulso.

(Nereiktų pamiršti, kokią prasmę žodis „instinktas" turi etologijoje, tačiau aš labai abejoju, kad imprintingas* iš viso gali paveikti naujagimį. Noriu čia ir dabar pareikšti, kad, mano įsitikinimu, imprintingo, kaip proceso poveikio, tyrimai apskritai yra nereikšmingi tiriant ankstyvąjį kūdikių santykį su objektais. Jis neturi nieko bendra ir su išsiskyrimo trauma, patiriama apie antruosius vaiko gyvenimo metus – o juk iš šios tariamos sąsajos ir kildinama pirminė imprintingo svarba.)

Subjektyvaus objekto terminas vartojamas kalbant apie pirmąjį objektą – objektą, kuris *dar nėra atmestas kaip „ne aš" reiškinys*. Minėtame moteriškojo elemento santykyje su „krūtimi" yra praktiškai įgyvendinama subjektyvaus objekto koncepcija, o šio proceso rezultatas yra perėjimas prie objektyviojo subjekto – kitaip sakant, savitumo idėjos ir realumo pojūčio, kylančio iš savitos tapatybės pajautimo.

Kad ir kokia sudėtinga galiausiai taptų psichologija, tyrinėjanti savitumo pojūtį ir tapatybės susiformavimą vaikui augant, savitumo suvokimas gali susiformuoti tik šio santykio, reiškiančio BUVIMĄ, pagrindu. Šis buvimo pojūtis pasireiškia anksčiau nei idėja apie objekto-subjekto ribų išnykimą, nes tuo metu dar nėra nieko be tapatybės. Du atskiri asmenys gali *jaustis* taip, lyg būtų vienas, tačiau kūdikis ir objektas iš tiesų *yra* vienas. Terminas „pirminė identifikacija" tikriausiai ir buvo sukurtas šiam reiškiniui, kurį čia aprašinėju, apibūdinti. Aš noriu parodyti, kokia svarbi ši pirmoji patirtis visiems kitiems po jos sekantiems identifikacijos procesams.

Projekcinė ir introjekcinė identifikacijos formos kyla iš šios pirmosios patirties, kurios metu jos yra tapačios viena kitai.

* Paveldėti reakcijų impulsai jautriais raidos etapais – vert. past.

Augant kūdikiui ir formuojantis ego, tai, ką aš vadinu grynojo moteriškojo elemento objektiniu santykiu, perauga į tai, kas tikriausiai yra paprasčiausia iš visų patirčių – į *buvimą*. Čia galima atrasti kartų tęstinumą – buvimą, kuris perduodamas iš kartos į kartą per moteriškąjį elementą vyrams ir moterims bei vyriškos ir moteriškos lyties kūdikiams. Manau, kad ši mintis jau buvo išsakyta anksčiau, tačiau visuomet kalbant tik apie moteris ir mergaites, kas iš esmės komplikuoja klausimą. Moteriškasis elementas egzistuoja tiek moteryse, tiek ir vyruose.

Vyriškojo elemento objektinis santykis atvirkščiai – suponuoja atskirumą. Vos tik ėmus formuotis ego sistemai, kūdikis objektą automatiškai ima suvokti kaip atskirą, arba „ne aš", ir patiria id* pasitenkinimą, taip pat ir pyktį, kylantį iš frustracijos. Impulsų patenkinimas sustiprina kūdikio atsiskyrimą nuo objekto ir skatina objekto objektifikaciją. Nuo šiol, atsižvelgiant vien tik į vyriškąjį elementą, tapatybės formavimosi procesas turi remtis sudėtingais mentaliniais mechanizmais, kurių atsiradimui, ištobulėjimui reikia laiko, kol jie galiausiai tampa neatskiriama kūdikio veikimo sistemos dalimi. Tačiau žvelgiant iš moteriškojo elemento perspektyvos, tapatybės formavimasis reikalauja labai nesudėtingos mentalinės struktūros, todėl ši pirminė tapatybė gali susiformuoti labai anksti. Taip pagrindas, reikalingas paprasčiausiam buvimui, gali būti patiestas (tarkime) nuo pat gimimo, galbūt net dar anksčiau, arba netrukus po gimimo, arba nuo tos akimirkos, kai protas išsilaisvina nuo jam funkcionuoti kliudančių trukdžių, sukeltų vėlyvo brendimo ar smegenų pažeidimo gimdymo proceso metu.

* Lot. „tai" – tai Freudo įvestas terminas, reiškiantis nesąmoningą ir paveldimą asmenybės struktūrinį darinį, vienintelį psichinės energijos šaltinį. – vert. past.

Psichoanalitikai, galima sakyti, ypatingą dėmesį skyrė vyriškajam elementui ir impulsyviajam objektinio santykio aspektui, tačiau apleido tą subjekto-objekto tapatybės pusę, į kurią aš čia siekiu atkreipti dėmesį ir kuri sudaro paties paprasčiausio gebėjimo būti pagrindą. Vyriškasis elementas *daro,* tuo tarpu moteriškasis elementas (tiek vyruose, tiek ir moteryse) *yra.* Čia galima paminėti ir tuos vyrus iš graikų mito, kurie siekė susitapatinti su aukščiausiąja deive. Iš čia kyla ir kai kurių vyrų giliai įsišaknijęs pavydas visoms moterims, kurių moteriškąjį elementą vyrai linkę laikyti savaime suprantamu, nors kartais ir klaidingai.

Panašu, kad frustracija susijusi su pasitenkinimo siekimu. Buvimo patirtis sietina su kai kuo kitu, kas yra ne frustracija, o žalojimas. Šią konkrečią detalę norėčiau panagrinėti plačiau.

Tapatybė: vaikas ir krūtis

To, ką aš čia vadinu moteriškojo elemento santykiu su krūtimi, *neįmanoma* apibūdinti, nepasirėmus pakankamai geros ir nepakankamai geros motinos koncepcija.

(Šioje vietoje pastarasis pastebėjimas dar svarbesnis nei kalbant apie pereinamuosius objektus ir pereinamuosius reiškinius. Pereinamasis objektas rodo motinos gebėjimą taip perteikti pasaulį, kad vaikui iš pat pradžių nėra privaloma suvokti, kad tas objektas nėra sukurtas jo paties. Kalbant apie šio skyriaus temą, be galo svarbu yra pabrėžti adaptacijos svarbą: motina arba suteikia vaikui galimybę pajusti, kad krūtis yra kūdikio dalis, arba ne. Krūtis šioje vietoje yra buvimo, o ne darymo simbolis.)

Šis gebėjimas būti pakankamai geru moteriškojo elemento tiekėju priklauso nuo subtiliausių elgesio detalių. Norint plačiau

panagrinėti šią temą, vertėtų atsiversti Margaret Mead ir Eriko Eriksono darbus, kuriuose jie aprašė tai, kaip motinos priežiūra skirtingose kultūrose lemia individualių gynybos sistemų susiformavimą labai ankstyvame amžiuje ir pakloja pagrindus sublimacijai vėlesniame amžiuje. Tai labai subtilūs klausimai, kuriuos reikia spręsti atskirai tiriant *konkrečią* motiną ir *konkretų* vaiką.

Aplinkos poveikis

Dabar norėčiau grįžti prie pačios ankstyviausios stadijos, kurioje, subtiliausių motinos elgesio su kūdikiu detalių pagrindu, formuojasi tam tikras elgesio modelis. Šį nepaprastą aplinkos faktoriaus pavyzdį reikėtų aptarti plačiau. Arba motina ir jos krūtis *yra*, taigi ir kūdikis gali *būti* tol, kol motina ir kūdikis rudimentinėje jo sąmonėje nėra atsiskyrę vienas nuo kito, arba motina to pasiūlyti negali, ir kūdikis turi vystytis iš viso neturėdamas gebėjimo būti, arba turėdamas tokį gebėjimą, tačiau labai ribotą.

(Klinikinėje praktikoje reiktų ištirti ir atvejį, kuriame kūdikis yra priverstas tapatintis su krūtimi, kuri yra aktyvi – t. y. krūtimi, kuri yra vyriškasis elementas ir kuri nėra tinkama pirminei tapatybei formuotis, nes tam reikia krūties, kuri yra, o ne krūties, kuri *daro*. Užuot „buvęs kaip“, kūdikis tokiu atveju privalo „daryti kaip“, arba kad jam būtų kas nors daroma, kas, žvelgiant iš mūsų pozicijos, yra vienas ir tas pats.)

Motina, kuri geba sėkmingai įgyvendinti tai, apie ką aš čia pasakoju, padeda vystytis vaikui, kurio „grynai moteriškoji“ asmenybės pusė nejaučia pavydo dėl krūties, nes šiam vaikui krūtis yra tapati jo ar jos „aš“, o „aš“ yra tapatus krūčiai. Pavydo terminą galima vartoti tuomet, kai kalbama apie kankinantį krūties nesugebėjimą būti kažkuo, kas paprasčiausiai YRA.

Vyriškojo ir moteriškojo elementų supriešinimas

Šiame skyriuje pristatyti svarstymai paskatino mane suformuluoti gana įdomią tezę apie grynai vyriškuosius ir grynai moteriškuosius vyriškos ar moteriškos lyties kūdikio asmenybės aspektus. Žvelgiant iš savo pozicijų, galiu pasakyti, kad *moteriškojo elemento objektinis santykis neturi nieko bendra su impulsais (ar instinktais).* Instinktyviais impulsais paremtas objektinis santykis priklauso vyriškajam elementui, gyvuojančiam moteriškojo elemento neužterštoje asmenybėje. Ši argumentacija kelia nemažai keblumų, tačiau panašu, kad, norint pasakyti ką nors apibrėžto apie pirmines individo emocinės raidos stadijas, yra būtina atskirti (ne berniukus nuo mergaičių) grynąjį berniukišką elementą nuo grynojo mergaitiško elemento. Klasinės tezės apie ieškojimą, išnaudojimą, oralinį erotizmą, oralinį sadizmą, analines stadijas ir t. t. kyla iš gyvenimo pagal vyriškojo elemento principą. Tuo tarpu tyrimai apie tapatybės formavimą, paremtą introjekcijos ar įtraukimo procesais, yra tyrimai apie bendrą vyriškų ir moteriškų elementų patirtį. Grynojo moteriško elemento tyrimai veda mus kai kur kitur.

Grynojo ir neužteršto moteriškojo elemento tyrimai veda mus link BUVIMO, kuris formuoja vienintelį įmanomą savęs atradimo ir egzistencijos pojūčio pagrindą (taip pat ir gebėjimą išsiugdyti vidinį „aš“, būti talpykla ir gebėti išnaudoti projekcijos ir introjekcijos mechanizmus bei suvokti pasaulį per introjekciją ir projekciją).

Rizikuodamas būti apkaltintas pasikartojimu, noriu dar kartą pareikšti: kai mergaitiškas elementas, esantis moteriškos ar vyriškos lyties kūdikyje ar paciente, atranda krūtį, iš esmės taip yra atrandamas savasis „aš“. Ką moteriškos lyties kūdikis

daro su krūtimi? Atsakymas į šį klausimą labai paprastas: mergaitiškas asmenybės elementas *yra* krūtis ir jai būdingos visos krūties, o tuo pačiu ir motinos, savybės, todėl ji yra geidžiama. Bėgant laikui, geidžiamas ima reikšti valgomas, o tai savo ruožtu reiškia, kad kūdikis dėl savo geidžiamumo arba – kalbant įmantriau – gebėjimo sužadinti, yra pavojuje. Šis gebėjimas sužadinti gali išprovokuoti kieno nors vyriškąjį elementą ką nors *padaryti*. Tokiu būdu vyro penis gali būti žadinantis moteriškasis elementas, galintis išprovokuoti vyriškojo elemento veiklą mergaitės kūne. Tačiau (reikia pabrėžti) jokia moteris ar mergaitė iš esmės tokia nėra: psichiniu požiūriu sveikame kūne – tiek mergaitės, tiek ir berniuko – egzistuoja kintamas mergaitiško elemento kiekis. Be to, čia įtakos turi ir paveldimumo faktorius, todėl visiškai įmanoma rasti berniuką su stipresniu mergaitišku elementu nei kad šalia jo stovinti mergaitė, kuri gali turėti mažesnį grynojo moteriško elemento potencialą. Prie viso to dar pridėkime skirtingo laipsnio motinos gebėjimą perduoti tą geros krūties ar tos motiniškos funkcijos, kurią simbolizuoja gera krūtis, geidžiamumą, ir pamatysime, kad kai kurie berniukai ir mergaitės yra pasmerkti įgyti polinkį į vieną kurią pusę pakrypusį biseksualumą ir būti pasvirusiems į priešingą pusę, nei kad gamta jiems lėmė.

Čia man kyla klausimas: ką Šekspyras norėjo pasakyti, pateikdamas mums Hamleto asmenybės ir charakterio aprašymą?

Hamletas, kaip kūrinys, iš esmės pasakoja apie tą baisią dilemą, kurioje atsidūrė pagrindinis veikėjas Hamletas ir iš kurios nebuvo jokios išeities, nes jis kentėjo nuo disociacijos, kuri reiškėsi jo viduje kaip gynybos mechanizmas. Būtų nepaprastai džiugu išvysti, kaip Hamletą suvaidintų visą tai gerai įsisąmoninęs aktorius. Šis aktorius pirmąją monologo eilutę – „būti ar

nebūti...“ – tikriausiai perteiktų ypatingai, kitaip nei visi kiti. Jis tai ištartų taip, lyg bandytų iki galo išsiaiškinti tai, kas negali būti suprasta: „būti ... ar ...“, po to sektų pauzė, nes iš tiesų pagrindinis veikėjas Hamletas nežino, kokia galėtų būti alternatyva. Galų gale jis atrastų pačią banaliausią iš įmanomų alternatyvų – „... ar nebūti“, ir nuo tada prasidėtų jo kelionė, kuri veda į niekur. Ir kas yra kilniau, ar nusilenkti dvasioj / Strėlėms ir dūžiams atšiauraus likimo, / Ar su ginklu prieš negandų marias / Į kovą stot ir jais nusikratyt? (III veiksmas, Hamletas / Šekspyras; vertė A. Churginas. – Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1946.) Šiose eilutėse Hamletas pereina prie sadomazochistinės alternatyvos ir palieką temą, nuo kurios buvo pradėjęs. Likusioji pjesės dalis yra bandymas detaliai aprašyti problemą. Tai yra: Hamletas šioje stadijoje vaizduojamas kaip ieškantis alternatyvos „būti“ idėjai. Jis siekia išreikšti tą disociaciją, kuri įvyko tarp jo asmenybės vyriškojo ir moteriškojo elementų. Šie elementai harmoningai egzistavo tarpusavyje iki pat tėvo mirties, išreikšdami skirtingus jo dvasiškai turtingos asmenybės aspektus. Taip, aš rašau taip, lyg kalbėčiau apie žmogų, o ne įsivaizduojamą veikėją.

Žvelgiant mano akimis, šis sudėtingas monologas yra sudėtingas visų pirma todėl, kad Hamletas pats neturi nė menkiausios nuojautos apie jį kamuojančią dilemą – ji priklausė pakitusiai jo būklei. Šekspyras šį tą žinojo, tačiau Hamletas neturėjo progos apsilankyti Šekspyro pjesėje.

Jei į pjesę žiūrėsime iš šios perspektyvos, tuomet pamatysime, kad Hamleto pakitęs požiūris į Ofeliją ir jo žiaurumas jos atžvilgiu yra ne kas kita, kaip kad atmetimas jo paties moteriškojo elemento – dabar atskilusio ir bandomo atiduoti jai, kai tuo tarpu nepageidaujamas vyriškasis elementas grasina užvaldyti

visą Hamleto asmenybę. Jo žiaurumas Ofelijos atžvilgiu gali būti interpretuojamas kaip nenoras atsisveikinti su atskilusiuoju jo asmenybės moterišku elementu.

Todėl tik pačioje *pjesėje* (jeigu būtų turėjęs galimybę ją perskaityti ar pamatyti) Hamletas galėjo išvysti savo dilemos prigimtį. Pjesėje, vadinamoje pjesės viduje, to rasti jis negalėjo, nes jis pats ją pastatė tam, kad galėtų leisti pasireikšti vyriškajam savo elementui, kuriam iššūkį kėlė į tą pjesę įsipainiojusi tragedija.

Gerai paieškoję pamatysime, kad panaši dilema, su kuria teko susidurti Šekspyrui pačiam, sudaro problemos, slypinčios už jo sonetų turinio, pagrindą. Tačiau taip nusprendę, mes užmirštumėme esminį jo sonetų bruožą – pačią poeziją. Iš tiesų, kaip kad yra pasakęs profesorius L. C. Knigtsas (1946), labai lengva yra užmiršti pjesėse pulsuojančią poeziją, užuot pasinėrus į veikėjų aprašymus, nagrinėjant juos tarsi jie būtų istorinės asmenybės.

Santrauka

1. Šiame skyriuje aš išnagrinėjau, kokią reikšmę man ir mano darbui turėjo naujas mano suvokimas apie disociacijos, pasireiškiančios kai kuriems vyrams ir moterims per jų santykį su tais moteriškais ir vyriškais elementais ir jų pagrindu suformuluotomis asmenybės dalimis, svarbą.
2. Apžvelgiau dirbtinai atskirtus vyrišką ir moterišką elementus ir išsiaiškinau, kad, bent jau laikinai, į objektus nukreiptus impulsus (taip pat ir pasyvią jų išraišką) aš esu linkęs sieti su vyriškuoju elementu, tuo tarpu moteriškojo elemento charakteristikos kalbant apie objektinį santykį yra

tapatybė, teikianti vaikui buvimo, o vėliau ir savitumo pojūčio, pagrindą. Tačiau buvimo patirties pagrindo mes galime ieškoti tik visiškoje vaiko priklausomybėje nuo motinos gebėjimo arba negebėjimo palaikyti patį ankstyviausią moteriškojo elemento funkcionavimą. Jau esu rašęs: „Nėra jokios prasmės vartoti terminą „id" nusakyti reiškiniams, kurie savo funkcionavimu neaprėpė, neužfiksavo ir nepatyrė ego." (Winnicott, 1962.)

Dabar galiu pasakyti: „Po to, kai esi, gali daryti ir tau gali daryti. Tačiau pirmiausia reikia būti."

Papildoma pastaba apie vogimą

Tiek berniukų, tiek ir mergaičių vogimas priklauso vyriškajam elementui. Kyla klausimas: kas yra šio reiškinio atitikmuo, kalbant apie berniukų ir mergaičių moteriškąjį elementą? Galimas atsakymas: moteriškasis elementas skatina individą užimti motinos vietą ar pasiglemžti jos rūbus, taip įgyjant geidžiamumą ir gebėjimą suvilioti, kuris yra pavogtas iš motinos.

VI

OBJEKTO PANAUDOJIMAS IR OBJEKTINIO SANTYKIO UŽMEZGIMAS PER SUSITAPATINIMĄ[29]

Šiame skyriuje aš siūlau aptarti objekto panaudojimo idėją. Ankstesniuose skyriuose plačiai nagrinėjome šiai temai gimininga objektinio santykio sampratą, kuriai buvo skirtas deramas dėmesys. Objekto panaudojimo idėja, tuo tarpu, nebuvo giliai nagrinėjama – netgi nebuvo konkrečiai paminėta.

Mano darbas apie objekto panaudojimą kyla iš klinikinio darbo patirties ir tobulai atitinka mano paties sukurtą raidos modelį. Žinoma, negaliu teigti, kad kiti tyrėjai tiesiog sekė mano nustatytu idėjų raidos modeliu, tačiau norėčiau paminėti, kad šioks toks nuoseklumas pastebimas, ir šis nuoseklumas atitinka mano darbuose nustatytą tvarką.

Tai, ką turiu pasakyti šiame skyriuje, yra neapsakomai paprasta. Nors tai kyla iš mano, kaip psichoanalitiko, patirties, negaliu pasakyti, kad tai galėjo kilti iš mano psichoanalitinio darbo patirties prieš dvejus dešimtmečius, nes tuomet dar nebuvau išradęs judesių transferencijos technikos, kurią tuojau pat

[29] Remiantis pranešimu, perskaitytu Niujorko psichoanalitikų bendruomenės susitikime 1968 m. lapkričio 12 d. ir išleistu straipsniu *Tarptautiniame psichoanalizės žurnale,* Nr. 50 (1969).

čia ir aprašysiu. Pavyzdžiui, tik pastaraisiais metais aš išmokau kantriai laukti, kol sulauksiu, kaip, per vis didėjantį paciento pasitikėjimą psichoanalitine technika ir aplinka, ims reikštis natūralus transferencijos plėtros procesas, – ir nesugadinti šio natūralaus proceso savo interpretacijomis. Reikia pažymėti, kad aš čia kalbu apie interpretacijų pateikimą pacientui, o ne pačias interpretacijas. Man net baisu pagalvoti, kiek kartų esu *tam tikros klasifikacijos kategorijos* pacientams užkirtęs kelią į esminius pasikeitimus, arba kiek kartų juos uždelsiau, – ir visa tai dėl mano paties poreikio pateikti efektingą interpretaciją. Jei tik gebėsime šiek tiek palaukti, pacientas pats kūrybiniu keliu pasieks supratimą, ir tai suteiks jam begalinį džiaugsmą – ir šis džiaugsmas šiandien man teikia kur kas didesnį pasitenkinimą nei jausmas, jog pasakiau kažką gudraus. Manau, kad aš dabar interpretuoju iš esmės tam, kad pademonstruočiau pacientui savo suvokimo ribas. Tvirtai tikiu principu, kad pacientas – ir tik pats pacientas – turi atsakymus. Mes galime jam ar jai padėti – arba ne – aprėpti tai, kas yra žinoma, ir nesiginčydami tai priimti.

Kaip priešybė tam, ką tik ką aprašiau, egzistuoja interpretacinis psichoanalitiko darbas, kurį jis privalo atlikti ir kuris iš esmės skiria analizę nuo savianalizės. Norint, kad šios psichoanalitiko pateikiamos interpretacijos turėtų poveikį, jos turi būti susietos su paciento gebėjimu *patalpinti psichoanalitiką už subjektyvių reiškinių lauko ribų*. Tuomet viskas priklauso nuo paciento gebėjimo pasinaudoti psichoanalitiku, kas ir yra pagrindinė šio skyriaus tema. Mokymo procese, kaip ir vaiko maitinime, gebėjimas panaudoti objektus laikomas savaime suprantamu, tačiau mūsų darbe yra svarbu ištirti gebėjimo panaudoti objektus atsi-

radimą ir raidą, bei sugebėti pripažinti paciento nesugebėjimą naudotis objektais tuomet, kai tai yra faktas.

Ribinio tipo atvejų analizė geriausiai tinka stebėti subtilius fenomenus, teikiančius užuominų apie grynai šizofreniškas būkles. Sakydamas „ribinis atvejis" aš turiu omenyje tuos atvejus, kai paciento sutrikimo pagrindas yra psichozė, tačiau jis ar ji turi pakankamai psichoneurotinio organizuotumo, kad, kiekvieną kartą svarbiausiam psichotiniam nerimui gresiant prasiveržti į paviršių grynąja forma, pacientas sugeba atpažinti ir pripažinti neurozę ar psichosomatinį sutrikimą. Tokiais atvejais psichoanalitikas gali pats to nenorėdamas metų metus slaptai tarpininkauti palaikant paciento poreikį būti neurotišku (o ne išprotėjusiu) ir būti gydomam nuo neurozės. Psichoanalizė duoda rezultatų ir visi lieka patenkinti. Vienintelė bėda ta, kad psichoanalizė neturi pabaigos. Ji gali būti nutraukta, pacientas netgi gali susiimti ir mobilizuoti savo neurotišką asmenybę tam, kad galėtų sesiją pabaigti ir išreikšti padėką. Tačiau iš tikrųjų pacientas gerai žino, kad jo ar jos vidinė (psichosomatinė) būklė nė kiek nepakito ir kad psichoanalitiko ir paciento slaptas bendrininkavimas atnešė ne ką kitą, o nesėkmę. Netgi nesėkmė gali būti vertinga, jei tik psichoanalitikas ir pacientas sugebės ją pripažinti. Psichoanalizės pabaigoje pacientas yra vyresnis, ir jo galimybės žūti nelaimingo atsitikimo metu ar mirti pakirstam ligos padidėja, todėl savižudybės *galima* ir išvengti. Be to, kol psichoanalizė tęsėsi, buvo visai smagu. Jei psichoanalizė galėtų būti vienas iš gyvenimo būdų, tuomet galima būtų sakyti, kad gydymu pavyko pasiekti to, ko buvo siekiama. Tačiau psichoanalizė nėra gyvenimo būdas. Mes visuomet tikimės, kad pacientai baigs mūsų gydymą ir mus pamirš, kad pats gyvenimas jiems bus vienintelė reika-

linga terapija. Nors mes rašome darbus apie šiuos ribinius atvejus, viduje ta beprotybė, kurios nesugebame atrasti ir pagydyti, mums kelia didžiulį nerimą. Plačiau visa tai aprašyti aš pabandžiau savo darbe apie klasifikaciją (Winnicott, 1959–64).

Tikriausiai reikėtų dar kiek palaukti prieš pateikiant savo paties sampratą apie tai, kuo objektinis santykis skiriasi nuo objekto panaudojimo. Objektinio santykio atveju subjektas leidžia pasireikšti tam tikriems pokyčiams savo paties viduje. Šiems pokyčiams apibūdinti mums netgi teko išrasti naują terminą: „kateksis". Objektas tampa reikšmingu. Veikia projekcijos ir tapatinimosi mechanizmai, ir objektas yra bandomas išsemti tol, kol subjektas objekte, praturtiname jausmo, atranda dalelę savęs. Šiuos pokyčius lydi fizinė veikla (kad ir kokia nepastebima), vedanti susijaudinimo ir funkcinio orgazmo link. (Šiame kontekste aš specialiai nusprendžiau neužsiminti apie santykio aspektą, pasireiškiantį kryžminio tapatinimosi forma, žr. psl. 115. Šį aspektą nusprendžiau praleisti šioje vietoje todėl, kad jis susijęs su raidos faze, kuri eina po – o ne prieš – tą, kurią aptarinėju šiame skyriuje. Toji fazė – tai perėjimas nuo visiško asmens uždarumo aplinkai ir santykių su subjektyviais objektais prie naudojimosi objektais.)

Objektinis santykis yra tokia subjekto patirtis, kuri, žvelgiant iš subjekto pozicijų, gali būti apibūdinama kaip visiškai izoliuota (Winnicott, 1958b, 1963a). Tačiau, kai aš kalbu apie objekto panaudojimą, objektinio santykio egzistavimą aš laikau savaime suprantamu ir jį tiesiog papildau keletu naujų bruožų, susijusių su objekto pobūdžiu ir elgsena. Pavyzdžiui, objektas, kurį norima panaudoti, turi būti realus ta prasme, kad turi priklausyti mūsų bendrai realybei, o ne būti tiesiog projekcijų pluošto rezul-

tatas. Tai, mano manymu, yra pagrindinis skirtumas, egzistuojantis tarp objektinio santykio ir objekto panaudojimo procesų.

Jeigu šiuo klausimu aš esu teisus, tuomet galima daryti išvadą, kad objektinio santykio aptarimas psichoanalitikui yra daug paprastesnis veiksmas nei diskusija apie objekto panaudojimą, nes objektinis santykis gali būti tiriamas kaip subjektyvus reiškinys, o psichoanalizėje visuomet naudinga sugebėti panaikinti visus aplinkos faktorius, išskyrus tuomet, kai aplinkos faktoriai gali būti laikomi projekciniais mechanizmais. Tačiau tiriant objekto panaudojimą išeities nėra: psichoanalitikas turi atsižvelgti į objekto pobūdį, nes objektas yra realus daiktas, o ne projekcija.

Kurį laiką aš viską taip ir paliksiu: objektinis santykis gali būti apibūdinamas iš individualaus subjekto pozicijų, tuo tarpu objekto panaudojimui apibūdinti reikia visų pirma pripažinti nepriklausomą objekto egzistenciją ir tai, kad jis ten buvo visą laiką. Pamatysite, kad būtent šios problemos mus labiausiai ir domina, tyrinėjant tą sritį, į kurią aš savo darbuose bandžiau atkreipti dėmesį ir kurią pavadinau pereinamaisiais reiškiniais.

Tačiau šis pokytis neįvyksta savaime, vien tik per brandos procesą. Būtent ši detalė mane ir domina.

Apžvelkime tai klinikiniais terminais: įsivaizduokime, kad du kūdikiai yra žindomi krūtimi. Vienas kūdikis žįsta iš savęs, nes kūdikis ir krūtis (žiūrint kūdikio akimis) dar nėra tapę atskirais reiškiniais. Kitas žįsta iš šaltinio, kuris nėra jis pats – iš objekto, su kuriuo galima elgtis neapdairiai be jokių pasekmių kūdikiui, nebent objektas sugalvotų keršyti. Motinos, kaip ir psichoanalitikai, gali būti pakankamai geros ir nepakankamai geros: vienos gali, o kitos negali padėti vaikui pereiti nuo objektinio santykio prie objekto panaudojimo.

Čia norėčiau priminti, kad esminis pereinamųjų objektų ir pereinamųjų reiškinių koncepcijos aspektas yra *paradoksas ir paradokso priėmimas*: kūdikis objektą sukūrė, tačiau objektas jau buvo ir laukė, kol bus sukurtas ir pateks į „kateksį". Aš bandžiau atkreipti dėmesį į šią pereinamųjų reiškinių savybę teigdamas, kad, pagal nustatytas žaidimo taisykles, mes niekuomet negalime reikalauti iš kūdikio atsakymo į klausimą: ar tu tai sukūrei, ar tai tik atradai?

Dabar jau jaučiuosi pasiruošęs pereiti tiesiai prie savo tezės. Gali susidaryti įspūdis, kad aš to vengiu, tarsi bijočiau, kad, man pristačius savo tezę, mano darbas bus baigtas, nes ta tezė tokia jau paprasta.

Tam, kad galėtų objektą panaudoti, subjektas turi išsiugdyti *gebėjimą* panaudoti objektus. Tai iš dalies yra perėjimas prie realybės principo.

Šis gebėjimas negali būti įgimtas, o jo atsiradimas kūdikiui augant taip pat negali būti laikomas savaime suprantamu. Gebėjimo panaudoti objektą raida yra dar vienas pavyzdys, įrodantis, kad brandos procesas priklauso nuo lengvinančių aplinkos faktorių.[30]

Kalbant apie eiliškumą, galima sakyti, kad pirmiausia atsiranda objektinis santykis, o galiausiai – objekto panaudojimas, tačiau tarp šių dviejų reiškinių yra tikriausiai sudėtingiausias žmogaus raidos etapas, ir būtent šioje vietoje pasireiškia pačios įkyriausios nesėkmės, dėl kurių žmonės vėliau kreipiasi į psichoterapeutus.

[30] Pasirinkdamas tokį knygos, kurią išleido Tarptautinės psichoanalitikų bibliotekos leidykla (1965), pavadinimą – *Brandos procesai ir vystymuisi palanki aplinka* – aš neslėpiau, kad man įtaką padarė dr. Phylliso Greenacre'o pranešimas (1960) Edinburgo kongrese. Deja, šio fakto pačioje knygoje pripažinti aš nesugebėjau.

Kas vyksta tarp objektinio santykio ir objekto panaudojimo? Subjektas patalpina objektą už subjekto visagalės kontrolės zonos ribų, kitaip sakant, subjektas ima suvokti objektą kaip išorinį reiškinį, o ne projektuojamą esybę – iš tiesų pripažįsta objektą, kaip turintį teisę egzistuoti atskirai nuo subjekto.[31]

Šis pokytis (nuo objektinio santykio prie objekto panaudojimo) reiškia, kad subjektas sunaikina objektą. Todėl laisvamanis filosofas galėtų pareikšti, kad toks dalykas, kaip objekto panaudojimas, iš viso negali egzistuoti: jei objektas yra išorinis, subjektas objektą sunaikina. Tačiau jei šis filosofas būtų priverstas pakilti iš savo fotelio ir atsisėsti ant grindų su pacientu, jis pamatytų, kad egzistuoja tarpinė pozicija. Kitais žodžiais tariant, jis pamatytų, kad po „subjektas užmezga santykį su objektu" eina „subjektas sunaikina objektą" (pastarajam tapus išoriniu), o po to gali sekti *„objektas išlieka* po sunaikinimo". Išlikimas gali būti, arba jo gali nebūti. Todėl objektinio santykio teorijoje atsiranda naujas aspektas. Subjektas sako objektui: „Aš tave sunaikinau", o objektas vis dar egzistuoja ir gali priimti šią komunikaciją. Todėl toliau subjektas sako: „Labas, objekte!" „Aš tave sunaikinau."„Aš tave myliu." „Tu man esi svarbus dėl to, kad išgyvenai, nors aš tave ir sunaikinau." „Tave mylėdamas, aš visą laiką bandau tave sunaikinti (pasąmoninėje) *fantazijoje."* Ir būtent čia užgimsta individo fantazija. Dabar subjektas gali *panaudoti* išlikusį objektą. Svarbu paminėti, kad subjektas objektą sunaikina dėl to, kad objektas yra už jo visagalės kontrolės ribų. Nemažiau svarbu paminėti, kad tai pats sunaikinimo aktas patalpina objektą už subjekto visagalės kontrolės zonos ribų. Tokiu būdu objektas susikuria autonomiją ir savitą gyvenimą bei, priklausomai nuo turimų savybių (ir jeigu išgyvena), prisideda prie subjekto vystymosi.

[31] Tai suvokti man padėjo W. Cliffordas M. Scottas (asmeninė komunikacija, 1940).

Kitais žodžiais tariant, dėl objekto išlikimo subjektas gali pradėti gyvenimą objektiniame pasaulyje, ir jo gaunama nauda yra neišmatuojama, tačiau subjektas turi priimti ir viso to kainą, kuri yra nesibaigiančio naikinimo proceso, vykstančio pasąmonės fantazijose ir susijusio su objektiniu santykiu, pripažinimas.

Leiskite man pasikartoti. Tai yra pozicija, kurią individas ankstyvosiose emocinės raidos stadijose gali pasiekti tik per išlikimą ir patekimą į „kateksį" objektų, kurie yra naikinami dėl to, kad yra realūs ir tuo pačiu tampa realūs todėl, kad yra naikinami (yra sunaikinami, todėl ir naudotini).

Nuo šiol, pasiekus šią stadiją, projekciniai mechanizmai padeda *pastebėti tai, kas yra,* tačiau jau nebėra *priežastis, dėl kurios objektai yra*. Mano manymu, šioje vietoje aš nuklydau nuo teorijos, pagal kurią išorinė realybė konceptualizuojama tik per individo projekcinius mechanizmus. Štai ir pristačiau beveik visą savo tezę. Tačiau dar ne visiškai, nes aš negaliu tiesiog priimti kaip fakto teiginio, kad pirmasis subjekto impulsas objekto atžvilgiu (suvokiamo objektyviai, o ne subjektyviai) yra destruktyvaus pobūdžio. (Anksčiau aš pavartojau terminą „neapdairiai", norėdamas tiesiog suteikti skaitytojui galimybę kažką įsivaizduoti, aiškiai nenurodydamas, ką jis turėtų pamatyti.)

Pagrindinė šios tezės prielaida yra tokia: nors subjektas nesiekia sunaikinti subjektyviai suvokiamo objekto (kuris yra projekcijos išraiška), naikinimo impulsas ima reikštis ir tampa esminiu tuomet, kai objektas yra pradedamas suvokti objektyviai, kaip turintis autonomiją ir priklausantis „bendrai" realybei. Tai yra sudėtingoji mano tezės dalis, bent jau mano požiūriu.

Paprastai yra sutariama, kad realybės principas sukelia individui pyktį ir sužadina reakcinio naikinimo impulsą, tačiau,

pagal mano tezę, naikinimo procesas atlieka svarbų vaidmenį kuriant realybę ir suvokiant objektą kaip egzistuojantį už savojo „aš" ribų. Tam, kad tai galėtų įvykti, būtinos tam tikros palankios sąlygos.

Tereikia plačiau panagrinėti realybės principą. Kiek man žinoma, pokytį mes galime užfiksuoti tuomet, kai projekciniai mechanizmai leidžia subjektui susipažinti su objektu. Tai nėra tas pats, kas tvirtinti, jog objektas subjektui egzistuoja dėl subjekto projekcinių mechanizmų veikimo. Iš pradžių stebėtojas vartoja žodžius, kurie, atrodo, tinka apibūdinti abiems idėjoms vienu metu, tačiau, pažvelgę atidžiau, pamatysime, kad šios idėjos anaiptol nėra identiškos. Būtent šitai ir lėmė mano tyrimų kryptį.

Toje raidos stadijoje, kurią mes čia tiriame, subjektas kuria objektą, atradinėdamas patį išorės pasaulį, ir čia reikia paminėti, kad šis patyrimas priklauso nuo objekto gebėjimo išlikti. (Svarbu paminėti, kad šiame kontekste „išlikti" reiškia „nekeršyti".) Jei šie procesai vyksta psichoanalizės metu, tuomet psichoterapeutas, jo analitinės technikos ir psichoterapinė aplinka – visi šie reiškiniai gali atlaikyti arba neatlaikyti destruktyvių paciento atakų. Ši destruktyvi veikla yra paciento bandymas patalpinti psichoterapeutą už visagalės kontrolės zonos ribų, kitaip sakant, į realų pasaulį. Be maksimalios destrukcijos patirties (kai objektas nėra apsaugotas) subjektas niekuomet nesugebės priskirti psichoterapeuto išorės pasauliui, todėl jis negalės išgyventi nieko kito, kaip tam tikrą savianalizės formą, pasinaudodamas psichoterapeutu kaip daline savo asmenybės projekcija. Kalbant žindymo terminais, tokiu atveju pacientas gali žįsti tik iš savęs ir negali naudotis krūtimi tam, kad priaugtų svorio. Pacientas gali netgi mėgautis šia psichoanalitine patirtimi, tačiau jis niekuomet iš esmės nepasikeis.

Ir jei psichoterapeutas yra subjektyvaus pobūdžio reiškinys, tuomet ką galima pasakyti apsivalymą? Reikalinga tolimesnė tezė apie apsivalymo našumą.[32]

Psichoanalitinėje praktikoje pozityvūs pokyčiai, sukelti šioje srityje, gali būti labai gilūs. Jie nepriklauso nuo interpretacinio darbo. Jie priklauso nuo psichoterapeuto gebėjimo atlaikyti atakas ir išlikti, tačiau psichoterapeuto reakcija neturėtų kisti kokybiniu požiūriu ir peraugti į atsakomuosius veiksmus. Šias atakas terapeutui atlaikyti gali būti labai sunku,[33] ypač tuomet, kai jos pasireiškia haliucinacinėmis formomis arba per manipuliaciją, kuri verčia terapeutą imtis to, kas techniniu požiūriu yra labai neteisinga. (Vienas iš tokių dalykų yra pasirodyti nepatikimam tuomet, kai patikimumas yra vienintelis reikšmingas dalykas, norint išlikti – tiek tuomet, kai kalbama apie fizinį išgyvenimą, tiek tuomet, kai išlikimas reiškia atsakomųjų veiksmų nebuvimą.)

Psichoterapeutas visuomet linkęs pateikti savo interpretacijas, tačiau tai neturi trukdyti procesui, o pacientui jos kartais gali pasirodyti lyg tam tikra savigynos forma, tarsi terapeutas bandytų atremti paciento ataką. Geriau palaukti, kol toji fazė praeis ir jau po jos, kartu su pacientu, aptarti, kas tuo metu vyko. Žinoma, tai gali būti visiškai pagrįstas žingsnis, nes psichoterapeutas taip pat turi savų poreikių, tačiau žodinė interpretacija šiuo momentu nėra būtina ir gali sukelti tam tikrų pavojų. Svarbiausia psichoterapeutui šiuo momentu yra išlikti ir nekeisti savo analitinės technikos. Pabandykite įsivaizduoti, kokia skausminga pacientui būtų fizinė psichoterapeuto mirtis, jei ji įvyktų

[32] Kita užduotis, kuri laukia pereinamųjų reiškinių tyrinėtojo, – tai performuluoti šią problemą apsivalymo terminais.

[33] Jei psichoterapeutas žino pacientą turint revolverį, mano manymu, šio darbo geriau neatlikinėti.

psichoterapijos proceso metu. Tačiau net fizinė terapeuto mirtis nebūtų tokia baisi kaip jo požiūrio į atsakomąsias priemones pasikeitimas. Pacientas turi tiesiog rizikuoti. Paprastai psichoanalitikas išgyvena šiuos transferencijos poslinkius ir kiekvienos fazės pabaigoje sulaukia apdovanojimo, kuris įteikiamas meilės forma pasąmoninės destrukcijos fone.

Mano požiūriu, idėja apie raidos stadiją, susijusią su objektų išlikimu, turi nemažai įtakos teorijai apie agresijos ištakas. Neteisinga sakyti, kad kelių dienų kūdikis pavydi krūties. Tačiau teiginys apie tai, kad, nesvarbu, kokio amžiaus būtų kūdikis, kai jis ima suvokti krūtį kaip išorės objektą (už projekcinės zonos ribų), automatiškai ima trokšti tą krūtį sunaikinti, yra pagrįstas. Čia labai svarbus yra motinos vaidmuo, nes ji yra pirmasis asmuo, kuris turi padėti kūdikiui įveikti šią pirmąją kliūtį iš daugelio, su kuriomis dar teks susidurti ateityje, – ir tai ji turi padaryti išgyvendama kūdikio ataką. Tai tinkamas momentas kūdikio raidoje, nes kūdikis yra dar labai silpnas, todėl nėra sunku atlaikyti jos bandymus sunaikinti. Tačiau tai nėra taip paprasta, kaip kad gali pasirodyti: kūdikiui ėmus kandžiotis ir kelti skausmą, motinų reakcija labai greitai perauga į moralizavimą.[34] Tačiau visa ši kalba apie „krūtį" yra ne kas kita, kaip žargonas. Čia kalbama apie viską, kas yra susiję su vystymusi ir gebėjimu naudotis objektais, – fazę, kurioje adaptacija yra tiesiogiai susijusi su priklausomybe.

Vėliau pamatysite, kad nors aš čia vartoju terminą „naikinimas", tikrasis sunaikinimas yra objekto nesugebėjimas išlikti. Jeigu objektas išlikti sugeba, naikinimas tėra potencialus. Žodis

[34] Iš tiesų, kūdikio raidos procesas gali labai komplikuotis, jei ji ar jis gimsta su dantimi, nes tuomet jie niekuomet negali kandžioti krūties vien dantenomis.

„naikinimas" vartojamas apibūdinti ne kūdikio impulsą naikinti, bet objekto polinkį neišlikti, kas reiškia ne tik fizinį sunaikinimą, bet ir kokybės ar požiūrio pokyčius.

Šiame skyriuje mano pristatomas naujas požiūris į tam tikrus dalykus leidžia kalbėti apie naują prieigą agresijos ištakų teorijoje. Pavyzdžiui, nėra reikalo įgimtai agresijai teikti daugiau reikšmės nei kitiems įgimties dalykams. Žinoma, vertinant kiekybiniu požiūriu, kiekvieno individo įgimtos agresijos lygis, kaip ir visa kita, kas yra paveldima, yra skirtingas, tačiau būdingas visiems žmonėms. Daug didesnes variacijas tarp skirtingų individų lemia skirtingos jų patirtys tuomet, kai jie buvo naujagimiai, – ar jiems kažkas padėjo įveikti šią be galo sudėtingą fazę, ar ne. Tokios skirtingos patirties nulemtos variacijos iš tiesų begalinės. Be to, kūdikiai, kurie šioje fazėje sulaukė visokeriopos pagalbos, *klinikiniu aspektu* dažniausiai yra labiau agresyvūs nei tie, kurių priežiūroje šios fazės metu buvo atlikta esminių klaidų, – pastariesiems agresija yra kažkas, ko jie nesugeba aprėpti arba kažkas, ką palaikyti jie sugeba tik patys būdami agresijos objektais.

Visa tai skatina imtis perrašyti agresijos ištakų teoriją, nes beveik viskas, ką kiti psichoanalitikai yra rašę šia tema, buvo formuluojama neatsižvelgiant į tai, kas yra aptarinėjama šiame skyriuje. Formuluojant tradicinę agresijos ištakų teoriją, remtasi principu, jog agresija yra reakcijos į realybės principą rezultatas, tuo tarpu aš teigiu, kad atvirkščiai – tai destruktyvusis impulsas padeda pagrindus sukurti išorinei realybei. Tai yra mano tezės pagrindas.

Leiskite dabar minutėlę apžvelgti tikslią puolimo ir išlikimo vietą santykių hierarchijoje. Absoliutus sunaikinimas yra ko-

kybiškai kitoks ir daug primityvesnis reiškinys. Absoliutus sunaikinimas reiškia, kad nėra „jokios vilties", „kateksis" išnyksta, nes sąlygojimo refleksas neduoda jokių rezultatų. Kita vertus, puolimo koncepcija, apibrėžiant ją per agresijos kaip susidūrimo su realybės principu teoriją, yra daug įmantresnė ir sudėtingesnė bei linkusi priskirti vėlesniam laikotarpiui tą naikinimo procesą, kurį aš čia postuluoju. Objekto naikinimo procese, apie kurį čia pasakoju, *pykčio nėra,* nors galima teigti, jog egzistuoja džiaugsmas, kylantis iš to, kad objektas atlaiko ataką. Nuo tos akimirkos, arba, tiksliau, prasidėjus šiai fazei, objektas yra nuolatos naikinamas individo *fantazijose.* Ši objekto savybė – „būti nuolatos naikinamu" – padeda individui pajusti objekto išlikimo realybę, sustiprina jutimus ir suteikia objektui pastovumo. Dabar objektas jau gali būti panaudotas.

Baigdamas norėčiau pasakyti pastabą apie naudojimąsi ir panaudojimą. „Naudojimasis ir panaudojimas" nereiškia „išnaudojimo". Mes, psichoterapeutai, puikiai suvokiame, ką reiškia būti panaudotiems, kitaip sakant naudingiems – mes beveik visuomet galime įžvelgti gydymo proceso pabaigą, net jei ji būtų tik už keleto metų. Dauguma į mus besikreipiančių pacientų šią problemą jau seniai išsprendę: jie geba naudotis objektais, moka naudotis mumis kaip psichoterapeutais, lygiai taip, kaip namuose jie naudojasi savo tėvais ar broliais ir seserimis. Vis dėlto, kai kuriems iš pacientų mūsų reikia tam, kad išmokytume juos mumis pasinaudoti. Jiems tai yra analitinio pobūdžio užduotis. Siekdami patenkinti tokių pacientų poreikius, mes turime gerai įsisavinti tai, ką aš čia pasakojau apie mūsų išgyvenimą jų destrukcijos akivaizdoje. Tokiais atvejais mes dirbame pasąmoninių bandymų sunaikinti psichoterapeutą fone, ir mes tą naikinimą

turime išgyventi, kitaip mūsų laukia dar vienas niekuomet nesibaigiantis psichoterapijos seansas.

Santrauka

Objektinis santykis gali būti aprašytas vien iš subjekto perspektyvos. Norint aprašyti objekto panaudojimą, reikia atsižvelgti į paties objekto pobūdį. Šiame skyriuje aš siūliau aptarti priežastis, kodėl, mano nuomone, gebėjimas panaudoti objektą yra sudėtingesnis nei gebėjimas užmegzti objektinį santykį ir kodėl objektinis santykis galimas ir su subjektyviu objektu, tačiau objekto panaudojimas reiškia, kad objektas yra išorinės realybės dalis.

Galime stebėti štai tokią seką: (1) Subjektas *užmezga santykį* su objektu. (2) Objektas pamažu pereina iš būsenos, kurioje subjektas jį sukuria, į tokią, kurioje jis turi būti atrastas. (3) Subjektas *sunaikina* objektą. (4) Objektas išgyvena sunaikinimą. (5) Subjektas gali *panaudoti* objektą.

Objektas visuomet yra sunaikinamas. Naikinimo procesas tampa tarsi pasąmonės fonu, prieš kurį reiškiasi subjekto meilė realiam objektui – t. y. objektui, kuris yra už visagalės subjekto kontrolės zonos ribų.

Šios problemos tyrimai apima ir tezę apie pozityvią naikinimo reikšmę. Naikinimas ir po jo sekantis objekto išlikimas patalpina objektą už zonos, kurioje egzistuoja vien tik subjekto projekciniais mechanizmais sukurti objektai. Taip sukuriamas bendros realybės pasaulis, kuriame subjektas gali naudotis objektais ir iš kurio subjektas sulaukia atsako „ne aš“ materijos forma.

VII

KULTŪRINIO PATYRIMO VIETA[35]

Begalinių pasaulių jūros krante susitinka vaikai ir šoka krykštaudami.

Tagorė

Šiame skyriuje norėčiau panagrinėti temą, kurią prabėgomis pradėjau aptarinėti vieno Britanijos psichoanalitikų bendruomenės surengto banketo, skirto paminėti Freudo darbų *Standartinio leidimo* užbaigimui (Londonas, 1966 spalio 8), metu. Siekdamas atiduoti savo duoklę Jamesui Strachey'ui, aš kalbėjau:

„Freudo minties topografijoje nebuvo vietos kultūriniams reiškiniams. Ji suteikė naują prasmę vidinei psichinei realybei, o tai, savo ruožtu, suteikė naują prasmę tikriems ir grynai išoriniams reiškiniams. Bandydamas nurodyti kelią, kuriuo reikia eiti ieškant vietos, kur kultūrinė patirtis būtų reikšminga, Freudas vartojo terminą „sublimacija", tačiau jis nieko neužsiminė apie tai, kokia vieta kultūrinei patirčiai priklauso žmogaus psichikoje."

Dabar norėčiau toliau išplėtoti šią idėją ir pabandyti atrasti tinkamą pozityvų teiginį, kurį galima būtų kritiškai išnagrinėti. Vartosiu savo paties žodžius.

Ši Tagorės citata visuomet mane intrigavo. Būdamas paauglys, aš neturėjau žalio supratimo, ką ji galėtų reikšti, tačiau ji manyje atrado savo vietą, ir jos pėdsakai neišnyko iki dabar.

[35] Pirmą kartą pasirodė *Tarptautiniame psichoanalizės žurnale*, Nr. 48, dalis 3 (1967).

Kai tapau Freudo pasekėju, iš karto *supratau,* ką ši citata reiškė. Jūra ir krantas reiškia niekuomet nesibaigiantį aktą tarp vyro ir moters, ir iš šios jų sąjungos pasirodo vaikas, kuris turi labai mažai laiko iki tol, kol pats savo ruožtu taps suaugusiu arba tėvu. Tuomet, būdamas pasąmoninio simbolizmo sekėju, aš *žinojau* (mes visuomet *žinome*), kad jūra yra motina, o vaikas gimsta ant kranto. Kūdikiai iškyla iš jūros ir yra „išspjaunami" į žemę, kaip kad pranašas Jona iš banginio pilvo. Taigi dabar, vaikui gimus, ir motinai su vaiku mokantis pažinti vienas kitą, krantas tapo motinos kūnu.

Tuomet pastebėjau, kad šiam mano aprašymui teko panaudoti gana sudėtingą koncepciją apie motinos ir kūdikio santykius ir kad galbūt galima atrasti nesudėtingą ir infantilų požiūrį, kuris skirtųsi nuo motinos ir stebėtojo – kitaip sakant, galbūt būtų naudinga ištirti kūdikio požiūrį. Ilgą laiką mano protas buvo nežinios būklėje, ir ši būklė pamažu kristalizavosi į mano pereinamųjų reiškinių koncepciją. Tuo tarpu aš žaidžiau su „mentalinių reprezentacijų" koncepcija ir bandžiau šias reprezentacijas aprašyti per vidinėje psichinėje realybėje randamus objektus ir reiškinius. Taip pat tuo metu aš tyrinėjau projekcinių ir introjekcinių mentalinių mechanizmų poveikį. Tačiau galiausiai suvokiau, kad *žaidimas kaip reiškinys nepriklauso nei vidinei psichinei realybei, nei išorinei realybei.*

Čia aš priėjau prie pagrindinio šio skyriaus klausimo: *jei žaidimas nevyksta nei viduje, nei išorėje – tai kur tuomet jis vyksta?* Šis klausimas artimas pagrindinei idėjai, kurią išsakiau savo straipsnyje „Gebėjimas būti vienam" (1958b), kur argumentavau, jog iš pat pradžių vaikas sugeba būti vienas tik kieno nors kito akivaizdoje. Tačiau šiame straipsnyje aš neplėtojau idėjos apie bendrą

vaiko ir to kažkieno, kieno akivaizdoje jis yra vienas su savimi, santykių pagrindą.

Mano pacientai (ypač tuomet, kai yra paskendę regresiniuose atsiminimuose ir yra priklausomi nuo transferencijos ar svajonių apie transferenciją) išmokė mane, kur reikia ieškoti atsakymo į klausimą: kur vyksta žaidimas? Toliau bandysiu tai, ko išmokau per savo kaip psichoanalitiko praktiką, apibendrinti į vientisą teorinį argumentą.

Anksčiau aš esu teigęs, kad stebėdami, kaip kūdikis naudojasi pereinamuoju objektu, savo pirmąja „ne aš" nuosavybe, mes esame pirmojo vaiko simbolio panaudojimo ir pirmojo jo žaidimo liudininkai. Viena esminių mano pereinamųjų reiškinių teorijos dalių yra mūsų pasižadėjimas, kad niekuomet neužduosime vaikui klausimo: ar tai tu sukūrei šį objektą, ar tik radai jį voliojantis? Kitaip sakant, pereinamųjų reiškinių ir objektų poveikis priklauso nuo požiūrio, kurį susikuriame juos stebėdami.

Objektas yra kūdikio sąjungos su motina (ar motinos dalimi) simbolis. Šio simbolio padėtį nustatyti yra sudėtinga. Ji yra tame taške laiko ir erdvės atžvilgiu, kai motina pereina iš padėties, kurioje ji (žiūrint kūdikio akimis) ir kūdikis yra viena, prie to, kad kūdikis ima ją suvokti ir patirti kaip objektą, kuris yra pajuntamas ir pastebimas, o ne sukuriamas paties kūdikio. Objekto panaudojimas, tokiu atveju, simbolizuoja sąjungą tarp dviejų atskirų reiškinių – motinos ir vaiko – *jų atsiskyrimo vietos ir laiko atžvilgiu proceso pradžioje*.[36]

Pačioje šios idėjos svarstymo pradžioje susiduriame su šiokia tokia komplikacija, todėl būtina pastebėti, kad, norint, jog kū-

[36] Kalbant apie objektų panaudojimą, tenka viską perteikti supaprastintai, tačiau mano pirminio straipsnio pavadinimas buvo „Pereinamieji objektai ir pereinamieji reiškiniai" (1951).

dikio naudojimasis objekto į ką nors peraugtų (t. y., kad tai taptų kažkuo daugiau nei tiesiog veiksmu, kurį gali atlikti kiekvienas be smegenų gimęs kūdikis), kūdikio mintyse arba asmeninėje psichinėje realybėje turi jau egzistuoti objekto atvaizdo užuomazgos. Tačiau tam, kad mentalinė vidinio pasaulio reprezentacija išlaikytų savo svarbą, kitaip sakant, kad vidiniame pasaulyje būtų palaikomas objekto atvaizdas, turi egzistuoti ir būti prieinama atsiskyrusi nuo kūdikio ir reali motina, išmananti vaiko priežiūros technikas.

Tikriausiai būtų naudinga visa tai performuluoti taip, kad laiko faktoriui būtų suteikiamas tinkamas svoris. Motinos egzistencijos jutimas trunka x minučių. Jei motinos nėra šalia ilgiau nei x minučių, jos atvaizdas ima nykti, o tuo pačiu nyksta ir kūdikio gebėjimas panaudoti objektą kaip jų su motina sąjungos simbolį. Vaikas labai išgyvena, tačiau situacija *pagerėja,* kai už x + y minučių motina sugrįžta. Per x + y minučių vaikas nepasikeitė. Tačiau per x + y minučių vaikas patyrė *traumą*. Praėjus x + y + z minučių, motinos sugrįžimas nebegali grąžinti vaiko iš pakitusios jo būklės. Trauma reiškia, kad vaikas išgyveno gyvenimo tęstinumo nutrūkimą, todėl primityvios jo gynybos sistemos pagrindinė užduotis tampa bet kokiu įmanomu būdu išvengti to „neįsivaizduojamo nerimo" ar aštraus sumišimo būklės sugrįžimo, kuri susijusi su užgimstančios ego struktūros dezintegracija.

Reikia remtis prielaida, jog didžiajai daugumai kūdikių niekuomet netenka patirti netekties, kuri truktų x + y + z minučių. Tai reiškia, kad didžioji dauguma vaikų nesinešioja su savimi visą gyvenimą suvokimo, atėjusio pamišimo būklėje. Pamišimas čia reiškia paprasčiausiai *pabaigą* kažko, kas galėjo egzistuoti *nenutrūkstamos asmeninės egzistencijos* metu. „Atsigavęs"

po x + y + z minučių trukusios netekties, kūdikis turi pradėti vėl iš naujo visam laikui netekęs pagrindo, teikiančio *tęstinumą su asmeninėmis ištakomis.* Šis tęstinumas įmanomas tik tuomet, jei egzistuoja atminties sistema, pagal kurią atsiminimai gali būti sistemizuojami.

Nuo x + y + z laipsnio netekties kūdikiai dažniausiai *gydomi* lokalizuotu motinos lepinimu, kuris skirtas ego struktūrai atstatyti. Šis ego sistemos atstatymas atkuria kūdikio gebėjimą naudotis sąjungos simboliu, kas leidžia kūdikiui numatyti ir netgi gauti naudos iš išsiskyrimo. *Būtent tai aš ir bandau ištirti* – išsiskyrimą, kuris iš tikrųjų nėra išsiskyrimas, bet tam tikra sąjungos forma.[37]

Man bevystant šias idėjas penktojo dešimtmečio pradžioje, Marion Milner (vieno pokalbio metu) labai reikšmingu momentu sugebėjo išaiškinti tą nepaprastą svarbą, kuri randama dviejų užuolaidos kraštų sąveikoje ar ąsočio, kuris pastatomas prieš kitą ąsotį, paviršiuje (palyg Milner, 1969).

Reikia pastebėti, kad tie reiškiniai, kuriuos aš čia aprašinėju, neturi kulminacijos taško. Ši savybė juos skiria nuo instinktais paremtų reiškinių, kuriuose nepažabojamas elementas atlieka pagrindinį vaidmenį ir kur pasitenkinimas tiesiogiai susijęs su kulminacinio taško pasiekimu.

Tačiau šie reiškiniai priklauso tai realybei, kuri, mano tvirtinimu, reiškiasi per objektinio santykio *patirtį.* Galima įsivaizduoti „elektros signalą“, padedantį įžiebti reikšmingą ir intymų

[37] Merrel Middlemore (1941) tarpusavyje susipynusiose žindančios motinos ir kūdikio poros technikose įžvelgė begalinę potenciją. Ji buvo labai netoli to, ką aš bandau čia perteikti. Gausu medžiagos, kurią galima stebėti ir tyrinėti apie šį kūnišką santykį, kuris gali egzistuoti (bet gali ir neegzistuoti) tarp kūdikio ir motinos, ypač jei savo stebėjimuose (tiesioginiuose ar psichoanalitiniuose) mes būsime atviri mąstyti ne vien oralinio erotizmo, pasitenkinimo ar frustracijos ir t. t. terminais.

kontaktą, – ši savybė būdinga įsimylėjėlių santykiams. Tokie reiškiniai, priklausantys žaidimų zonai, yra be galo įvairūs ir nuolatos kintantys bei kontrastuoja su stereotipiniais reiškiniais, kurie siejami arba su kūno funkcijomis, arba su aplinkos sąlygomis.

Psichoanalitikai, kurie deramai stengiasi pabrėžti instinktais paremtos patirties ir reakcijų į frustraciją svarbą, nesugeba aiškiai ir užtikrintai konstatuoti to nepaprasto intensyvumo, kuris reiškiasi per nekulminacines patirtis, vadinamas žaidimu. Pradėdami, kaip kad mes darome, nuo neurotinių negalavimų ir ego gynybos sistemų, susijusių su nerimu, kylančiu iš instinktais paremto gyvenimo, mes imame mąstyti apie sveikatą kaip apie mūsų ego gynybos sistemų būklę. Sakome, kad esame sveiki, jei šios sistemos yra lanksčios ir t. t. Tačiau mes retai pasiekiame tą momentą, kai galime pradėti gyvenimą apibūdinti kitais būdais nei vien konstatuodami ligą ar ligos nebuvimą.

Kitaip sakant, mes dar nepradėjome gilintis į klausimą, *apie ką yra pats gyvenimas*. Mūsų psichotiški pacientai verčia mus atkreipti dėmesį į tokią iš pažiūros paprastą problemą. Dabar jau žinome, kad kūdikis pradeda būti, jausti, kad gyvenimas yra tikras ir kad jį verta gyventi ne tuomet, kai jo instinktai yra patenkinami. Tiesą pasakius, instinktų patenkinimas pradžioje yra tik dalinė funkcija, kuri vėliau tampa *pagunda*, jei individas neturi giliai įsišaknijusio gebėjimo išgyventi visuminę patirtį ir pereinamuosius reiškinius. Asmuo turi būti pranašesnis už savo instinktus, kitais žodžiais tariant, jojikas turi valdyti žirgą, o ne būti žirgo valdomas. Šioje vietoje tiktų Buffono posakis: „Le style est l'homme même"*. Kalbėdami su žmogumi, mes *kar-*

* Pranc. „Stilius yra pats žmogus".

tu kalbamės su jo kultūrinių patyrimų visuma. Visuma sudaro vienetą.

Aš čia pavartojau terminą „kultūrinis patyrimas" kaip idėjos apie pereinamuosius reiškinius ir žaidimo procesą tąsą, nebūdamas tikras, kaip galėčiau imtis apibrėžti žodį „kultūra". Svarbiausias žodis šame junginyje iš tiesų yra patyrimas. Sakydamas „žodinė kultūra" aš galvoju apie paveldėtas tradicijas. Galvoju apie kažką, kas priklauso bendrajam žmonijos fondui, prie kurio palaikymo prisideda individai ir grupės ir iš kurio visi mes galime semtis *jei tik turime kur padėti tai, ką jame randame*.

Čia daug kas priklauso nuo dokumentavimo metodo. Ne paslaptis, kad didžioji dalis ankstyvųjų civilizacijų patirties buvo prarasta, tačiau mituose, kurie yra žodinės tradicijos produktas, liko sukaupti kultūriniai žmonijos lobiai, bylojantys apie žmonijos kultūros istoriją, trunkančią jau šešis tūkstančius metų. Toks istorijos pasakojimo būdas – per mitus – išlieka ir šiandieną, nepaisant visų istorikų pastangų siekti objektyvumo, kurio pasiekti jiems niekuomet nepavyks, nors jie ir privalo visą laiką stengtis.

Jaučiu, kad pasakiau užtektinai, kad susidarytumėte įspūdį apie tai, ką žinau ir ko nežinau apie žodį „kultūra". Tačiau kaip šalutinis klausimas mane labai domina tai, kad jokioje kultūrinėje srityje *nėra įmanoma būti originaliu, nesiremiant tradicijomis*. Ir atvirkščiai: niekas iš kultūros autorių negali pakartoti to, kas jau buvo išreikšta, nebent tai būtų gerai pritaikyta citata – plagijavimas kultūrinėje srityje yra pati baisiausia nuodėmė. Sąveika tarp originalumo ir tradicijos, kaip išradingumo pagrindo, man yra dar vienas sąveikos tarp atskirumo ir sąjungos pavyzdys, ir labai įdomus pavyzdys.

Norėčiau šiek tiek plačiau išplėtoti temą apie kūdikio ankstyviausias patirtis – apie tą laikotarpį, kai užgimsta įvairiausi gebėjimai, kuriems atsirasti leidžia nepaprastai jautrus motinos prisitaikymas prie savo kūdikio poreikių, kuris tampa galimas dėl visiško motinos susitapatinimo su kūdikiu. (Aš čia kalbu apie tas raidos stadijas, kai kūdikis dar neturi mentalinių mechanizmų, kurie netrukus taps jam prieinami sudėtingai gynybos sistemai susikurti. Dar kartą kartoju: turi praeiti šiek tiek laiko nuo ankstyviausiųjų patirčių, kad kūdikis šiek tiek subręstų ir išsiugdytų sudėtingesnę sistemą.)

Ši teorija neturi nieko bendro su tuo, ką mes galime pasakyti apie neurozės etologiją ar neurotiškų pacientų gydymą, nei su Freudo struktūrine minties teorija, paremta ego, id ir superego sąvokomis. Tačiau tai, ką aš čia dėstau, turi įtakos mūsų nagrinėjamam klausimui: kas yra gyvenimas? Įmanoma pagydyti pacientą ir neturėti nė menkiausios nuojautos, kas jį ar ją verčia gyventi toliau. Labai svarbu yra atvirai pripažinti, kad neurotinio negalavimo nebuvimas gali būti prilyginamas sveikatos būsenai, tačiau ne gyvenimui. Psichotiški pacientai, kurie nuolatos svyruoja tarp noro gyventi ir noro negyventi, verčia mus šią problemą ištirti giliau – tai yra problema, būdinga *ne vien neurotikams, bet visiems žmonėms.* Aš toliau tvirtinu, kad šie reiškiniai, kurie mūsų šizoidiniams ir ribiniams pacientams yra gyvybės ar mirties klausimas, yra būdingi visų mūsų kultūrinėms patirtims. Šios kultūrinės patirtys padeda sukurti žmonijos rasės tęstinumą, peržengiantį asmeninės egzistencijos ribas. Aš darau prielaidą, kad kultūrinės patirtys yra tiesioginė žaidimo tąsa – žaidimo tų, kurie savo gyvenime apie žaidimus dar nebuvo girdėję.

Pagrindinė tezė

Toliau pateiksiu pagrindinę savo tezę. Aš tvirtinu, kad:

1. Kultūrinės patirties vieta yra *potencialioje erdvėje* tarp individo ir aplinkos (pradžioje – objekto). Tą patį galima pasakyti apie žaidimą. Kultūrinė patirtis prasideda nuo kūrybiško gyvenimo, pasireiškiančio per žaidimą.
2. Kiekvieno individo gebėjimas pasinaudoti ta erdve priklauso nuo *gyvenimiškų patyrimų*, kurie patiriami ankstyviausiose individo egzistencijos stadijose.
3. Kūdikis nuo pat pradžių patiria maksimaliai intensyvius išgyvenimus *potencialioje erdvėje tarp subjektyvaus objekto ir objektyviai suvokiamo objekto*, tarp to, kas yra paties kūdikio tęsinys, ir to, kas priklauso „ne aš" kategorijai.
4. Kiekvienas kūdikis šioje srityje turi savo mėgstamiausią ar nemėgstamiausią išgyvenimą. Priklausomybė yra maksimali. Potenciali erdvė atsiranda tik tuomet, jei kūdikis *jaučia pasitikėjimą* – šis pasitikėjimas susijęs su priklausomybe nuo motinos figūros ar aplinkos elementų, ir yra ne kas kita kaip pasąmonėje įsitvirtinusi priklausomybė.
5. Tam, kad galėtume tyrinėti žaidimą, o paskui ir individo kultūrinį gyvenimą, pirmiausia turime ištirti, kas nutinka su potencialia erdve tarp bet kurio kūdikio ir žmogiškos (todėl klystančios) motinos figūros, kuri dėl savo meilės geba visiškai prisitaikyti.

Pamatysime, kad į šią erdvę žiūrint kaip į ego sistemos dalį, ši dalis nepriklauso kūniškam ego, kuris remiasi kūno *funkcionavimu*, bet yra pagrįsta kūniškais *išgyvenimais*. Šie išgyvenimai yra

susiję su objektiniu santykiu ir nėra iš esmės nepažabojami, bet priklauso tam, ką galima būtų pavadinti ego sąsajomis, vykstančiomis ten, kur *nuoseklų perėmimą* pakeičia *asociacijos*.

Tęsiant argumentą

Taigi kaip jau minėjau, yra būtina ištirti, kas nutinka potencialiai erdvei, kuri gali įgyti didžiulę reikšmę psichiniam besvystančio žmogaus gyvenimui arba gali jos ir neįgyti.

Kas atsitinka, jei motina, pradėjusi nuo visiško prisitaikymo, palaipsniui ima prarasti šį gebėjimą? Tai yra problemos esmė, kurią būtinai reikia išnagrinėti, nes ji tiesiogiai veikia mūsų, kaip psichoanalitikų, technikas mums dirbant su pacientais, kurie regresuoja dėl savo priklausomybės jausmo. Paprastai, jei išgyvenimai šioje jautrioje srityje yra pozityvūs (jie prasideda labai anksti, o paskui kyla iš naujo vėl ir vėl), kaip kad dažniausiai ir būna, kūdikis patiria intensyvų, netgi kankinantį malonumą, kuris sietinas su kūrybišku žaidimu. Nėra jokių iš anksto paruoštų žaidimo taisyklių, todėl viskas yra kūrybiška, ir nors žaidimas priskiriamas objektinių santykių sričiai, viskas, kas vyksta žaidimo metu, kūdikiui yra asmeniška. Visi fiziniai žingsniai yra kūrybiškai ištobulinami ir pažymimi ženklu „pirmą kartą gyvenime". Ar suklysiu, sakydamas, kad tai ir yra tikroji žodžio „cathect" reikšmė?

Matau, kad įžengiau į Fairbairno (1941) pasiūlytos „objekto ieškojimo" koncepcijos (kaip priešpriešos „pasitenkinimo ieškojimo" koncepcijai) sritį.

Būdami pašaliniai stebėtojai mes galime matyti, kad viskas, kas vyksta žaidimo metu, jau yra atlikta anksčiau, buvo pajausta anksčiau, buvo užuosta anksčiau, o jeigu kalbame apie konkrečius

motinos ir kūdikio sąjungos simbolius (pereinamuosius objektus), visi šie objektai yra pasisavinami, o ne sukuriami. Tačiau *kūdikiui* (jei motina gali parūpinti tinkamas sąlygas) kiekviena jo kūdikiško gyvenimo detalė yra kūrybinio gyvenimo pavyzdys. Kiekvienas objektas yra „atrastas" objektas. Jeigu tik kūdikiui suteikiama galimybė, jis neišvengiamai ims gyventi kūrybiškai ir naudotis realiais objektais savo kūrybiškumui išreikšti. Jei tokia galimybė kūdikiui nėra suteikiama, tuomet vaikas neturi erdvės, kurioje jis galėtų žaisti ar išgyventi kultūrinę patirtį – iš to seka, kad jis neturi galimybės užmegzti ryšį su kultūriniu paveldu ir dėl to negalės prisidėti prie kultūrinio žmonijos fondo.

„Nuskriaustasis vaikas" dažniausiai bus labai neramus ir neturės gebėjimo žaisti bei turės labai ribotą gebėjimą patirti kultūrinių išgyvenimų. Šis pastebėjimas skatina mus imtis tirti netekties pasekmes tą akimirką, kai prarandama kažkas, kas iki tol buvo patikima. Tiriant praradimo ankstyvosiose stadijose poveikį, reikia atkreipti dėmesį į šią tarpinę, arba potencialią, erdvę tarp subjekto ir objekto. Priklausomybės santykio žlugimas ar objekto praradimas vaikui reiškia žaidimo erdvės ir reikšmingo simbolio praradimą. Esant palankioms sąlygoms, potenciali erdvė prisipildo paties kūdikio kūrybingos vaizduotės produktais. Esant nepalankioms sąlygoms, kūrybiško objektų panaudojimo būti negali, arba jis yra gana neapibrėžtas. Kitur (Winnicott, 1960a) esu aprašęs, kaip yra pradedamas ginti nuolankus netikrasis „aš", kai tuo tarpu tikrasis „aš", turintis potencialą kūrybiškai panaudoti objektus, yra slepiamas.

Ankstyvo nusivylimo aplinkos patikimumu atvejais, egzistuoja dar vienas pavojus: potenciali erdvė gali prisipildyti objektų, kuriais į ją įsileido kažkas kitas, o ne kūdikis. Atrodo, jog kad

ir kas patektų į šią erdvę iš kažko kito, o ne kūdikio, yra linkę būti persekiojamo pobūdžio, todėl kūdikis neturi jokios galimybės tai atmesti. Psichoterapeutai turi saugotis, kad, sukūrę pasitikėjimo atmosferą ir tarpinę erdvę, kurioje galima žaisti, nesugadintų visko pripildydami ją savomis interpretacijomis, kurios iš esmės kyla iš jų pačių kūrybiškos vaizduotės.

Fredas Plautas, psichoterapeutas ir Jungo pasekėjas, parašė straipsnį (1966), iš kurio aš čia ir pacituosiu:

> „Gebėjimas sukurti atvaizdus ir konstruktyviai juos panaudoti naujoms struktūroms suformuoti – kitaip nei sapnai ir fantazijos – priklauso nuo individo gebėjimo pasitikėti."

Žodis „pasitikėti" šiame kontekste yra nuoroda į tai, ką turiu omenyje kalbėdamas apie patirtimi paremto pasitikėjimo formavimą maksimalios priklausomybės laikotarpiu, prieš tai, kai individas išmoksta džiaugtis ir pasinaudoti išsiskyrimais ir nepriklausomybe.

Mano manymu, atėjo laikas psichoanalitinei teorijai atiduoti duoklę šiai *trečiajai erdvei*, kurioje iš žaidimo proceso gimsta kultūrinė patirtis. Psichiškai nesveiki žmonės reikalaute reikalauja, kad mes daugiau apie tai sužinotume, o be to, šios srities ištyrimas būtinas tam, kad galėtume geriau įvertinti žmonių gyvenimus, o ne vien sveikatą. (Kitos dvi erdvės yra vidinė psichinė realybė ir realusis pasaulis su jame gyvenančiais individais.)

Santrauka

Tiek teorijoje, tiek ir praktikoje, aš bandžiau atkreipti dėmesį į trečiąją erdvę, kurioje vyksta žaidimo procesas, kuris vėliau virs-

ta kūrybiniu gyvenimu, o dar vėliau perauga į žmogaus kultūrinį gyvenimą. Ši trečioji erdvė yra priešpriešinama asmens psichinei realybei ir realiam pasauliui, kuriame individas gyvena ir kuris gali būti suvokiamas objektyviai. Ši labai svarbi *patyrimo* erdvė egzistuoja potencialioje zonoje tarp individo ir aplinkos, kuri tuo pačiu metu skiria ir jungia kūdikį su motina, kai motinos meilė, žmogiško patikimumo pavyzdys, suteikia kūdikiui pasitikėjimo motina ir aplinkos faktoriais jausmą.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad ši potenciali erdvė, arba zona, yra labai nepastovus faktorius ir priklauso nuo individo. Tuo tarpu kitos dvi erdvės – asmeninė arba psichinė realybė ir realusis pasaulis – yra palyginti pastovios, nes viena yra nulemta biologijos, o kita yra bendra visų nuosavybė.

Potenciali zona tarp kūdikio ir motinos, tarp vaiko ir šeimos, tarp individo ir visuomenės ar pasaulio, priklauso nuo patyrimo, kuris veda pasitikėjimo link. Individas ją gali laikyti šventa ir neliečiama, nes būtent čia jis turi galimybę patirti, ką reiškia gyventi kūrybišką gyvenimą.

Tuo tarpu neteisingas šios zonos panaudojimas gali sukelti patologinę būseną, kurioje individas užgriozdinamas persekiojamo pobūdžio elementais, kurių jis niekaip negali atsikratyti.

Iš viso to, tikiuosi, jau galima matyti, kaip svarbu psichoanalitikui pripažinti šią erdvę, vienintelę erdvę, kurioje gali užgimti žaidimas, erdvę, kurioje tęstinumą pakeičia asociacijos ir kurioje užgimsta pereinamieji reiškiniai.

Noriu tikėti, kad bent pradėjau atsakinėti į savo paties užduotą klausimą: kurioje vietoje glūdi kultūrinė patirtis?

VIII

VIETA, KURIOJE GYVENAME[38]

Čia norėčiau ištirti tą vietą – jei vietą suvoksime kaip kažką abstraktaus – kurioje mes dažniausiai esame tuomet, kai patiriame tai, ką vadiname gyvenimu.

Savo vartojama kalba parodome natūralų susidomėjimą šiuo klausimu. Būdamas maišatyje, aš galiu arba bandyti iš jos išlipti, arba pabandyti viską sudėlioti taip, kad, bent jau kurį laiką, žinočiau, *kur esu.* Arba aš galiu jausti, jog esu *jūroje,* ir imtis orientuoti savo laivą uosto link (audros metu tiks bet kuris uostas), ir tuomet, kai jau būsiu ant sausos žemės, ieškotis namo, kuris būtų pastatytas *ant* uolos, o ne ant smėlio. Savo naujuosiuose namuose, kurie (nes esu anglas) yra pilyje, aš būsiu tarsi devintame danguje.

Neperkraudamas kasdienės kalbos, aš galbūt čia kalbu apie tai, ką veikiu išoriniame (arba bendrame) pasaulyje, o galbūt aš tiesiog sėdžiu sau ant grindų ir, spoksodamas į vieną tašką, išgyvenu vidinę ar mistinę patirtį.

Pavartoti žodį „vidinis" tokiame kontekste – psichinei realybei apibūdinti – ir tuo pačiu tvirtinti, kad egzistuoja vidinis pasaulis, kuriame, mums vystantis emociškai ir kaip asmenybėms, kaupiasi asmeniniai lobiai (arba šviečia skurdas), tikriausiai yra gana modernistiška.

[38] Buvusio skyriaus temos nauja formuluotė, skirta kitai ir kitokiai auditorijai.

Pagal šį aprašymą egzistuoja dvi vietos, arba dvi erdvės: individo viduje ir jo išorėje. Tačiau ar tai yra viskas?

Kalbant apie žmonių gyvenimus, yra žmonių, kurie yra linkę paviršutiniškai atsižvelgti vien tik į elgseną bei į sąlygotus refleksus ir sąlygotumą apskritai – tai veda link to, ką vadiname bihevioristine terapija. Tačiau dauguma mūsų nenori apsiriboti vien tik elgsenos ar paviršutiniškai matomo ekstravertiško gyvenimo stebėjimais, ypač kai kalbame apie žmones, kurie, nori jie to ar ne, yra skatinami pasąmonės elgtis vienaip ar kitaip. Ir atvirkščiai, yra tokių, kurie didžiausią dėmesį skiria „vidiniam" gyvenimui ir kurie yra įsitikinę, kad ekonominės sąlygos ar netgi badas nėra reikšmingi, jei lyginsime juos su mistiniais išgyvenimais. Pastarosios kategorijos atstovams begalybė gali būti atrasta tik savojo „aš" šerdyje, tuo tarpu bihevioristams, kurie yra linkę mąstyti išorinės realybės terminais, begalybės paieškos reiškia keliones toliau mėnulio, link žvaigždžių, į paties laiko pradžią ar pabaigą – laiko, kuris neturi nei pabaigos, nei pradžios.

Aš bandau pataikyti kažkur tarp šių dviejų kraštutinumų. Pažvelgę į savo gyvenimus tikriausiai pamatysime, kad didžiąją savo laiko dalį mes praleidžiame ne kažkaip elgdamiesi ar paskendę giliose kontempliacijose, o kažkur kitur. Aš klausiu: kur? O toliau pabandysiu pasiūlyti atsakymą.

Tarpinė zona

Psichoanalitiniuose darbuose ir toje gausybėje literatūros, kurioje jaučiama Freudo įtaka, pastebima tendencija koncentruotis *arba* į asmens gyvenimą, atsižvelgiant į jo santykį su objektais, *arba* į vidinį individo gyvenimą. Asmens, kurį bandoma apibrėž-

ti per objektinius santykius, gyvenime pripažįstamos dvi būsenos: įtampos būsena, verčianti jį siekti instinktų patenkinimo arba mėgavimosi būsena. Siekiant užbaigtumo, dar reikėtų pridėti išstūmimo koncepciją ir visus įmanomus sublimacijos mechanizmus. Jeigu po susijaudinimo neseka pasitenkinimas, asmuo patiria frustracijos sukeliamą diskomfortą, kuris gali apimti kūniškų funkcijų sutrikimus ir kaltės ar palengvėjimo jausmą, kylantį suradus atpirkimo ožį ar persekiotoją.

Kalbant apie mistinius išgyvenimus, psichoanalizės literatūroje paprastai matome žmogų, kuris miega ir sapnuoja, arba, jei nemiega, tuomet išgyvena kokį nors procesą, giminingą sapnavimui, nors jis ir išlieka visą laiką budrus. Šiame procese gali reikštis visos nuotaikos, kokias tik galima įsivaizduoti, o pasąmonės fantazijos svyruoja nuo idealizavimo iš vienos pusės iki baimę keliančio visko, kas yra gera, sunaikinimo iš kitos. Tai savo ruožtu skatina kraštutines nuotaikas nuo pakilios iki beviltiškos, nuo geros fizinės savijautos iki liguistos būsenos ir noro nusižudyti.

Tai gali pasirodyti gana supaprastinta ir iš tiesų iškreipta gausios literatūros apžvalga, tačiau aš čia ir nesiekiu pateikti nieko išsamaus, tiesiog noriu atkreipti dėmesį, kad tai, kas rašoma psichoanalitiniuose darbuose, nepasako to, ką mes norėtume sužinoti. Pavyzdžiui, ką mes darome, kai klausomės Bethoveno simfonijos, lankomės paveikslų galerijoje, skaitome „Trotilą ir Kreidą" lovoje ar žaidžiame tenisą? Ką daro vaikas, kai jis žaidžia ant grindų motinos globoje? Ką daro grupė paauglių, kai lankosi popmuzikos koncerte?

Svarbu atsakyti ne vien į klausimą „ką mes darome?" Būtina užduoti ir dar vieną klausimą: kur mes esame (jei iš viso kur

nors esame)? Mes jau susipažinome su vidine ir išorine erdvėmis, tačiau mums reikia trečios koncepcijos. Kur mes esame, kai darome tai, ką mes iš tiesų darome gana reikšmingą savo gyvenimo dalį, kitaip sakant, kai mėgaujamės tuo, ką darome? Ar sublimacijos koncepcija iš tiesų gali viską paaiškinti? Ar galime gauti kokios naudos, nusprendę pasidomėti, ar egzistuoja individo erdvė, kuri negali būti apibrėžta vien terminais „vidinis" ir „išorinis"?

Lionelas Trillingas (1955) savo paskaitoje, skirtoje paminėti Freudui, sakė:

> „[Freudas] apie šį žodį [kultūra] atsiliepia su pagarba, tačiau tuo pat metu neįmanoma nepastebėti, kad, klausantis jo atsiliepimų apie kultūrą, neretai girdėti ir susierzinimo ar net nepritarimo gaida. Todėl Freudo santykį su kultūra reikėtų apibūdinti kaip prieštaringą."

Mano manymu, šioje paskaitoje Trillingas kalba apie tą patį trūkumą, kurį aš čia plėtoju, nors ir vartodamas labai skirtingus žodžius.

Reikia pastebėti, kad, kalbėdamas apie labai rafinuoto suaugusio mėgavimąsi gyvenimu ar grožiu, ar abstrakčia žmonijos išmone, aš tai sugretinu su kūrybišku kūdikio gestu, kai jis siekia motinos burnos ir čiupinėja jos dantis, tuo pat metu žiūrėdamas jai į akis ir matydamas ją kūrybiškai. Žvelgiant iš mano pozicijų, žaidimas natūraliai veda kultūrinio patyrimo link ir netgi sudaro jo pagrindą.

Dabar, jei mano argumentavimas buvo nors kiek įtikinamas, vietoje dviejų, mes turime trejas žmogaus būkles, kurias galime palyginti tarpusavyje. Žvelgdami į šias tris žmogiškos būklės va-

riacijas, mes matome, kad yra vienas labai ryškus bruožas, kuris kultūrinį patyrimą (ir žaidimą) skiria nuo kitų dviejų.

Pirmiausia, žvelgiant į išorinę realybę ir individo sąlytį su ta išorine realybe per objektinius santykius ir objektų panaudojimą, galima pastebėti, kad toji išorinė realybė yra pastovi. Be to, instinktyvūs gebėjimai, leidžiantys individui užmegzti objektinius santykius ir naudotis objektais, yra pastovūs kiekvienam individui, nors ir gali kisti priklausomai nuo vystymosi fazės ar amžiaus, taip pat nuo to, kokią laisvę individas turi pasinaudoti savo instinktyviais impulsais. Priklausomai nuo detaliai psichoanalitinėje literatūroje aprašytų taisyklių, mes galime būti daugiau ar mažiau laisvi.

Toliau pabandykime pažvelgti į vidinę psichinę realybę, kuri būdinga kiekvienam individui, jei tik jis pasiekia tam tikrą brandžios integracijos laipsnį ir turi visuminį „aš", kas reiškia, kad individui egzistuoja vidus ir išorė bei šias erdves skirianti membrana. Čia vėl galima pastebėti šiokį tokį pastovumą, susijusį su paveldimumu, asmenybės sąranga ir pasąmonėje inkorporuotais aplinkos faktoriais bei projektuojamais asmenybės veiksniais.

Priešingai nei pastarosios dvi erdvės, trečioji erdvė, teikianti individui veiksmų laisvę ieškant trečiojo gyvenimo kelio (paremto kultūriniu patyrimu ir žaidimu), yra labai skirtinga, priklausomai nuo individo. Taip yra todėl, kad ši trečioji erdvė yra *individualaus asmens (kūdikio, vaiko, paauglio, suaugusio) patyrimo* jam duotoje aplinkoje produktas. Šioje srityje galima rasti nepastovumą, kuris nėra būdingas nei vidinei psichinei realybei, nei išorinei, arba bendrai realybei. Šios trečiosios erdvės apimtis gali būti minimali arba maksimali, priklausomai nuo išgyvenimų visumos.

Čia ir dabar mane domina būtent šis nepastovumas, kurio reikšmę aš ir bandysiu toliau išsiaiškinti. Tuo tikslu aš sieksiu ištirti tą erdvę, kuri kiekvienam individui pasaulyje yra skirtinga ir kurioje tariamai gali „vykti" kultūrinis patyrimas (žaidimas).

Potenciali erdvė

Siūlau apsvarstyti, kiek vertinga yra idėja, kad kūrybiškas žaidimas ir kultūrinis patyrimas, įskaitant ir pačią sudėtingiausią jo apraišką, prasideda *potencialioje erdvėje* tarp kūdikio ir motinos. Čia aš kalbu apie hipotetinę erdvę, kuri egzistuoja (bet negali egzistuoti) tarp kūdikio ir objekto (motinos ar motinos kūno dalies) toje fazėje, kai kūdikis išsižada objekto kaip netapataus su juo pačiu, kitaip sakant, pabaigoje tos fazės, kurioje jis ir objektas buvo viena.

Iš stadijos, kurioje jis ir motina yra viena, kūdikis turi pereiti į kitą stadiją, kurioje jis savąjį „aš" turi atskirti nuo motinos, o motina tuo tarpu turi mažinti savo prisitaikymo prie kūdikio poreikių lygį (viena vertus dėl to, kad jai pačiai reikia atsigauti nuo pernelyg aukšto identifikacijos su savo kūdikiu laipsnio, kita vertus dėl to, kad ji ima jausti naują kūdikio poreikį, kad motina, atsiskyrusi nuo jo, taptų atskiru kūnu ir reiškiniu).

Šis procesas tapatus tai pavojaus zonai, kuri anksčiau ar vėliau pasiekiama kiekvieno psichiatrinio gydymo metu: pacientas dėl psichoterapeuto patikimumo, jo gebėjimo prisitaikyti prie paciento poreikių ir noro padėti, pasijutęs saugus ir gyvybingas, pajunta poreikį išsilaisvinti ir siekti autonomijos. Kaip kūdikio ir motinos atveju, pacientas negali tapti savarankišku, jei tera-

peutas nėra pasiruošęs jo paleisti, tačiau tuo pačiu į kiekvieną terapeuto žingsnį tolyn nuo būklės, kurioje jis ir pacientas buvo viena, žiūrima labai įtartinai, todėl egzistuoja nuolatinė nelaimės grėsmė.

Šioje vietoje reikėtų prisiminti, kad pavyzdyje apie berniuką ir jo liguistą susidomėjimą virve (Pirmas skyrius) aš minėjau, kad virvė du objektus tuo pat metu gali *jungti ir skirti.* Tai paradoksas, kurį aš priimu tokį, koks jis yra, nesistengdamas jo išspręsti. Kūdikio gebėjimas atskirti savąjį „aš" nuo objektų kupino pasaulio įmanomas tik tuomet, jeigu tarp jų egzistuoja erdvė – *potenciali* erdvė, kuri pripildoma būtent taip, kaip kad aš aprašiau.

Kalbant apie žmones, galima būtų teigti, kad tikro išsiskyrimo būti negali – gali būti tik išsiskyrimo grėsmė, o tai, ar ši grėsmė sukels maksimalią ar minimalią traumą, priklauso nuo išgyvenimų, patirtų per pirmuosius išsiskyrimus.

Kodėl, tuomet galima būtų paklausti, išsiskyrimas tarp subjekto ir objekto, tarp kūdikio ir motinos bent iš pažiūros absoliučia dauguma atvejų iš tiesų įvyksta, suteikdamas naudos abiems pusėms? Ir visa tai nepaisant to, kad išsiskyrimas yra neįmanomas? (Tenka priimti paradoksą.)

Atsakymas galėtų būti toks: kūdikis, remdamasis gyvenimiška *patirtimi,* išsiugdo tam tikrą pasitikėjimą motinos ar motinos figūros patikimumu; arba (kalbant apie psichoterapiją) pacientas pajunta, kad psichoterapeuto rūpestis kyla ne iš abipusės priklausomybės, bet iš terapeuto gebėjimo susitapatinti su pacientu ir įsivaizduoti – „jei aš būčiau tavo vietoje..." Kitaip tariant, tiek motinos, tiek ir psichoterapeuto meilė reiškia ne tik priklausomybės poreikių patenkinimą, bet ir galimybės kūdi-

kiui ar pacientui pereiti nuo priklausomybės prie savarankišku-mo suteikimą.

Vaikas gali būti *maitinamas* meile, tuo tarpu vien *priežiūra* be meilės ir asmeniškumo nepadės užauginti savarankiško vaiko. Ten, kur yra pasitikėjimu ir patikimumu grįstas santykis, egzistuoja ir potenciali erdvė, kuri gali tapti begaline atsiskyrimo erdve ir kurią bet kuris kūdikis, vaikas, paauglys ar suaugęs gali kūrybiškai užpildyti žaidimu, kuris laikui bėgant perauga į mėgavimąsi kultūriniu paveldu.

Šios vietos, kurioje egzistuoja žaidimas ir kultūrinis patyrimas, išskirtinis bruožas yra tai, kad *joje viskas priklauso nuo tikrų išgyvenimų*, o ne paveldėtų polinkių. Vienas kūdikis savo atsiskyrimo nuo motinos metu sulaukia švelnios ir rūpestingos priežiūros, todėl gali mėgautis begaline žaidimų erdve, tuo tarpu kito kūdikio išgyvenimai šios fazės metu tokie nemalonūs, kad iš jo atimama galimybė vystytis, nebent tik per introversijos ar ekstraversijos procesus. Pastaruoju atveju potenciali erdvė neturi jokios reikšmės, nes niekuomet nebuvo pasitikėjimo, kylančio iš motinos ar motinos figūros patikimumo, todėl negalėjo būti ir nesuvaržytos savirealizacijos.

Kalbant apie kūdikio (vaiko, paauglio ar suaugusio), kuriam pasisekė kiek labiau, išgyvenimus, atsiskyrimo metu pats atsiskyrimo klausimas nekyla, nes potencialioje erdvėje tarp kūdikio ir motinos vyksta kūrybiškas žaidimas, natūraliai išaugantis iš nesuvaržytos būklės. Būtent čia yra formuojami simboliai, kurie skirti nusakyti ir išorinio pasaulio reiškinius ir konkretų asmenį, į kurį yra žiūrima.

Kitų dviejų erdvių reikšmė dėl to, ką aš pristačiau kaip trečiąją erdvę, nė kiek nesumažėja. Jei mes esame iš tiesų klausian-

čios ir žmogiškos būtybės, turime būti pasiruošę, kad vieni mūsų pastebėjimai būtų užgožti kitų. Individų santykyje su pasauliu instinktų patenkinimas iš tiesų yra svarbus, ar tai būtų atliekama tiesiogine, ar sublimuota forma. Be to, mes puikiai žinome, kokie svarbūs asmenybės vystymuisi yra gilus miegas ir sapnai, mąstymas ir laisvas bei nenuoseklus minčių srauto reiškimas. Nepaisant to, žaidimas ir kultūrinis patyrimas užima ypatingą vietą: šie procesai junga praeitį, dabartį ir ateitį, jie *užpildo tam tikrą erdvę ir laiką*. Jie reikalauja ir sulaukia koncentruoto ir sąmoningo mūsų dėmesio, sąmoningo ir apgalvoto, tačiau pernelyg nepersistengiant.

Motina prisitaiko prie savo kūdikio ir vaiko poreikių – kūdikio ir vaiko, kurio asmenybė ir charakteris palaipsniui vystosi ir auga – ir šis prisitaikymas daro ją patikimą. Kūdikis, o vėliau ir augantis vaikas, kuriam lemta patirti ir išgyventi šį patikimumą, pamažu įgyja pasitikėjimo jausmą. Kūdikio pasitikėjimas motinos, o tuo pačiu ir kitų žmonių bei daiktų, patikimumu, suteikia jam galimybę atskirti tai, kas yra „ne aš" nuo savojo „aš". Tačiau tuo pat metu, galima sakyti, kad atsiskyrimo išvengiama, užpildant potencialią erdvę kūrybišku žaidimu, simbolių panaudojimu ir visu tuo, kas galiausiai sudaro kultūrinį gyvenimą.

Nemažai žmonių turi pasitikėjimo problemų, kurios dėl potencialios erdvės suvaržymų riboja asmens gebėjimą žaisti. Taip pat yra nemažai žmonių, kurių žaidimų ir kultūrinio patyrimo pasaulis yra nuskurdęs nepaisant jų apsiskaitymo ir erudicijos, nes tie žmonės, kurie kūdikystėje ir vaikystėje buvo svarbiausi, nesugebėjo tinkamu jų asmenybės vystymosi metu įdiegti kultūrinių elementų. Savaime suprantama, kad suvaržymų gali kilti ir

dėl už vaiką atsakingų asmenų kultūrinės erudicijos trūkumo ar menko kultūrinio paveldo pažinimo.

Iš viso to, kas buvo rašoma šame skyriuje, peršasi išvada, kad pirmiausia yra būtina išsaugoti kūdikio ir motinos ar kūdikio ir tėvo santykį ankstyvosiose kiekvieno berniuko ar mergaitės raidos stadijose tam, kad galėtų atsirasti potenciali erdvė, kurioje vaikas dėl pasitikėjimo šiuo santykiu galėtų kūrybiškai žaisti.

Antra, yra būtina, kad kiekvienas suaugęs, atsakingas už bet kurio amžiaus vaiko priežiūrą, pasirūpintų, kad vaikui būtų prieinami kultūrinio paveldo elementai, kurie atitiktų individualius jo gebėjimus, emocinį amžių ir vystymosi stadiją.

Todėl yra naudinga įsivaizduoti egzistuojant trečiąją žmogaus gyvenimo erdvę, kuri nepriklauso nei individo vidui, nei išorinei ir bendrai realybei. Toks tarpinis gyvenimas vyksta potencialioje erdvėje, tarsi paneigdamas visas idėjas apie atstumą ir atsiskyrimą tarp motinos ir kūdikio bei visas iš šio reiškinio kylančias pasekmes. Kiekvieno individo potenciali erdvė yra labai skirtinga, tačiau jos pagrindą visuomet sudaro kūdikio pasitikėjimas motina, *patiriamas* kūdikio per pakankamai ilgą laiko tarpą kritiškos stadijos, kai jis ima atskirti tai, kas yra „ne aš" nuo savojo „aš", metu, pačioje pradinėje autonomiško „aš" atsiradimo fazėje.

IX

MOTINOS IR ŠEIMOS MĖGDŽIOJIMO VAIDMUO VAIKO FORMAVIMOSI PROCESE[39]

Individualaus emocinio formavimosi procese *veidrodžio pirmtakas yra motinos veidas*. Toliau sieksiu aptarti normalią šio reiškinio išraišką ir su juo susijusią patologiją.

Mane neabejotinai paveikė Jacqueso Lacano straipsnis „Veidrodinė stadija" (1949). Šiame straipsnyje jis kalba apie veidrodžio panaudojimą kiekvieno individo ego formavime. Tačiau Lacanas nemini nieko apie motinos veidą kaip veidrodį, o būtent tai aš ir žadu aptarti šiame skyriuje.

Kalbu tik apie kūdikius, kurie turi regėjimą. Platesnio šios teorijos pritaikymo, įtraukiant kūdikius, turinčius prastą regėjimą ar iš viso jo neturinčius, paieškos turės būti paliktos vėlesniam laikui. Nepagražinta tezė skamba taip: ankstyvosiomis žmogaus kūdikio emocinio formavimosi stadijomis esminį vaidmenį atlieka aplinka, kuri, žvelgiant kūdikio akimis, dar nėra atskira nuo kūdikio. Ilgainiui prasideda atskyrimo to, kas yra „ne aš" nuo savojo „aš" procesas, ir šio proceso tempas priklau-

[39] Išleista P. Lomas (red.), *Šeimos padėtis: psichoanalitinis simpoziumas* (1967). Londonas: Hogarth Press ir Psichoanalizės institutas.

so nuo individualaus kūdikio ir jo aplinkos. Esminiai pokyčiai įvyksta tuomet, kai motina yra pradedama objektyviai suvokti kaip aplinkos dalis. Jei kūdikis neturi žmogaus, kuris atliktų motinos vaidmenį, tuomet formavimosi procesas tampa be galo komplikuotas.

Leiskite man kiek galima suprantamiau perteikti aplinkos funkcijas. Jos yra:

1. Laikymas
2. Lietimas
3. Objekto pateikimas

Kūdikis gali reaguoti į šias aplinkos sąlygas, tačiau pagrindinis rezultatas yra maksimali asmeninė kūdikio branda. Šioje stadijoje žodis „branda" apima visas įmanomas „integracijos" reikšmes, taip pat ir psichosomatinius ryšius bei objektinius santykius.

Kūdikis yra laikomas ir liečiamas – jei egzistuoja šios išankstinės sąlygos, aplinka jam pateikia objektą tokiu būdu, kad nebūtų pažeistas jo teisėtas visagalybės pojūtis. Dėl to vaikas gali objektą panaudoti, ir jam nereikia jausti, kad šis objektas yra subjektyvus ir sukurtas paties kūdikio.

Visa tai vyksta pačioje gyvenimo pradžioje ir iš to kyla ta begalinė painiava, kuri vadinama emocine ir mentaline kūdikio ar vaiko raida.[40]

Kažkuriuo metu kūdikis ima žvalgytis. Galbūt prie krūties prigludęs kūdikis žiūri visai ne į krūtį. Labiau tikėtina, kad jis tokiu atveju žiūrės į motinos veidą (Gough, 1962). Ką kūdikis jame

[40] Jei domina tolesnės ir detalesnės diskusijos šių idėjų klausimu, siūlau perskaityti mano straipsnį pavadinimu „Teorija apie tėvų ir kūdikių santykius".

mato? Tam, kad gautume atsakymą, vertėtų pasinaudoti mūsų psichoanalitinių pacientų patirtimi. Jie prisiminimuose grįžta prie pačių ankstyviausių išgyvenimų, tačiau, kitaip nei kūdikiai, geba juos išreikšti žodžiais (kai jie jaučia, kad gali tai padaryti), nepažeisdami trapumo to, kas vyksta ikiverbalinėje stadijoje, nėra išreikšta žodžiais, ir negali būti verbalizuota, nebent tiktai poezijoje.

Ką mato kūdikis, žiūrėdamas į motinos veidą? Mano įsitikinimu, paprastai kūdikis ten mato save. Kitais žodžiais tariant, motina žiūri į kūdikį, ir tai, *kaip ji atrodo yra tiesiogiai susiję su tuo, ką ji mato.* Labai nesunku visa tai palaikyti savaime suprantamu reiškiniu. Viskas, ko aš prašau, – tai nelaikyti to, ką motinos, besirūpinančios savo vaikais, natūraliai atlieka gerai, savame suprantamu dalyku. Savo nuomonei pagrįsti galiu pateikti pavyzdžių apie motiną, kuri atspindi savo pačios nuotaiką, arba – dar blogiau – motiną, kuri atspindi savo pačios gynybos sistemų nelankstumą. Ką mato kūdikis tokiu atveju?

Žinoma, nieko negalima pasakyti apie pavienius atvejus, kai motina nesugeba pateikti tinkamo atsako. Vis dėlto nemažai kūdikių yra pasmerkti ilgainiui patirti, ką reiškia, kai jiems nėra grąžinama tai, ką jie duoda. Jie žiūri, bet nemato savęs. Tai sukelia tam tikras pasekmes. Visų pirma, ima atrofuotis jų pačių kūrybiški gebėjimai, ir jie yra priversti vienu ar kitu būdu ieškoti savo atspindžių kitur aplinkoje. Jiems tai gali pavykti, pasinaudojus kokiu nors kitu metodu, o akli kūdikiai visuomet turi ieškoti, kaip rasti savo atspindį per kitus pojūčius. Iš tiesų, motina, kurios veidas nėra išraiškingas, atsaką gali pateikti kokia nors kita forma. Dauguma motinų geba reaguoti tuomet, kai kūdikį ištinka bėda ar jis tampa agresyvus, ir ypač tuomet, kai kūdikis

serga. Antra, vaikas pamažu pripranta prie minties, kad tai, ką jis mato, yra motinos veidas. Tuomet motinos veidas nustoja būti veidrodžiu. Taip objektyvus suvokimas užima apercepcijos vietą, objektyvus suvokimas ima reikštis vietoje to, kas galėjo būti reikšmingų mainų su pasauliu pradžia – abipusis procesas, kurio metu savęs praturtinimas keičiasi vietomis su reikšmės atradimu matomų daiktų pasaulyje.

Žinoma, šioje sistemoje galima aptikti pusinių stadijų. Kai kurie kūdikiai nepraranda vilties ir tyrinėja objektą bei daro visa, kas yra įmanoma, kad surastų prasmę objekte, kuriame ji neabejotinai turėtų būti, jei tik įmanoma būtų ją pajusti. Kiti kūdikiai, iškankinti motinos santykinės nesėkmės, studijuoja besikeičiantį motinos veidą ir bando nuspėti jos nuotaikas, kaip kad mes prognozuojame rytojaus orus. Kūdikis greitai išmoksta atlikti prognozę: „Šiuo metu yra saugu pamiršti motinos nuotaiką ir elgtis spontaniškai, tačiau kai tik motinos veidas pasikeis ir jos nuotaika paims viršų, asmeniniai mano poreikiai turi tapti mažiau svarbūs, kitaip mano asmenybė gali likti užgauta."

Artėjant patologijos link, toliau seka nuspėjamumas, kuris yra pavojingas ir gali pertempti kūdikio gebėjimą numatyti įvykius. Tai gali sukelti chaoso pavojų, ir kūdikis ims ruoštis pasitraukimui arba nustos žiūrėjęs, nebent bandydamas įsisąmoninti ir apsiginti. Tokį kūdikį, jam užaugus, veidrodžiai ir tai, ką jie gali jam pasiūlyti, visuomet glumins. Jei motinos veidas neduos kūdikio jokio atsako, tuomet veidrodis bus kažkas, į ką jis žiūrės, tačiau nieko neįžiūrės.

Grįžtant prie normalios įvykių eigos, kai vidutinė mergaitė veidrodyje studijuoja savo veidą, ji bando save įtikinti, kad jame

mato motinos atvaizdą ir kad motina gali ją matyti dėl to, kad tarp jų egzistuoja nenutrūkstamas ryšys. Kai berniukai ir mergaitės, užvaldyti antrinės narcisizmo būklės, žiūri tam, kad pamatytų grožį ir įsimylėtų – tai jau įrodymas, kad egzistuoja abejonės dėl motinos meilės ir susirūpinimo tęstinumo. Todėl vyras, kuris įsimyli patį grožį, labai skiriasi nuo vyro, kuris myli merginą ir dėl to ji jaučia, kad ji graži ir mato tai, kas joje gražu.

Užuot piršęs savo idėją, aš verčiau pateiksiu keletą pavyzdžių, kurie padės skaitytojui geriau apmąstyti mano siūlomą požiūrį.

Pavyzdys Nr. 1

Pirmiausia aš noriu papasakoti apie savo pažįstamą moterį, kuri yra ištekėjusi ir užauginusi tris šaunius sūnus. Taip pat ji visą gyvenimą buvo tikras ramstis vyrui, kuris dirbo kūrybišką ir svarbų darbą. Tačiau, nors tai nuo visų puikiai slėpė, ši moteris visuomet buvo per žingsnį nuo depresijos. Jos vedybiniam gyvenimui rimtą grėsmę kėlė tai, kad kas rytą ji pabusdavo apimta gilaus sielvarto. Ir ji nieko negalėjo dėl to padaryti. Su paralyžiuojančia depresija kiekvieną dieną ji kovodavo vis taip pat: kai ateidavo laikas keltis, ji pakildavo iš lovos, nusiprausdavo, apsirengdavo ir „užsidėdavo kaukę". Tuomet ji pasijusdavo išgijusi ir pasiruošusi susidūrimui su pasauliu ir savo šeimyninėmis pareigomis. Galiausiai šiai nepaprastai protingai ir atsakingai moteriai, ištiktai nelaimės, išsivystė chroniška depresinė būsena, kuri ilgainiui virto chroniška ir luošinančia fizine negalia.

Čia galime stebėti pasikartojančią tendenciją, kuri atitinka kiekvieno žmogaus socialinę ir klinikinę patirtį. Šiame pavyzdyje kiek išpūsta tai, kas yra visiškai normalu. Šio išpūtimo užduo-

tis yra pasiekti, kad veidrodis pastebėtų ir pritartų. Ši moteris turėjo būti motina sau pačiai. Jei ji būtų susilaukusi dukters, jai be abejonės būtų atėjęs palengvėjimas, tačiau duktė tikriausiai būtų kentėjusi dėl motinos neužtikrintumo, susijusio su jos pačios motinos požiūriu į ją.

Skaitytojas tikriausiai jau galvoja apie Francį Baconą. Aš kalbu ne apie tą Baconą, kuris sakė: „Gražus veidas yra nebylus prakeiksmas" ir „Geriausia grožio dalis yra ta, kurios paveikslas perteikti negali", bet apie visų nekenčiamą, išradingą ir be galo įdomų mūsų laikų menininką, kuris nesiliauja tapęs reikšmingai iškraipytų žmonių veidų. Žvelgiant iš šio skyriaus perspektyvos, šių dienų Francis Baconas mato save motinos veide, tačiau tas veidas – jo ar jos – kažkoks iškrypęs, o tai veda iš proto tiek jį, tiek ir mus. Nežinau nieko apie šio menininko asmeninį gyvenimą ir miniu jį čia todėl, kad nepaminėti Francio Bakono, kalbant apie veidą ir savitumą, yra tiesiog neįmanoma. Bacono veidai man atrodo gerokai atitolę nuo faktinio pasaulio, ir žvelgdamas į veidus jis skausmingai nori būti pastebėtas, kas paprastai ir sudaro kūrybiško stebėjimo pagrindą.

Matau, kad, postuluodamas istorinį procesą (individo viduje), kurio tikslas yra būti pastebėtam, aš apjungiu apercepciją su percepcija:

Kai žiūriu, aš esu matomas – taigi, egzistuoju.

Dabar galiu žiūrėti ir matyti.

Dabar jau žiūriu kūrybiškai į tai, ką galiu suvokti, remdamasis ankstesne patirtimi, aš suvokiu.

Iš tiesų, aš stengiuosi nematyti to, ko nėra ir neturėčiau matyti (nebent esu pavargęs).

Pavyzdys Nr. 2

Pacientė pasakoja: „Vakar vakare aš nuėjau į kavinę, ir mane labai nustebino, kokie skirtingi veikėjai ten renkasi." Tuomet ji apibūdino keletą iš tų veikėjų. Reikia paminėti, kad šios pacientės išvaizda iš tiesų stulbinanti, ir, jei tik sugebėtų tuo pasinaudoti, galėtų būti bet kurios grupės žvaigžde. Tuomet aš jos paklausiau: „Ar kas nors pažiūrėjo į Jus?" Gerai pagalvojusi, ji pripažino, kad ji sulaukė šiek tiek dėmesio, tačiau buvo su draugu ir jautė, kad žmonių žvilgsniai buvo nukreipti į jį, o ne į ją.

Tuomet mes kartu su paciente trumpai peržvelgėme jos ankstyvosios kūdikystės ir vaikystės istoriją ir tai, ar ji sulaukė, kad į ją būtų žiūrima taip, kad ji pasijustų egzistuojanti. Tiesą pasakius, jos išgyvenimai šioje srityje buvo iš tiesų apgailėtini.

Šis klausimas pamažu užsimiršo ir pasimetė tarp kitų nagrinėjamų temų, tačiau tam tikra prasme visi šios pacientės psichoanalizės seansai sukosi vien apie tai, kaip ji visą laiką troško „būti matoma" tokia, kokia iš tiesų yra, o jos gydyme taip pat bene svarbiausias dalykas yra tai, kad į ją nukreipti žvilgsniai būtų švelnūs ir subtilūs. Ši pacientė yra labai jautri tapybos ir visų vizualinių menų vertintoja, o grožio stoka gali sugriauti jos asmenybę, nes grožio stoka verčia ją jaustis siaubingai (sužlugdytai ir nuasmenintai).

Pavyzdys Nr. 3

Papasakosiu vieną iš savo tyrimo atvejų – atvejį moters, kuri perėjo be galo ilgą psichoanalizės procesą. Jau būdama garbaus amžiaus, ji pagaliau sugebėjo atrasti tikrumo jausmą, tačiau, kaip kad paklaustų cinikas, koks viso to tikslas? Tačiau ji įsitikinusi, kad dėl to stengtis buvo verta, o aš pats, dirbdamas su ja, nepaprastai daug sužinojau apie ankstyvuosius reiškinius.

Šios psichoanalizės metu ne kartą buvo grįžtama prie infantilios priklausomybės temos. Minėtos pacientės aplinkos istorija daugeliu aspektų buvo nerimą kelianti, tačiau didžiausią neigiamą įtaką jai turėjo motinos depresija. Prie to teko sugrįžti galybę kartų ir man, kaip psichoanalitikui, teko didžiąja dalimi „išstumti" motiną iš pacientės gyvenimo tam, kad ji galėtų pasireikšti kaip asmenybė.[41]

Tik dabar, mano darbui su šia paciente artėjant link pabaigos, ji man atsiuntė savo auklės portretą. Jau seniau buvau gavęs motinos portretą ir turėjau galimybę smulkiai išnagrinėti motinos gynybos sistemos nepalaužiamumą. Buvo akivaizdu, kad motina (pacientės teigimu) pasirinko depresišką auklę tam, kad galėtų pati išlaikyti ryšį su savo vaikais. Jei auklė būtų buvusi linksma ir gyvybinga, ji automatiškai būtų „pavogusi" vaikus iš depresiškos motinos.

Ši pacientė neturėjo to, kas yra būdinga daugumai moterų – susidomėjimo veidu. Paauglystėje jei neteko išgyventi savęs stebėjimo veidrodyje fazės, o dabar ji žiūri į veidrodį tik tam, kad primintų sau, jog ji panaši į „seną raganą" (pačios pacientės žodžiais tariant).

Tą pačią savaitę pacientė ant knygos viršelio pamatė mano nuotrauką. Ji parašė man laišką, prašydama jame didesnės nuotraukos kopijos, kad galėtų išnagrinėti visus „šio antikinio peizažo" bruožus. Aš nusiunčiau jai nuotrauką, kurios ji prašė (ji gyvena toli, ir mes matomės labai retai), ir pridėjau savo interpretaciją, paremtą tuo, ką stengiuosi pasakyti šiame skyriuje.

Pacientė buvo įsitikinusi, kad ji tiesiog prašo portreto vyro, kuris jai yra tiek padėjęs (iš tiesų padėjau nemažai). Tačiau tai, ko jai iš tiesų reikėjo, buvo patikrinti, ar kai kurie mano susiraukšlėjusio

[41] Vieną iš šio atvejo aspektų aš esu aptaręs savo straipsnyje pavadinimu „Metapsichologiniai ir klinikiniai regresijos su psichoanalitine struktūra aspektai" (1954).

veido bruožai iš tiesų turėjo sąsajų su griežtais jos motinos ir auklės veidais.

Aš jaučiau, kad tai, ką žinau apie veidus, buvo labai svarbu, ir todėl sugebėjau išskaityti pacientės poreikį atrasti veidą, kuris galėtų atspindėti ją pačią, ir tuo pat metu įžvelgti tai, jog dėl raukšlių mano veidas nuotraukoje savo griežtumu priminė jos motinos.

Šios pacientės veidas, tiesą pasakius, yra be galo geras, ir, kai ji to nori, ji gali būti be galo užjaučiančia ir supratinga asmenybe. Ji gali sau leisti rūpintis kitų žmonių reikalais ir jų bėdomis, tačiau tik ribotą laiko tarpą. Kaip dažnai ši jos savybė sugundė žmones patikėti, kad ji yra žmogus, kuriuo galima iš tiesų pasitikėti! Vis dėlto, tiesa yra tokia, kad mano pacientė, kai tik pajunta, kad ji yra įsipainiojusi, ir ypač kai kalbama apie kieno nors kito depresiją, ji automatiškai pasitraukia šalin, susirango lovoje su buteliu pašonėje ir ima gydyti savo sielą. Tik čia ji yra pažeidžiama.

Pavyzdys Nr. 4

Kai visa tai, kas yra šiame skyriuje, jau buvo užrašyta, vienos psichoanalizės sesijos metu pacientė atskleidė naujų faktų, kurie labai susiję su tuo, apie ką aš čia rašau. Ši moteris be galo susirūpinusi savo asmenybės raidos stadija. Šios konkrečios sesijos metu ji paminėjo eilutes „Veidrodėli veidrodėli,..." ir tuomet ištarė: „Argi nebūtų siaubinga, jei vaikas, pažvelgęs į veidrodį, nieko jame nepamatytų?"

Visa kita buvo pasakojimas apie aplinką, kurią jai motina sukūrė, kai ji buvo kūdikis. Iškilo toks vaizdinys: motina arba artimai bendrauja su kūdikiu, arba kalba su kuo nors kitu, dėl ko vėliau kūdikis, žiūrėdamas į motiną, matė ją kalbant su kažkuo kitu. Tuomet pacientė pradėjo pasakoti, kaip jai patiko Francio Bacono

kūryba ir svarstyti, ar paskolinti man knygą apie šį menininką. Ji užsiminė apie vieną detalę iš knygos. Francis Baconas „sako, kad jam patinka, kai jo piešiniai slepiasi už stiklo, nes tuomet, kai žmonės žiūri į paveikslą, jie mato ne vien paveikslą – jie jame gali pamatyti pačius save".[42]

Po to pacientė ėmė kalbėti apie „Veidrodžio stadiją", nes ji puikiai išmano šį Lacano darbą, tačiau ji negalėjo matyti ryšio tarp veidrodžio ir motinos veido taip, kaip jį matau aš. Nesiruošiau užsiminti jai apie šį ryšį, nes pacientė buvo tokioje stadijoje, kurioje ji pati turėjo atlikti savo atradimus, o per anksti pateikta interpretacija tokiomis aplinkybėmis gali sugriauti paciento kūrybiškumą ir būti traumuojančia patirtimi todėl, kad tai trikdytų brandos proceso eigą. Ši tema ir toliau išlieka svarbia pacientės psichoanalizėje, nors pasirodo dažniausiai skirtingomis formomis.

Toks greitas žvilgsnis į tai, kaip kūdikis ir vaikas mato save motinos veide, o vėliau ir veidrodyje, leidžia mums naujai pažvelgti į psichoanalizę ir psichoterapiją. Psichoterapija tai nėra gudrių ir tinkamų interpretacijų pateikimas – apskritai paėmus, tai didžiąja dalimi yra grąžinimas pacientui to, ką jis su savimi atsineša. Psichoterapija yra tarsi veidrodis, kuris atspindi tai, kas jau yra ir gali būti pamatyta. Man patinka taip mąstyti apie savo darbą,

[42] Žr. *Francis Bacon: Catalogue raisonné and documentation* (Alley, 1964). Knygos įžangoje Johnas Rothensteinas rašo:

„... Žiūrėdami į Bacono paveikslą, mes žiūrime į veidrodį ir matome jame savo pačių skausmus ir vienatvės, nesėkmės, pažeminimo, senatvės, mirties ir gresiančios neįvardintos katastrofos baimes.

Jo apsisprendimas įstiklinti savo piešinius taip pat susijęs su priklausomybės nuo atsitiktinumo pojūčiu. Šis apsisprendimas susijęs su faktu, jog stiklas piešinius tam tikra prasme išskiria iš aplinkos (lygiai kaip jo saulutės ir baliustrados padeda išskirti subjektus iš paveikslo aplinkos), be to, stiklas apsaugo, tačiau svarbiausia šio apsisprendimo dalis yra jo įsitikinimas, kad atsitiktinis atspindžių žaidimas sustiprins jo paveikslų poveikį. Girdėjau jį sakant, kad jo piešiniai, ypač tamsiai mėlyni, įgyja visiškai naują perspektyvą, kai stebėtojas stikle mato savo paties atvaizdą."

kaip ir galvoti, kad, jei aš tai atliksiu gerai, tuomet pacientas ar pacientė atras save pačius ir galės egzistuoti bei jaustis realūs. Pajusti savo realumą yra svarbiau nei egzistuoti – tai reiškia atrasti būdą, kaip egzistuoti kaip asmenybei, kaip užmegzti santykį kaip asmenybei, reiškia atrasti savąjį „aš“, kuriame galima pasislėpti ir atsipalaiduoti.

Tačiau nenorėčiau, jog pasirodytų, jog šią užduotį – atspindėti tai, ką atsineša pacientas, aš laikau lengva. Ji iš tiesų nėra lengva ir be galo vargina emocionaliai. Tačiau mes sulaukiame savo atlygio. Net tais atvejais, kai mūsų pacientai neišgyja, jie yra dėkingi mums už tai, kad bandome matyti juos tokius, kokie jie yra, ir tai jiems suteikia gilų pasitenkinimą.

Tai, ką aš laikau motinos vaidmeniu – atiduoti vaikui jo savąjį „aš“, – ir toliau išlaiko svarbą vaiko ir šeimos gyvenime. Natūralu, kad, vaikui augant, brandos procesai tampa vis sudėtingesni ir gausėja tapatinimosi objektų, todėl vaikas tampa vis mažiau ir mažiau priklausomas nuo motinos ar tėvo – ar kitų žmonių, su kuriais vaiką sieja tėviški ar broliški santykiai, – gebėjimo atspindėti jo savitumą (Winnicott, 1960a). Vis dėlto jei šeima išlieka tvirta ir rūpinasi vaiku ilgą laiko tarpą, kiekvienam vaikui yra naudinga turėti galimybę matyti savo atspindį individualiuose šeimos narių veiduose ar šeimoje kaip vienete. Šalia viso to savo vaidmenį gali atlikti ir paprasti namuose iškabinėti veidrodžiai – tuomet vaikas turi galimybę stebėti, kaip tėvai ar kiti šeimos nariai žvelgia į šiuos veidrodžius ir mato juose savo atspindžius. Tačiau reikėtų atminti, kad veidrodžių reikšmė yra grynai metaforinė.

Tai yra vienas iš būdų, kaip šeima gali prisidėti prie vieno iš jos individualių narių asmenybės augimo ir turtinimo.

X

NUO PRIGIMTINIŲ IMPULSŲ NEPRIKLAUSANTYS TARPUSAVIO RYŠIAI IR KRYŽMINIS TAPATINIMASIS

Šiame skyriuje aš noriu palyginti du vienas kitam prieštaraujančius teiginius, kurių kiekvienas savaip apibūdina komunikaciją. Yra galybė tarpusavio komunikacijos būdų, tačiau jų klasifikacija yra bereikšmis darbas, nes klasifikacija tiesiog sukuria dirbtines ribas tarp kategorijų.

Pirmajame pavyzdyje, kurį noriu pateikti, papasakosiu apie terapeutinę konsultaciją su mergaite, esančia ankstyvos paauglystės stadijoje. Po šios konsultacijos sekė nuodugni psichoanalizė, po trejų metų davusi rezultatų, kuriuos galima būtų pavadinti sėkmingais. Priežastys, dėl kurių nusprendžiau pateikti šį pavyzdį, vis dėlto labiau susijusios su tuo faktu, kad tokio pobūdžio aprašymas leidžia pavaizduoti psichoterapeutą, atliekantį veidrodžio vaidmenį, nei su psichoanalizės rezultatais.

Po šio atvejo aprašymo norėčiau pateikti teorinę formuluotę, atspindinčią komunikacijos per kryžminį tapatinimąsi svarbą.

Bendras komentaras apie terapiją

Pacientai su ribotomis introjekcinio ir projekcinio tapatinimosi galimybėmis gali sukelti nemažai problemų psichoterapeutui, nes šiam tuomet belieka tai, kas vadinama atvaizdavimu ir transferencija, o šie reiškiniai yra paremti instinktais. Tokiais atvejais didžiausia terapeuto viltis yra padidinti paciento kryžminio tapatinimosi galimybių spektrą, o tai pasiekiama ne per interpretacinį darbą, bet per tam tikras patirtis analitinėse sesijose. Tam, kad sukeltų šias patirtis, psichoterapeutas turi atsižvelgti į laiko faktorių, o momentalių terapijos rezultatų tikėtis tikrai negalima. Interpretacijos, kad ir kokios jos būtų taiklios ar savalaikės, negali pateikti reikiamų atsakymų.

Šioje psichoterapeuto darbo stadijoje interpretacijos yra ne kas kita, kaip konsultacijų metu patirtų išgyvenimų momentinė verbalizacija, o interpretacijos kaip užgimstančio sąmoningumo verbalizacijos koncepcija čia nelabai tinka.

Reikia pripažinti, kad nėra aiškios priežasties, kodėl šį pavyzdį aš būtinai turėjau įtraukti į knygą apie pereinamuosius reiškinius. Vis dėlto yra nemažai tyrimų iš ankstyvo funkcionavimo, pasireiškiančio prieš susiformuojant individo mechanizmams, kuriems tirti jau gali būti pritaikyta psichoanalizės teorija, srities. „Pereinamųjų reiškinių" terminas gali būti vartojamas visoms tokio tipo funkcionavimo grupėms nusakyti, ir galbūt būtų naudinga atkreipti dėmesį į tai, kad egzistuoja galybė įvairiausių mentalinio funkcionavimo tipų, kurie turi didžiulę reikšmę tiriant šizoidinio tipo psichopatologijas. Be to, būtent šie mentalinio funkcionavimo tipai turi būti išstudijuoti, norint pateikti bent patenkinamą ataskaitą apie žmogaus individo as-

menybės raidos pradžios etapą, o su šiais reiškiniais tiesiogiai siejasi tokie žmogaus kultūrinio gyvenimo aspektai kaip menas, filosofija ir religija.

POKALBIS SU PAAUGLE

Terapinė konsultacija[43]

Konsultacijų metu Sarai buvo šešiolika. Ji turėjo keturiolikos metų brolį ir seserį, kuriai buvo devyneri. Jos tėvai nebuvo išsiskyrę.

Abu tėvai kartu atvežė Sarą iš savo namų kaime, aš juos visus tris kartus mačiau gal kokias tris minutes, ir per tą laiką mes spėjome atgaivinti nutrūkusius ryšius. Aš nieko neužsiminiau apie vizito tikslą. Tuomet tėvai pasitraukė į laukimo salę. Įteikiau tėvui savo namo raktus ir paaiškinau, kad neturiu jokio supratimo, kiek laiko man gali tekti praleisti su Sara.

Aš specialiai nusprendžiau praleisti nemažai detalių iš mūsų pirmojo susitikimo, kai Sarai buvo dveji metukai.

Šešiolikmetė Sara turėjo neryškaus atspalvio tiesius plaukus iki pečių, ji atrodė fiziškai sveika ir gražiai nuaugusi pagal savo amžių. Ji vilkėjo juodą sintetinės medžiagos paltą ir atrodė kaip paprasta ir neįmantri paauglė iš kaimo. Ji yra protinga mergina ir turi neblogą humoro jausmą, tačiau iš esmės yra labai rimta. Ji nuoširdžiai apsidžiaugė, kad mūsų santykiai prasidės ne nuo ko kito, o nuo žaidimo.

„Koks tai žaidimas?"

[43] Klinikinis pavyzdys visuomet apima didelę dalį informacijos, kuri nėra tiesiogiai susijusi su aptariama tema, nebent jis būtų griežtai redaguotas ir tokiu būdu praradęs autentiškumą.

Aš papasakojau jai apie keverzonių žaidimą, kuriame nėra jokių taisyklių.[44]

Piešinys Nr. 1: Mano nesąmoninga keverzonė.

Piešinys Nr. 2: Antras mano bandymas.

Sara pasakojo, kad jai patinka mokykla. Kad ji pas mane apsilankytų norėjo jos mama ir tėtis, bet taip pat ir mokykla. Ji tarė: „Man atrodo, kad aš pas Jus buvau, kai man buvo dveji, nes man nepatiko tai, kad gavau naują broliuką. Tačiau aš to neatsimenu. Man atrodo, kad galiu atsiminti tik labai nedaug."

Ji pažvelgė į Piešinį Nr. 2 ir tarė: „O galima piešti iš bet kurios pusės?"

Ar atsakiau: „Nėra jokių taisyklių." Tuomet ji iš mano keverzonės padarė užverstą medžio lapą. Man šis piešinys patiko ir aš užsiminiau apie elegantiškus jos vingius.

Piešinys Nr. 3: Jos. Ji tarė: „Padarysiu, kad Jums būtų kuo sunkiau". Ji nupaišė keverzonę ir dar tyčia pridėjo papildomą liniją. Iš linijos aš padariau lazdą, o visa kita paverčiau į griežtais metodais dėstančią mokyklos mokytoją. Ji tarė: „Ne, tai ne mano mokytoja. Ji visiškai į ją nepanaši. Tai galėtų būti mokytoja iš ankstesnės mano mokyklos, kuri man labai nepatiko."

Piešinys Nr. 4: Mano. Ji pavertė keverzonę žmogumi. Ilgi plaukai buvo berniukiški, bet veidas galėjo būti bet kokios lyties, paaiškino ji.

[44] Nėra prasmės pateikti čia pačių piešinių, tekste jie vadinami Piešinys Nr. 1, Piešinys Nr. 2 ir t. t. Panašių šios komunikacijos technikos pavyzdžių ieškokite knygoje *Terapeutinės konsultacijos vaikų psichiatrijoje* (Winnicott, 1971).

Piešinys Nr. 5: Jos. Aš paverčiau keverzonę šokėja. Pradinė keverzonė atrodė geriau nei rezultatas, kurio pasiekiau savo bandymais piešti.

Piešinys Nr. 6: Mano. Ji greitai keverzonę pavertė žmogumi, kuris laiko nosį atrėmęs į teniso raketę. Aš paklausiau: „Tau nepatinka šis žaidimas?", o ji atsakė: „Ne, žinoma, kad patinka."

Piešinys Nr. 7: Jos. Sąmoningai apgalvotas piešinys, kaip ji pati pripažino. Aš jį paverčiau paukščiu. Ji parodė man, ką pati būtų su juo padariusi: apvertusi lapą būtų nupiešusi vyrą su aukšta skrybėle ir sunkia apykakle.

Piešinys Nr. 8: Mano. Ji pavertė keverzonę sena išklerusia muzikos tribūna. Jai labai patinka muzika ir ji dainuoja, tačiau negroja jokiu instrumentu.

Piešinys Nr. 9: Čia ji pademonstravo iš tiesų sudėtingą keverzojimo techniką. Pabaigusi šį piešinį tarė: „Jis atrodo be galo suvaržytas, o ne laisvas ir besiskleidžiantis."

> *Šiuo piešiniu ji perdavė pagrindinę žinią.* Žinoma, aš turėjau būti pasiruošęs suvokti tai kaip žinią ir leisti jai toliau išplėtoti idėją, kurią ta žinia perteikė.
>
> (Nėra reikalo skaitytojui pristatyti tolimesnių šio susitikimo detalių, tačiau aš pateiksiu visą pokalbio medžiagą todėl, kad ši medžiaga yra prieinama, ir palikti nuošalėje tai, kas liko, būtų tolygu iššvaistytai galimybei pažvelgti į paauglės atsiskleidimą profesinio kontakto kontekste.)

Aš paklausiau: „Tai juk tu, ar ne?"

Ji tarė: „Taip. Kaip matote, aš šiek tiek kuklinuosi."

Aš tariau: „Juk tai natūralu: tu manęs nepažįsti ir nežinai, kodėl čia atėjai ar ką mes čia darysime ir..."

Ji toliau noriai tęsė šį žaidimą, kol galiausiai tarė: „Galima būtų tęsti ir tęsti – keverzonės visiškai nėra spontaniškas žaidimas. Aš visą laiką bandau padaryti įspūdį, nes neturiu pasitikėjimo savimi. Aš tokia buvau amžių amžius. Nepamenu, kad kada būčiau buvusi kitokia."

Aš tariau: „Juk liūdna, ar ne?" – taip norėdamas parodyti, kad aš išgirdau tai, ką ji sakė, ir kad man tai, ką ji pasakė, sukėlė kažkokių jausmų.

Sara jau buvo užmezgusi su manimi ryšį ir buvo pasiryžusi atskleisti save tiek sau, tiek ir man.

Ji kalbėjo toliau: „Tai kvaila, netgi labai. Aš visą laiką bandau priversti žmones mane mėgti, gerbti mane, stengiuosi niekados neapsikvailinti. Tai savanaudiška. Jei tik pabandyčiau, galima būtų tai pataisyti. Žinoma, nieko čia blogo, jei bandau pralinksminti žmones ir jie ima juoktis. Tačiau aš tik sėdžiu ir galvoju apie tai, kokį įspūdį aš palieku. Aš vis nesiliauju to dariusi – vis noriu sulaukti triukšmingo pasisekimo."

Aš tariau: „Bet čia ir dabar tu taip nesielgi."

Ji atsakė: „Ne, todėl kad tai nėra svarbu. Jūs tikriausiai esate čia tam, kad nustatytumėte, kas yra ne taip, todėl Jūs sudarote man galimybę viso to nedaryti. Jūs norite išsiaiškinti, ar kas nors man yra ne taip. Mano manymu, tai tėra fazė, brendimo proceso dalis. Aš nieko dėl to negaliu padaryti ir net nežinau kodėl."

Aš paklausiau: „Kaip tu įsivaizduoji save savo svajonėse?"

„Oi, įsivaizduoju save kaip ramią, susikaupusią, nerūpestingą, sėkmingą ir be galo patrauklią, liekną, su ilgomis ranko-

mis ir kojomis bei ilgais plaukais. Aš nemoku labai gerai piešti (tuo metu bandydama nupiešti piešinį Nr. 10), bet aš įsivaizduoju save nerūpestingai žingsniuojančią ir mojuojančią rankine. Savo svajonėse aš nesu drovi ar savimi nepasitikinti".

„Savo svajonėse tu esi vyras ar moteris?'

„Paprastai aš esu mergaitė. Nesvajoju apie tai, kad esu berniukas. Nenoriu būti berniuku. Esu turėjusi minčių apie tai, kas būtų, jei būčiau berniukas, bet niekados to nenorėjau. Žinoma, vyrai savimi labiau pasitiki ir turi daugiau įtakos, be to, jie gali toliau nueiti."

Mes peržvelgėme priešinį Nr. 6, ir ji tarė: „Panašu, kad jam karšta, o lauke saulėta diena. Jis yra pavargęs ir ilsisi, atrėmęs nosį į raketės tinklą. Arba užvaldžiusi gili depresija."

Aš paklausiau apie tėvą.

„Tėtis visiškai savimi nesirūpina – jis galvoja tik apie darbą. Taip, aš jį myliu ir be galo juo žaviuosi. Tarp mano brolio ir kitų žmonių egzistuoja siena. Jis simpatiškas, draugiškas ir malonus. Bet slepia tai, kas yra jo mintyse, arba apie tai kalba labai nerūpestingai. Jis žavingas, labai juokingas ir protingas. Jei turi problemų, pasilaiko jas sau. Aš esu jo priešingybė. Galiu įsiveržti į kieno nors kambarį šaukdama „oi, kokia aš nelaiminga" ir visa kita."

„Ar gali taip elgtis su savo motina?"

„Taip, bet mokykloje aš galiu pasinaudoti savo draugais. Berniukais labiau nei mergaitėmis. Turiu labai gerą draugę, kuri yra lygiai tokia pati kaip aš, tik vyresnė. Ji, atrodo, visuomet gali pasakyti: „Aš jaučiausi lygiai taip pat, kaip prieš metus." Berniukai nieko nesako, jie neaiškina man, kokia aš kvaila. Jie malonūs ir geriau viską supranta. Matote, jiems nereikia *įrodyti*, kad jie

yra vyrai. Geriausias mano draugas yra Deividas. Jis gana depresuotas. Jis jaunesnis už mane. Aš turiu galybę draugų, tačiau tik keletas iš jų yra tikri, kuriais aš galiu pasitikėti, ir žinau, kad jie yra ištikimi."

Šioje vietoje aš paklausiau apie sapnus.

„Didžiąja dalimi jie man kelia baimę. Vienas iš jų nuolatos kartojasi."

Aš paprašiau jos nupasakoti tą sapną.

(11) Pasikartojantis sapnas. „Aplinka gana tikroviška ir primena namus. Aukšta gyvatvorė, už jos – rožių darželis, siauras takelis. Mane vejasi vyras, aš bėgu. Viskas nepaprastai ryšku. Kelias klampus. Pasukusi už kampo, imu jausti, kad bėgu sirupu. Tokioje situacijoje neatrodau labai žavingai."

Vėliau ji pridūrė: „Jis didelis ir juodas (bet ne negras). Jis kelia negerą nuojautą. Aš imu panikuoti. Ne, tai nesusiję su seksu. Nežinau, kas tai yra."

(12) „Kitas sapnas yra iš to laiko, kai buvau dar maža, galbūt šešerių. Veiksmas vyko mūsų namuose. Piešiu jį iš šono, bet sapne veiksmas vyko ne iš šono. Šioje vietoje kairėje yra gyvatvorė, kuri pereina į namą. Už jos yra medis. Aš įbėgu vidun ir virtuvės spintelėje randu raganą. Tai tarsi vaiko pasaka. Ragana rankoje laiko šluotą, o kitoje – žąsį. Ji praeina pro mane ir *pažvelgia atgal*. Tai labai įtemptas sapnas. Viskas aplinkui zvimbia. Tai tyla zvimbia. Tikiuosi išgirsti kokį garsą, bet nieko neišgirstu. Spintelėje yra didžiulė balta žąsis, bet ji per didelė tokiai mažai spintelei, ji niekaip ten negalėjo sutilpti.

„Kelias link gyvatvorės (kuri pereina į namą) buvo į pakalnę. Aš be galo mėgau tą kalvą ir leistis ja žemyn, nes ji be galo stati, ir tu prarandi pusiausvyrą ir imi dardėti žemyn. Po kiekvieno raganos žengto žingsnio laiptelis po jos kojomis pradingdavo, todėl aš negalėjau nusileisti žemyn ar pabėgti nuo jos."

Aš paminėjau, kad tai galbūt galėtų būti jos įsivaizdavimas apie jos ir motinos santykius.

Ji tarė: „Galbūt taip ir galėtų būti. Tačiau tikriausiai viską galima puikiai paaiškinti. Tuo metu aš ištisai meluodavau savo motinai. (Aš vis dar meluoju, tačiau dabar bandau save laiku pagauti.)"

Čia ji kalba apie disociaciją. Be to, gali būti, jog taip išreiškiamas jausmas, jog ji buvo apgauta.

Paklausiau jos, ar ji kartais vagiliaudavo, ir ji atsakė: „Ne, tai niekados nebuvo problema."

Ji vėl pateikė pavyzdžius apie tai, kaip tuo metu ji meluodavo. Visi jos melai buvo susiję su namų ruošos darbais: „Ar išvalei savo kambarį? Ar nušveitei grindis?" ir t. t. „Aš visą laiką melavau, kad ir kaip mano mama stengėsi suteikti man šansą prisipažinti, kad meluoju. Mokykloje taip pat meluodavau – apie atliktus darbus. Aš nemėgstu sunkiai dirbti. Matote, praeitą semestrą aš buvau laiminga. Tačiau šį semestrą aš esu nelaiminga. Man atrodo, kad per greitai augu. Na, galbūt ne per greitai, bet augu. Matote, mano racionalus ir logiškas mąstymas vystosi daug sparčiau nei mano emocijos. Emociškai man reikia pasivyti kitus."

Aš paklausiau, ar jai jau prasidėjo menstruacijos, ir ji atsakė: „O taip, prieš *amžių amžius.*"

Šioje vietoje Sara pasakė kai ką, kas, atrodė, jai buvo labai svarbu, kai ji tai sakė, ir, visai gali būti, tai buvo arčiausiai to, ką galima būtų vadinti jos padėties apibendrinimu. Ji pasakė: „Negaliu paaiškinti. Jaučiuosi taip, lyg sėdėčiau ar stovėčiau ant bažnyčios bokšto. Aplinkui nėra nieko, kas sulaikytų mane nuo kritimo, ir jaučiuos visiškai bejėgė. Aš vos sugebu išlaikyti pusiausvyrą."

Čia aš priminiau jai, kad, nors ji to ir negalėjo prisiminti, ji labai pasikeitė, kai jos motina, kuri iki tol ją natūraliai ir gražiai laikydavo ant rankų ir maitino, nebegalėjo to daryti, kai jai tebuvo metai ir devyni mėnesiai – ir tai todėl, kad motina buvo trečią mėnesį nėščia. (Buvo dar vienas nėštumas, kai jai buvo šešeri ar septyneri.) Atrodė, Sara tai priėmė visiškai normaliai, tačiau ji tarė: „Tai daugiau nei vien tai. Kad ir kas mane vytųsi, tai nėra vyras besivejantis mergaitę, tai yra *kažkas*, kas vejasi *mane*. Tai susiję su žmonėmis, kurie yra *už* manęs."

Šioje vietoje konsultacijos pobūdis pasikeitė ir Sara pavirto į akivaizdžiai ligotą žmogų, turintį paranojinio tipo psichiatrinį sutrikimą. Sara tapo priklausoma nuo tam tikrų privalumų, kuriuos ji atrado profesionalioje situacijoje, be to, parodė daug didesnį pasitikėjimą manimi. Ji galėjo pasitikėti manimi, kad traktuosiu jos būseną kaip ligą ar nelaimės signalą, ir nesielgsiu taip, kad parodyčiau, jog jos liga man kelia baimę.

Ji buvo visiškai pasinėrusi į tai, ką norėjo man pasakyti, ir kalbėjo toliau: „Žmonės gali juoktis. Todėl aš turiu susigriebti laiku vadovaudamasi protu ir logika, nes kai iš tavęs juokiamasi už nugaros, iš tiesų *skauda*."

Paprašiau jos papasakoti patį skaudžiausią nutikimą.

„Kai man buvo apie vienuolika metų ir pradėjau eiti į paskutinę mokyklą, man labai patiko pradinė mokykla [čia ji aprašė visus gėlių krūmus mokykloje ir visa kita, kas jai patiko, taip pat ir mokyklos direktorę], tačiau vidurinėje mokykloje vyravo snobiškumas, piktavališkumas ir veidmainystė." Su giliu jausmu ji ištarė: „Aš jaučiausi *menkavertė* ir jaučiau fizinę baimę. Bijojau, kad mane kas nudurs, pašaus ar pasmaugs. Labiausiai bijojau būti nudurta. Tarsi tau kas būtų priklijuota prie nugaros, o tu to nė nežinotum."

Tuomet, pakeitusi balso toną, ji paklausė: „Ar mes bent kiek judame į priekį?"

Regis, tam, kad galėtų tęsti, jai reikėjo padrąsinimo. Aš, žinoma, neturėjau jokio supratimo, kas galėtų būti ar nebūti toliau.

„Blogiausia buvo tuomet, kai (na, dabar gal jau ir neatrodo taip blogai) aš kažkam patikėjau šį tą labai asmenišką. Aš *absoliučiai* tais žmonėmis pasitikėjau ir *priklausiau* nuo jų, kad jie neatsisuktų prieš mane, kad užjaustų mane ir būtų supratingi. Tačiau matote, jie pasikeitė, ir daugiau jų mano gyvenime nebeliko." Ji pridūrė: „Šlykščiausia, kai verkiu ir negaliu nieko rasti." Tuomet ji pasitraukė iš pažeidžiamumo pozicijų ir tarė: „Na, bet tai nieko, aš galiu su tuo susitvarkyti. Bet šlykščiausia, kai esu prislėgta – tuomet būnu labai neįdomi. Tuomet tampu liūdna ir linkusi į savistabą, ir visi, išskyrus mano geriausią draugę ir Deividą, traukiasi nuo manęs šalin."

Būtent čia jai reikėjo mano pagalbos.

Aš tariau: „Depresija reiškia kažką, kažką pasąmoningą. [Su šia mergaite aš lengvai galėjau vartoti šį žodį.] Tu negali pakęs-

ti neva patikimų žmonių, kurie staiga pasikeičia ir nustoja būti supratingais ir patikimais, o galbūt netgi tampa baudžiančiais ir kerštingais. Užuot jautusi neapykantą žmogui, kuris buvo patikimas ir pasikeitė, tu panyri į depresiją."

Panašu, kad tai padėjo.

Ji kalbėjo toliau: „Man nepatinka žmonės, kurie mane skaudina", – ir pradėjo plūsti moterį iš mokyklos, leisdama sau būti nelogiška ir išreikšti savo jausmus net tuomet, jei jie buvo pagrįsti iliuzija ar haliucinacijom.

Galima sakyti, kad ji, iš naujo išgyvendama ir vaizdžiai perteikdama, bandė papasakoti man apie maniakišką priepuolį, kurį buvo patyrusi mokykloje ir apie kurį aš nieko nežinojau. Dabar man darėsi aišku, kodėl ji buvo išsiųsta namo ir kodėl jai pasiūlyta apsilankyti pas mane. Viskas vyko taip:

„Mokykloje yra tokia moteris, kurios aš paprasčiausiai negaliu pakęsti, nemėgstu jos labiau, nei kad galiu nupasakoti žodžiais. Ji pasižymi visomis baisiausiomis savybėmis, kurias aš galiu lengvai permatyti, nes visomis jomis pasižymiu ir aš. Ji galvoja vien apie save. Ji susikoncentravusi į save ir tuščiagarbė – ir tai vėlgi galėčiau pasakyti ir apie save. Ji šalta ir kieta ir šlykšti. Ji tarsi visų motina, rūpinasi skalbiniais ir sausainiais bei kava ir panašiai. Ji neatlieka savo darbo. Ji sėdi sau ir linksmina vyriškos lyties jaunus bendradarbius, geria cheresą [alkoholį gerti mokykloje uždrausta] ir rūko juodas rusiškas cigaretes. Visa tai ji daro akiplėšiškai, sėdėdama kambaryje, kuris iš tiesų yra *mūsų* svetainė.

„Taigi aš paėmiau į rankas peilį. Aš ėmiau mėtyti jį į duris. Jei tik būčiau pagalvojusi, kokį garsą tai gali sukelti. Ir, žinoma,

tuomet į kambarį įeina ši moteris. „Ką?! Gal visiškai išprotėjai?" Aš stengiausi elgtis mandagiai, bet ji ištempė mane iš ten kartodama, kad aš tikriausiai išsikrausčiau iš proto. Todėl man teko sugalvoti melą, ir niekas daugiau, išskyrus Deividą, o nuo šiol ir Jus, nežino, kad tai melas. Nors ji kartojo „aš tavimi netikiu", man pavyko ją įtikinti." (Ji pamelavo, kad neva bandžiusi sutaisyti durų rankeną, aš abejoju ar kas nors ja iš tikrųjų patikėjo.)

Tai dar nebuvo viskas, ir ji susijaudinusi pasakojo toliau: „Aš mūvėjau tokią kepurę [ji apibūdino kepurę], o ta moteriškė įėjusi sušuko: „Nusimauk tą kvailą kepurę!" Aš atsakiau: „Nenusimausiu, kodėl turėčiau?" Ji tarė: „Nes aš taip pasakiau. Tuojau pat ją nusimauk!" Tuomet aš ėmiau klykti ir ilgai nenustojau."

> Čia aš prisiminiau, kad, kai jai tebuvo metai ir devyni mėnesiai ir ji iš normalaus vaiko tapo ligotu – jos motina jau trečią mėnesį laukėsi, ir šis faktas ją akivaizdžiai trikdė, – ji taip pat ėmė klykti ir labai ilgai nenustojo. Tuomet buvau susidomėjęs Saros atveju, ir, žvelgdamas į prieš keturiolika metų darytus užrašus, kuriuose buvo aprašyta man papasakota istorija, aš buvau tikras dėl savo pozicijos.

Sara toliau pasakojo apie tą moterį: „Matote, giliai viduje *ji* jaučiasi tokia pat nesaugi kaip ir visi kiti. Ji suriko: „Kodėl gi tau neklykus dar garsiau?", tarsi norėdama mane išprovokuoti. Taigi aš ėmiau klykti dar garsiau. Tai buvo visa ko pabaiga. Matote, ji labai sena."

Aš paklausiau: „Keturiasdešimties?"

Ji atsakė: „Taip." Ir kalbėjo toliau: „Aš skundžiausi dėl viso to, ką ji daro *mūsų* kambaryje, kaip mes turime pasibelsti (į savo)

duris, kaip ji nuolatos skundžiasi: „Jūs niekuomet neateinate manęs aplankyti, tik tuomet, kai norite kavos su sausainiais" (kas yra visiška tiesa)."

Ši medžiaga atskleidžia dviprasmiškumą, kylantį iš regresinių ir progresinių mechanizmų pasirinkimo galimybės, kas galiausiai veda į nepriklausomybę.

Svarbi dalis to, kas vyko toliau, liko neužrašyta, nes aš tiesiog neturėjau galimybės užsirašinėti.

Visa tai, kas nutiko, mes labai rimtai aptarėme. Aš paminėjau, kad jai (Sarai) turėtų labai palengvėti, nes ji gavo galimybę išreikšti visą savo neapykantą, tačiau tai dar nebuvo viskas. Tiesa yra ta, kad jai neapykantą kelia ne toji moteris, kuri nori ją išprovokuoti, bet toji, kuri yra supratinga ir patikima. Tai tos moters reakcija į provokaciją jai kelia neapykantą. Tai tarsi motina, kuri yra be galo gera, bet staiga pasikeičia ir nustoja buvusi gera, sugriauna visas iliuzijas – ir visa tai tiesiogiai susiję su tuo momentu, kai Sara labai pasikeitė dėl to, kad pasikeitė jos motina būdama šeštą mėnesį nėščia.

Sara vis nepamiršdavo man paminėti, kad tikroji jos motina buvo daugiau, nei kad galima būtų tikėtis iš motinos.

Aš pasakiau jai, kad tai žinau, tačiau pirminis staigus iliuzijų sugriovimas įdiegė jai įsitikinimą, kad, jeigu jos gyvenime pasirodo geras žmogus, jis neišvengiamai pasikeis ir bus jos neapkenčiamas, tik (visa tai aš jai sakiau garsiai) Sara negali įsisavinti tos neapykantos ir to, kaip ji pati imasi sunaikinti gėrį žmonėse. Šioje vietoje aš prakalbau ir apie save, sakydamas: „Štai aš esu čia ir buvau tau naudingas, tačiau, žinant tavo elgesio modelį, tikėtina, kad tu lauki, kol aš pasikeisiu ir išduosiu tave."

Iš pradžių man pasirodė, kad Sara nesuprato mano užuominos apie tai, kaip ji vis tikisi iš žmonių, kad šie ją išduos, tačiau ji pademonstravo man, kad puikiai viską suprato, papasakodama savo istoriją su vienu berniuku. Tas berniukas buvo labai žavingas. Sara galėjo juo visiškai pasitikėti. Jis niekuomet jos nenuvylė ir labai ją mylėjo ir vis dar myli. Tačiau jos kupina nevilties asmenybė bandė sugriauti šiuos santykius. Ji bandė jo nemėgti, tačiau jis ir toliau ja žavėjosi. Po dviejų mėnesių tokio tampymosi jis ištarė: „Mes daugiau nebesimatysime, bent jau kurį laiką. Tai nepakenčiama." Sara liko šokiruota. Jis pasišalino ir jų santykiai subyrėjo į šipulius. Ji buvo tikra, kad tai ji buvo kalta dėl šių santykių pabaigos, nes visuomet buvo įsitikinusi, kad jie baigsis, nors ir kitaip – kad jis staiga ims ir pasikeis.

Aš užsiminiau, kad tai būtų pasikartojimas, kurio ji be galo bijo, tačiau tuo pat metu ir laukia, nes jis yra tapęs jos asmenybės dalimi, ir kad jis tiesiogiai susijęs su tuo, kad jos tėvas ir motina be galo ją mylėjo, o tuomet motina, kai Sarai tebuvo metai su puse, pastojo. Kai jai buvo metai ir devyni mėnesiai, tiesiog nebegalėjo susidoroti su motinos pasikeitimais, todėl ilgainiui išaugo įsitikinimas, kad visa, kas yra gera, būtinai pasikeis ir privers ją nekęsti ir tai sunaikinti.

Sara, regis, visa tai labai gerai suvokė ir nusiramino. Tuomet ji ėmė kalbėti apie tai, kaip jos motina jai aiškino, kad tai tebuvo fazė ir kad ji turinti nustoti gyvenusi diena iš dienos ir susikurti gyvenimo *filosofiją*.

Toliau ji kalbėjo apie nuostabųjį Deividą. Jis tikras cinikas. „Nors man cinizmas, tiesą pasakius, ne visiškai patinka", sakė ji. „Negaliu jo suvokti. Aš iš prigimties pasitikiu žmonėmis. Tik mane kamuoja ši depresija. Deividas man pasakojo apie egzisten-

cializmą, ir tai mane prislėgė labiau, nei kad galėčiau nusakyti. Mama paaiškino, kaip žmonės ima galvoti, kad jie atrado savo gyvenimo filosofiją, o paskui ją išmeta lauk ir viską pradeda iš naujo. Aš noriu pradėti iš naujo. Nenoriu būti daržove. Noriu būti mažesnė savanaudė, noriu tapti dosnesne ir supratingesne."

> Jos įsivaizduojamas idealas labai skyrėsi nuo to, ką ji matė tyrinėdama save.

Aš tariau: „Gerai, bet noriu, kad tu žinotum, jog aš galiu matyti tai, ko tu negali – galiu matyti tai, kad tavo pyktis yra nukreiptas į gerąją, o ne į blogąją moterį. Geroji moteris virsta bloga."

Ji atsakė: „Tai mano motina, ar ne? Bet motina šiuo metu man be galo gera."

Aš tariau: „Taip. Atrodo, kad tu niekaip negali atsiminti, kad sapne sunaikinai savo gerąją patikimą motiną. Tavo užduotis yra pergyventi santykius su žmonėmis net tuomet, kai atsitinka kas nors negero, kai tampi pikta ir griūva tavo iliuzijos – ir pamatysi, kad kažkokiu būdu viską įmanoma pergyventi."

Man atrodė, kad mes šią sesiją tuo ir baigėme, tačiau Sara vis dar kažko lūkuriavo ir tuomet paklausė: „Bet kaip aš galėčiau užkirsti kelią šiems ašarų protrūkiams?" Ji paaiškino man, kad, kalbėdama su manimi, ji ilgą laiką verkė, susilaikydama nuo tikrų ašarų, nes „kitaip nebūčiau galėjusi šnekėti."

> Sara patyrė išgyvenimą, kuriame dalyvavau ir aš. Atrodė, kad jai kiek palengvėjo, nors ir buvo labai pavargusi.

Galiausiai ji paklausė: „Na, tai ką man daryti? Šį vakarą traukiniu aš grįšiu į mokyklą ir kas tada? Jei nesistengsiu, aš būsiu pašalinta, būsiu bloga Deividui ir savo draugams. Bet..."

Tuomet aš ją pertraukiau: „Na, visa tai išsiaiškinti yra daug svarbiau nei išmokti istoriją ar kitas pamokas, tai kodėl gi tau nepasilikus namie iki šio semestro galo? Ar tavo mama galėtų tave prižiūrėti?"

Ji pasakė, kad, jos manymu, tai puiki mintis, ir ji, žinoma, apie tai jau buvo pagalvojusi. Mokykla galėtų jai atsiųsti užduotis, ir, būdama ramioje namų aplinkoje, ji galėtų apmąstyti visa tai, apie ką mes čia kalbėjome.

Taigi, Sarai sėdint šalia, aš susitariau su motina, kad ši palaikys ją namuose.

Galiausiai Sara tarė man: „Manau, kad be galo Jus išvarginau."

Aš iš tiesų jaučiau, kad Sara pasiekė kažką reikšmingo ir kad ji sugebės išnaudoti artimiausius du mėnesius namuose ir, kitą kartą apsilankius pas mane per atostogas, jau bus šį tą pasiekusi.

Rezultatas

Šios terapinės konsultacijos rezultatas buvo toks, kad Sara susidomėjo psichoanalitiniu gydymu. Užuot grįžusi į mokyklą, ji pasinėrė į psichoanalizę ir labai noriai bendradarbiavo per kitus tris keturis gydymo metus. Galiu pasakyti, kad šio gydymo pabaiga buvo natūrali ir manau, kad jį galima laikyti sėkmingu.

Kai jai buvo dvidešimt vieneri, Sara gerai mokėsi universitete ir gyventi jai puikiai sekėsi, kas rodė, kad jos nebekankina paranojiški įsitikinimai, kurie seniau vertė sugadinti visus gerus santykius.

Išvada

Galėčiau pakomentuoti savo paties elgesį šios sesijos metu. Didžioji dalis verbalizacijos, kaip kad paaiškėjo vėliau, buvo nereikalinga, tačiau reikia atminti, kad *tuo metu* aš nežinojau, jog tai nebuvo vienintelė proga, kai galėsiu padėti Sarai. Jei būčiau žinojęs, kad toliau ji išeis pilną psichoanalitinio gydymo kursą, aš būčiau pasakęs daug mažiau, išskyrus tas vietas, kai turėjau patikinti ją, kad girdžiu, ką ji sako, ir kad užfiksavau tai, ką ji jautė, ir savo reakcija pademonstravau, kad galiu padėti jai kovoti su jos nerimu. Jei būčiau tai žinojęs, būčiau buvęs panašesnis į žmogišką veidrodį.

TARPUSAVIO RYŠIAI IR KRYŽMINIS TAPATINIMASIS[45]

Dabar aptarsiu tarpusavio ryšius ir tai, kaip jie yra veikiami gebėjimo naudotis projekciniais ar introjekciniais mentaliniais mechanizmais ar to gebėjimo nebuvimo.

Laipsniškas objektinio santykio ugdymas yra svarbus pasiekimas individo emocinės raidos srityje. Vienos kraštutinybės atveju objektinis santykis yra paremtas instinktais. Objektinio santykio koncepcija tokiu atveju apima platų išstūmimo ir simbolizmo mechanizmų panaudojimo spektrą. Kita kraštutinybė yra tokia būsena, kuri, mūsų spėjimu, gali egzistuoti individo gyvenimo pradžioje, kai objektas dar nėra atskirtas nuo subjekto. Tai yra būklė, kuriai apibūdinti gali būti vartojamas „susiliejimo" terminas tais atvejais, kai į ją yra grįžtama iš atsiskyrimo būklės,

[45] Išleista pavadinimu "La interrelación en terminus de identificaciones cruzadas" leidinyje *Revista de psicoanalists*, Tomo 25, Nr. 3/4 (1968). Buenos Airės.

tačiau galima spėti, kad pačioje pradžioje yra bent jau teorinė stadija, einanti prieš „ne aš" atsiskyrimą nuo „aš" (palyg. Milner, 1969). Šiai būklei nusakyti kartais yra vartojamas terminas „simbiozė" (Mahler, 1969), tačiau man atrodo, kad šis terminas pernelyg gerai prigijęs biologijos moksluose, kad būtų tinkamas ir šioje srityje. Žvelgiant stebėtojo akimis, pirminėje susiliejimo stadijoje taip pat egzistuoja objektinis santykis, tačiau reikia atminti, kad šioje pradinėje būklėje objektas yra „subjektyvus objektas". Šį terminą – „subjektyvus objektas" – aš pavartojau skirtumui tarp to, kas yra kūdikio stebima, ir to, kas yra jaučiama, nusakyti (Winnicott, 1962).

Individo emocinės raidos procese kažkuriuo metu yra pasiekiama stadija, nuo kurios apie individą galima pasakyti, kad jis yra vientisa asmenybė. Kalbant mano terminais, ši stadija vadinasi „aš esu" (Winnicott, 1958b) ir (kad ir kaip ją vadintume) yra svarbi dėl individo poreikio, prieš imantis ką nors *daryti*, pasiekti *buvimo* būklę. „Aš esu" turi eiti prieš „aš darau". Kitu atveju „aš darau" individui neturi jokios reikšmės. Visuotinai sutariama, kad šios raidos stadijos pasireiškia labai ankstyvame amžiuje, ir yra priklausomos nuo motinos ego, todėl ankstyvosiomis stadijomis jų stiprumas kyla iš motinos gebėjimo prisitaikyti prie kūdikio poreikių. Kitur aš bandžiau parodyti, kad šis prisitaikymas nėra vien instinktų patenkinimas ir kad mąstant apie jį visuomet reikia pirmiausia nepamiršti laikymo ir lietimo terminų.

Palaipsniui, jei raidos proceso eiga yra normali, vaikas tampa autonomišku ir gali prisiimti atsakomybę už save nepriklausomai nuo lengvai prisitaikančio ego. Žinoma, pažeidžiamumas išlieka, ir, esant dideliam nusivylimui aplinka, indivi-

das gali prarasti gebėjimą išlaikyti integraciją ir nepriklausomybę.

Ši stadija, kurią vadinu „aš esu" stadija, yra labai artimai susijusi su Melanie Klein (1934) depresinės pozicijos koncepcija. Šioje stadijoje vaikas gali ištarti: „Štai esu aš. Tai, kas yra mano viduje esu aš, o tai, kas yra mano išorėje – nesu aš." Žodžiai „vidus" ir „išorė" čia vartojami kalbant tiek apie sielą, tiek ir apie kūną, ir aš darau prielaidą apie patenkinamo psichosomatinio ryšio egzistavimą, kas, savaime aišku, taip pat tiesiogiai susiję su sveiku vystymusi. Dar yra proto klausimas, kurį reikia svarstyti atskirai, ypač tuomet, kai jis atsiskiria nuo sielos ir kūno ir tampa savarankišku reiškiniu (Winnicott, 1949).

Kiekvienas individualus berniukas ar mergaitė turėtų gebėti šioje stadijoje susikurti vidinės psichinės realybės sistemą, ir ši vidinė realybė yra nuolatos lyginama su pavyzdžiais iš išorinės, arba bendros, realybės. Taip pat formuojasi naujas gebėjimas užmegzti objektinį santykį – santykį, kuris remiasi mainais tarp išorinės realybės ir pavyzdžiais iš asmeninės psichinės realybės. Šis gebėjimas atsispindi tuomet, kai vaikas kūrybinio žaidimo metu naudojasi simboliais, ir tuomet, kaip kad aš bandžiau pademonstruoti anksčiau, kai vaikas ima naudotis kultūriniu potencialu, kuris jam yra prieinamas tiesioginėje socialinėje aplinkoje (žr. VII skyrių).

Dabar pažvelkime į dar vieną labai svarbų šiai fazei būdingą pokytį – tai yra introjekcijos ir projekcijos mechanizmais pagrįstų ryšių susiformavimą. Šie ryšiai glaudžiau susiję su prisirišimu, nei kad su instinktais. Nors šios idėjos, apie kurias kalbu, gali būti kildinamos iš Freudo, mano dėmesį į jas atkrei-

pė Melani Klein, kuri sėkmingai atskyrė projekcinį tapatinimąsi nuo introjekcinio ir labai aiškiai pabrėžė šių mechanizmų svarbą (Klein, 1932, 1957).

Atvejo studija: keturiasdešimtmetė moteris, netekėjusi

Norėčiau pateikti keletą detalių iš vienos psichoanalizės sesijos tam, kad lengviau būtų suvokti šių mechanizmų svarbą. Nėra reikalo pristatinėti šios pacientės – užtenka tiesiog pasakyti, kad jos gyvenimą labai skurdino jos negebėjimas „atsidurti kito žmogaus kailyje". Ji arba vengė kitų žmonių, arba bandė užmegzti objektinį santykį, kuris buvo paremtas tik instinktais. Tokiai jos būklei atsirasti buvo galybė potencialių priežasčių, tačiau svarbiausia yra tai, kad ji gyveno pasaulyje, kuris visą laiką buvo iškraipytas jos nesugebėjimo domėtis tuo, ką jaučia kitas žmogus. Šalia to dar galima paminėti, kad ši pacientė nesugebėjo pajausti, kad kiti žmonės gali suprasti, kokia ji yra ar ką ji jaučia.

Reikia suvokti, kad, kai kalbame apie tokį pacientą kaip ši – kuris gali puikiai funkcionuoti ir atlikti savo darbą, išskyrus tuos retus atvejus, kai pasijunta toks prislėgtas ar prislėgta, jog ima linkti link savižudybės, – tokia būklė paprastai susiformuoja kaip individo gynybos sistema, o ne prigimtinis neveiksnumas nuo kūdikystės. Kaip kad dažnai nutinka psichoanalizėje, tam, kad galėtume susidaryti vaizdą apie pirminę būklę, tenka studijuoti mechanizmus pagal tai, kaip jie yra panaudojami labai sudėtingai gynybos sistemai palaikyti. Kai kuriose srityse mano pacientė galėjo jausti didžiulę empatiją ar užuo-

jautą, pavyzdžiui, labiausiai nuskriaustiems planetos gyventojams. Ši kategorija, žinoma, apėmė visas grupes, kurios buvo žeminamos kitų grupių, tarp jų ir moteris. Giliai savo esybe ji jautė, kad moterys yra pažemintos ir laikomos trečiąja klase. (Šalia to, ši pacientė turėjo atskilusį savo asmenybės vyriškąjį elementą, todėl jos realiame gyvenime vyrams vietos nebuvo. Ši atskilusių priešingos lyties asmenybės dalelių tema yra išties reikšminga, tačiau kadangi tai nėra pagrindinė šio skyriaus tema, čia ją paliksime nuošalyje – plačiau ji nagrinėta V šios knygos skyriuje.)

Keletą savaičių prieš šią sesiją buvo ženklų, rodančių, kad pacientė ėmė suvokti savo projekcinio tapatinimosi negalią. Kartais ji imdavo įrodinėti – ir gana agresyviai, tarsi bandydama užkirsti kelią bet kokiems prieštaravimams, – kad nėra jokios prasmės gailėtis tų žmonių, kurie yra mirę. „Galima gailėtis tų, kurie liko čia, Žemėje, jei mirusysis jiems buvo mielas, tačiau miręs yra miręs ir tuo viskas pasakyta." Tai buvo labai logiška, o mano pacientei logika buvo svarbiausia. Bendra panašių požiūrių visuma vertė mano pacientės draugus jaustis, jog kažko jai trūksta, nors ir negalėjo to niekaip įvardinti, – todėl mano pacientės draugų ratas buvo gana ribotas.

Sesijos, kurią čia aprašinėju, metu pacientė užsiminė apie mirtį vyro, kuriam jautė didžiulę pagarbą. Ji suvokė, kad kalbėjo ne apie ką kitą, o apie savo psichoanalitiko, t. y. mano, galimą mirtį ir jos skausmą dėl to, jog parado tą dalį manęs, kurios jai vis dar reikėjo. Galima buvo jausti, kad ji suvokė, kad jos poreikis, kad psichoanalitikas gyventų vien todėl, kad jai iš jo kažko vis dar reikia, yra kažkuria prasme beširdiškas (palyg. Blake, 1968).

Tuomet mano pacientė prasitarė, kad ji norėtų pravirkti ir nesustojamai verkti, nors tam ir nebuvo aiškios priežasties. Pastebėjau,

> kad, tai pripažindama, ji tuo pačiu pripažįsta, kad negali verkti. Ji atsakė tokiais žodžiais: „Negaliu čia verkti, nes yra ribotas sesijos laikas ir negaliu jo švaistyti." Tuomet ji pratrūko: „Viskas yra didžiulė nesąmonė!" – ir ėmė raudoti.
>
> Taip baigėsi viena sesijos fazė, ir pacientė ėmė man pasakoti savo sapnus, kuriuos buvo užsirašiusi.
>
> Vienas berniukas iš mokyklos, kurioje ji dirbo mokytoja, planavo palikti mokyklą ir susirasti darbą. Ji paminėjo, kad tai buvo dar viena priežastis sielvartauti – tai jai buvo tolygu vaiko praradimui. Šioje srityje projekcinis tapatinimasis per paskutiniuosius vienerius ar dvejus psichoanalizės metus įgijo nepaprastai didelę reikšmę. Ji ėmė tapatintis su vaikais, kuriuos mokė, ypač tais, kurie turėjo neeilinių gabumų. Jų pasiekimai buvo jos pasiekimai, o jei jie nuspręsdavo palikti mokyklą – tai buvo visiška tragedija. Nejautrus elgesys su šiais vaikais, su kuriais ji tapatinosi, ypač jei tai buvo berniukai, ją žeidė tiesiogiai.

Štai taip pamažu pacientės gyvenime atsirado sritis, kurioje projekcinis tapatinimasis tapo įmanomas, ir nors kliniškai buvo galima pastebėti, kad šis tapatinimasis buvo gana maniakiško pobūdžio, tai vis tiek buvo labai vertinga savybė, kurios vaikai paprastai tikisi iš mokytojos. Svarbiausia buvo tai, kad šie mokiniai nustojo jai buvę trečios klasės piliečiai, nors pagal tai, kokį mokyklos vaizdą ji buvo susidariusi ir atsižvelgiant į tai, kaip, jos akimis, kiti darbuotojai elgėsi su vaikais, jie būtent tokie ir buvo.

Tai buvo pirmas kartas viso ilgo psichoanalizės proceso metu, kai aš turėjau galimybę, pasinaudojęs psichoanalizės medžiaga, konstatuoti projekcinio tapatinimosi egzistavimą. Savaime suprantama, techninio termino aš nepavartojau. Šis berniu-

kas, kuris figūravo sapne ir kuris planavo susirasti darbą užuot siekęs pabaigti mokyklą, mano pacientei (ir jo mokytojai) simbolizavo kažką jos pačios asmenybėje. Iš tiesų jis simbolizavo ne ką kita, o pacientės atskilusią vyriškąją asmenybės dalį (tačiau, kaip kad jau minėjau, ši svarbi detalė plačiau nagrinėjama remiantis kito atvejo studija).

Dabar pacientė buvo pasiruošusi kalbėti apie kryžminio tapatinimosi procesą ir, pažvelgusi atgal į netolimą praeitį, prisiminti situacijas, kuriose jos elgesys, žvelgiant iš šalies ir nežinant jos projekcinio ir introjekcinio tapatinimosi gebėjimo trūkumo, galėjo pasirodyti be galo beširdiškas ir bejausmis. Tiesą pasakius, ji save suvokė kaip ypač ligotą žmogų, kuris nusipelno visokeriopo dėmesio „visiškai nepaisant" (kaip sakė ji pati, žvelgdama į save naujomis akimis) kito asmens situacijos.[46] Šioje vietoje ji labai tiksliai pavartojo žodį „susvetimėjimas", nusakydama jausmą, kuris visuomet ją apimdavo dėl kryžminio tapatinimosi trūkumo. Ji nuėjo dar toliau, paminėdama, kad didele dalimi pavydą, kurį jautė savo draugei (simbolizavusiai brolį ar seserį), sukėlė ne kas kitas, kaip šios pozityvus gebėjimas gyventi ir komunikuoti kryžminio tapatinimosi pagalba.

Tuomet mano pacientė papasakojo apie tai, kaip vieną kartą ji stebėjo egzaminą, kuriame buvo tikrinami vieno iš jos mokinių meniniai gebėjimai. Jis nupiešė nuostabų piešinį ir tuomet viską ištrynė. Jai tai stebėti buvo neapsakomai skaudu, ir ji puikiai žinojo, kad kai kurie iš jos kolegų tokiu atveju įsikištų, kas, savaime suprantama, prieštarautų egzamino vykdymo etikai. Stebėti, kaip yra ištrinamas geras piešinys, ir neturėti jokių galimybių jį išgelbėti buvo didžiulis smūgis jos narciziškumui. Jos susitapatinimas

[46] Kalbant neurozės analizės terminais, tai buvo sąmoningas sadistinis veikimas, tačiau šioje vietoje šis terminas yra visiškai nereikalingas.

su berniuku ir naudojimasis juo kaip gyvenimo išraiška buvo toks stiprus, kad jai buvo neapsakomai sunku prisiversti pažvelgti į šią situaciją berniuko akimis, kuriam paveikslo ištrynimas galbūt buvo visiškai prasmingas veiksmas, nes galbūt jam neužteko drąsos taip gerai pasirodyti ir sulaukti pagyrimų, o galbūt jis nusprendė, kad tam, kad išlaikytų egzaminą, jis turi pateisinti egzaminuotojų lūkesčius, o tai reikštų jo paties vidinio „aš" išdavystę. Galbūt jam tiesiog reikėjo susimauti.

Čia susidūrėme su mechanizmu, kuris galėjo pacientę priversti pasielgti blogai egzamino metu, tačiau kuris leido jai įžvelgti vaikų vidinius konfliktus, simbolizuojančius ją pačią, ar bent jau jos vyriškąjį ar vadovaujantįjį elementą. Šiuo konkrečiu atveju, apie kurį pasakoju, mano pacientė beveik visiškai be terapeuto, t. y. mano, pagalbos sugebėjo suvokti, kad šie vaikai gyveno ne vien dėl jos, nors jausmai jai sakė ką kita. Kartais ji jautėsi gyvenanti tik per vaikus, į kuriuos ji projektavo save pačią.

Išnaginėję, kaip šis mechanizmas suveikė mano pacientės atveju, galime suprasti, kaip, kalbant apie kai kurias Kleinistines ekspozicijas šia tema, vartojami terminai leidžia manyti, kad pacientas ar pacientė iš tikrųjų veikia kito žmogaus, gyvūno ar netgi psichoterapeuto *elgesį*. Ryškiausiai tai pasireiškia tuomet, kai pacientą apima depresinė nuotaika, tačiau šios nuotaikos jis iki galo neišgyvena todėl, kad savo depresinių fantazijų medžiagą sugeba perkelti į psichoterapeutą.

Kitas sapnas buvo apie mažą vaiką, kuris yra iš lėto nuodijamas vaistininko. Jis buvo tiesiogiai susijęs su pacientės vis dar jaučiama priklausomybe nuo vaistų terapijos, nors priklausomybė nuo vaistų jos atveju užima antraeilį vaidmenį. Ji negali užmigti be

pagalbos ir, kaip ji pati pasakė, nors neapkenčia vaistų ir daro viską, kad tik jų išvengtų, blogiau už vaistų vartojimą gali būti tik ta būklė, kuri ateina tuomet, kai ji negali užmigti ir kitą dieną turi kovoti su miego trūkumu.

Tolesnė šios sesijos, kuri buvo ilgo psichoanalizės proceso dalis, medžiaga toliau rutuliojosi aplink tą pačią temą, nušvitusią nauja šviesa. Šalia kitų asociacijų, pacientė pacitavo Gerardo Manley'aus Hopkinso eilėraštį:

Aš ramus lyg sietas
Smėlio laikrodyje prie sienos
Greitas ir paskendęs judesy, esu tekėjimas lėtas,
Viskas renkasi ir nyksta kritime.
Aš lygus lyg vanduo šuliny, balansuoju, kad neišeičiau iš krašto
Bet pririštas virve visados krentu iš aukšto
Paukščio sparnai ir plunksnos, ir venos...

Pagrindinė mintis buvo ta, kad pacientė buvo visiškai priklausoma nuo kažkokios jėgos – žemės traukos, dreifavimo – malonės ir negali pati nieko kontroliuoti. Dažnai ji tą patį jaučia, galvodama apie psichoanalizės procesą ir terapeuto priimamus sprendimus dėl sesijų laiko ar trukmės. Čia mes galime stebėti, kaip suvokiamas gyvenimas, kuriame kryžminio tapatinimosi procesas neegzistuoja, o tai reiškia, kad psichoterapeutas (ar Dievas, likimas) per projekcinį susitapatinimą, kitaip sakant, per gebėjimą suvokti paciento poreikius, negali nieko pasiūlyti.

Toliau mano pacientė perėjo prie kitų gyvybiškai svarbių reikalų, kurie nesusiję su konkrečiu mūsų nagrinėjamu kryžminio tapatinimosi klausimu, tačiau susiję su nepermaldaujama kovos tarp moters ir atskilusios jos vyriškosios asmenybės dalies prigimtimi.

Ji jautėsi taip, tarsi būtų buvusi kalėjime, užrakinta, nesugebanti nieko kontroliuoti, tarsi būtų smėlis smėlio laikrodyje. Paaiškėjo, kad ši atskilusioji vyriškoji jos asmenybės dalis buvo suformavusi tam tikrą projekcinio susitapatinimo techniką, kuri leido jai per šios asmenybės dalies gebėjimą persikelti į mokinius ir kitus žmones. Tačiau, palyginus su vyriškąja dalimi, moteriškosios jos pusės nesugebėjimas užmegzti projekcinio susitapatinimo santykio atrodė dar akivaizdesnis. Ši pacientė be jokių sunkumų gali visuomet suvokti save kaip moterį, tačiau ji *žino* ir visą laiką žinojo, kad moteris yra „trečiaklasis pilietis", kaip kad ji visą laiką *žinojo*, kad to niekaip nepakeisi.

Dabar ji galėjo pajausti joje glūdinčią dilemą, arba moteriškojo „aš" ir vyriškojo elemento atsiskyrimą, ir tai privertė ją pakeisti požiūrį į savo motiną ir tėvą bei pamatyti jų santykį kaip mylinčių sutuoktinių ir tėvų porą. Bandydama atkurti išdilusius gerus prisiminimus, pacientė staiga vėl pajuto, kaip jos veidas paniręs į motinos skarą, kas byloja apie vienumos ir susiliejimo su motina būklę, ir, bent jau teoriškai, apie pirminę būklę prieš objektui atsiskiriant nuo subjekto, arba prieš tai, kai objektas imamas suvokti objektyviai kaip visiškai atskiras ir išorinis reiškinys.

Buvo dar keletas prisiminimų, kurie padėjo sutvirtinti tai, kas buvo pasiekta šios sesijos metu – prisiminimų apie gerą aplinką, kurioje ji, pacientė, buvo ligota asmenybė. Jai visuomet reikėjo išnaudoti nesėkmingus aplinkos faktorius, turinčius etiologinę reikšmę. Pacientė papasakojo, koks palengvėjimas ją užplūsdavo tuomet, kai ji, būdama maža mergaitė, išvysdavo savo tėvus pasibučiuojant. Dabar ji naujai ir daug giliau suvokė to veiksmo prasmę ir netgi įtikėjo už šio veiksmo slypinčių jausmų nuoširdumu.

Šioje sesijoje galima buvo tiesiogiai stebėti gebėjimo užmegzti projekcinio susitapatinimo santykių užgimimą ir raidą ir tai, kaip šis naujas gebėjimas atneša galimybę užmegzti naujo pobūdžio ryšį su žmonėmis, kokio ši pacientė nesugebėjo užmegzti visą gyvenimą. Kartu atėjo naujas suvokimas, kaip šio gebėjimo stoka nuskurdino ankstesnį jos santykį su pasauliu, o ypač – tarpusavio bendravimą. Reiktų pridurti, kad kartu su šiuo nauju gebėjimu jausti *empatiją* per transferenciją taip pat išryškėjo pacientės negailestingumas ir gebėjimas formuluoti didelius reikalavimus psichoanalitikui, remiantis prielaida, kad šis, tapęs išoriniu ir atskiru reiškiniu, *pats savimi pasirūpins.* Pacientė jautė, kad psichoterapeutas turėtų džiaugtis dėl to, kad ji išsiugdė godumo, kuris yra tolygus meilei, jausmą. Psichoterapeuto funkcija yra išgyventi.

Ši pacientė labai pasikeitė. Nepraėjus nė dviem savaitėm, ji netgi paminėjo, kad gailisi savo motinos (kuri buvo mirusi), nes ši nebegalinti nešioti visų tų papuošalų, kuriuos paliko mano pacientei ir kurių ji negalėjo nešioti. Mano pacientė beveik neprisiminė, dar visai neseniai tvirtinusi, kad negalima gailėtis mirusių žmonių, kas, remiantis šalta logika, yra visiškai teisinga. Dabar ji ėmė gyventi *kūrybingai,* panoro gyventi ir nešioti motinos paliktus papuošalus tam, kad ši per ją galėtų pajusti gyvenimą.

Kaip pokyčiai susiję su terapijos procesu?

Kyla klausimas, iš kur atsirado šie pacientės gebėjimų pokyčiai? Aišku bent tiek, kad juos sukėlė *ne* interpretacijos, paremtos mentalinio mechanizmo veikimo analize. Sakau tai, nors mano

pateiktoje klinikinėje medžiagoje galima aptikti vieną tiesioginio pobūdžio verbalinę užuominą – mano įsitikinimu, tuomet, kai aš leidau šią prabangą, darbas jau buvo atliktas.

Šiuo atveju psichoanalizės procesas buvo išties ilgas: keletą metų jį vykdė mano kolega, o paskui aš pats dar trejus metus dirbau su šia paciente.

Būtų teisinga pastebėti, kad psichoterapeuto gebėjimas naudotis projekciniais mechanizmais, kurie tikriausiai atveria daugiausia durų dirbant psichoanalitinį darbą, palaipsniui pereina į introjekcinius. Tačiau tai dar ne viskas, ir tikrai ne esmė.

Šiuo, kaip ir kitais panašiais atvejais, pastebėjau, kad pacientams reikalingos grįžimo prie priklausomybės transferencijoje fazės, kurios suteikia galimybę išgyventi visapusišką prisitaikymą prie poreikių, paremtą psichoterapeuto (motinos) gebėjimu susitapatinti su pacientu (jos kūdikiu). Esant tokiam *išgyvenimui* pacientas tiek susilieja su psichoterapeutu (motina), kad gali išgyventi ir užmegzti ryšį ir be projekcinio ar introjekcinio tapatinimosi mechanizmų pagalbos. Tuomet ateina laikas skausmingam procesui, kurio metu objektas yra atskiriamas nuo subjekto, o psichoterapeutas taip pat atskiriamas nuo paciento ir yra patalpinamas už šios visagalės kontrolės zonos ribų. Psichoterapeuto gebėjimas išgyventi griaunamąjį procesą, kuris lydi šiuos pokyčius, leidžia atsirasti naujam reiškiniui, t. y. paciento gebėjimui *pasinaudoti* psichoterapeutu ir taip užgimsta naujas kryžminiu susitapatinimu paremtas santykis (žr. VI skyrių). Pacientas dabar jau gali savo vaizduotėje atsidurti psichoterapeuto kailyje, psichoterapeutui (tuo pat metu) yra įmanoma ir patariama pereiti į paciento kailį, prieš tai, savaime suprantama, užsitikrinus, kad jis pats tvirtai stovi ant žemės.

Pageidautinas visų šių procesų rezultatas yra transferencijos pobūdžio raida, kurią toliau skatina besitęsiantis psichoanalizės procesas.

Psichoanalizėje yra plačiai nagrinėjama instinktų veikimo ir jų sublimacijos principai. Svarbu atminti, kad kai kurie labai svarbūs objektinio santykio mechanizmai nėra tiesiogiai veikiami impulsų. Šioje knygoje pateikti pavyzdžiai leidžia perteikti, kaip priklausomybės ir prisitaikymo procesai panaudojami ryšiams užmegzti kūdikio santykyje su tėvais. Taip pat nepamiršau paminėti, kad didžiąją mūsų gyvenimo dalį praleidžiame megzdami kryžminiu susitapatinimu pagrįstus ryšius.

Dabar norėčiau plačiau pakalbėti apie tą tėvystės ir motinystės sritį, kuri tiesiogiai siejasi su rūpinimusi maištaujančiais paaugliais.

XI
ŠIUOLAIKINĖS PAAUGLIŲ RAIDOS IR KONCEPCIJOS IR JŲ ĮTAKA AUKŠTOJO MOKSLO SISTEMAI[47]

PIRMINIAI PASTEBĖJIMAI

Mano požiūris į šią be galo plačią temą kyla iš ypatingos mano patirties. Mano pateikiamos pastabos, žinoma, nulipdytos iš psichoterapinio požiūrio molio. Kaip psichoterapeutui, man natūraliai į galvą pirmiausia šauna tokie klausimai, kaip:

Individo emocinė raida;

Motinos ir tėvo vaidmuo;

Šeima kaip natūrali aplinka vaikystės poreikiams skleistis;

Mokyklų ir kitų grupių, kurios gali būti suvokiamos kaip šeimos institucijos tąsa, vaidmuo ir išsilaisvinimas nuo šeimoje nustatytų elgesio normų;

Ypatingas šeimos vaidmuo tenkinant paauglio poreikius;

Paauglio nesubrendimas;

Palaipsninis paauglio subrendimas;

[47] Pristatyta 21-o Metinio Britanijos studentų sveikatos asociacijos susitikimo Niukaslyje prie Temzės 1968 liepos 18 d. metu vykusiame simpoziume.

Individo siekis tapatintis su tam tikromis grupėmis ir visuomene, neprarandant asmeninio spontaniškumo;

Visuomenės struktūra, žodis „pasaulis" kaip kolektyvinis daiktavardis, visuomenė, kaip susidedanti iš individualių vienetų, ar šie būtų subrendę ar ne;

Politikos, ekonomikos, filosofijos ir kultūros abstrakcijos kaip augimo procesų kulminacija;

Pasaulis kaip šimtų milijonų vienas ant kito sukrautų individualių elgesio modelių krūva.

Pagrindinė judėjimo kryptis yra augimo procesas, kuris kiekvieno individo yra paveldimas. Kaip išankstinė sąlyga čia daroma prielaida apie patenkinamą aplinką, kuri kiekvieno individo augimo ir vystymosi proceso pradžioje yra būtina sąlyga. Egzistuoja genai, kurie apsprendžia elgesio modelius ir paveldėtą augimo ir brandos vystymosi tendenciją, ir vis dėlto emocinė raida negali vykti be tinkamų, ar bent jau patenkinamų, aplinkos sąlygų. Reiktų atkreipti dėmesį, kad žodis „tobulas" čia visiškai netinkamas – tobulumas priskirtinas mašinoms, o netobulumai, kurie lydi žmogaus aplinkos bandymus prisitaikyti prie jo poreikių, yra esminė šios aplinkos savybė.

Visa tai remiasi *individualios priklausomybės* idėja. Iš pradžių priklausomybė būna beveik absoliuti, paskui ji palaipsniui ir tvarkingai keičiasi ir pereina į santykinę priklausomybę, o dar vėliau – į nepriklausomybę. Nepriklausomybė niekuomet nebūna absoliuti, ir individas, suvokiamas kaip autonomiškas vienetas, iš tiesų niekuomet nėra nepriklausomas nuo savo aplinkos, nors neretai subrendęs individas gali *jaustis* laisvu ir nepriklausomu, kas suteikia jam džiaugsmo, kylančio iš jausmo, jog jis turi

asmeninę tapatybę. Kryžminio tapatinimosi procesai trina aiškią liniją tarp „aš“ ir „ne aš“.

Viskas, ką aš iki šiol padariau, tai išvardinau keletą skyrių enciklopedijos apie žmonių visuomenę, kuri reiškiasi kaip amžinai verdantis individualaus augimo, suvokiamo kolektyviai ir pripažįstamo kaip dinamiško, katilas. Aš čia galiu aptarti tik ribotą šios temos dalį, todėl labai svarbu, kad visa tai, ką pasakysiu, būtų suvokiama žmonijos kontekste – žmonijos, kurią galima suvokti labai skirtingai ir į kurią galima žiūrėti per skirtingus teleskopo galus.

Liga ar sveikata?

Kai tik ateina laikas palikti apibendrinimus ir pereiti prie konkretesnių dalykų, turiu apsispręsti ką išmesti, o ką palikti. Pavyzdžiui, yra klausimas apie asmens psichiatrinius susirgimus. Visuomenė apima visus individualius jos narius. Visuomenės struktūra yra kuriama ir palaikoma tų jos narių, kurie yra psichiškai sveiki. Nepaisant to, joje turi gyventi ir tie, kurie serga. Pavyzdžiui, visuomenė apima ir:

Nebrandžius asmenis (nepasiekusius brandos amžiaus);

Psichopatus (psichopatija yra galutinis netekties produktas: psichopatai, *jei jie turi viltį*, privalo priversti visuomenę pripažinti jų netekties faktą: ar tai būtų geras ir jų mylimas objektas, ar patenkinama *struktūra*, kuri galėtų padėti atlaikyti spontaniško judėjimo keliamą įtampą);

Neurotikus (kankinamus pasąmoninių stimulų ir ambivalentiškumo);

Maniakinės depresijos aukas (svyruojančius tarp savižudybės ir kokios nors alternatyvos, kuri gali apimti ir aukščiausius pasiekimus, kokius tik galima įsivaizduoti);

Šizoidinius ligonius (kurie turi savo gyvenimus ir darbus, kitaip sakant, yra gerai įsitvirtinę, ir yra individai, turintys ir jaučiantys savą tapatybę ir gyvenimo realumą);

Šizofrenikus (kurie, bent jau ligos fazėmis, negali jausti realybės ir kurie gali (geriausiu atveju) ko nors pasiekti tik tuomet, jei jie gyvena kitų gyvenimus).

Prie visų šių kategorijų, turėtume pridėti dar vieną, ir tikriausiai pačią kebliausią, nes prie jos galima priskirti daugelį žmonių, užimančių autoritetingas ir atsakingas pareigas – tai paranojikai, arba tie, kurie yra valdomi tam tikros mąstymo sistemos. Ši sistema turi sugebėti visuomet viską paaiškinti, kitaip (ligotam individui) visos idėjos tuojau pat susimaišo ir jį ar ją užvaldo chaoso ir bet kokios nuspėjamumo galimybės praradimo jausmas.

Bet kokio psichiatrinio susirgimo aprašyme pastebimas persidengimas. Žmonių tiesiog neįmanoma gražiai ir tvarkingai sugrupuoti pagal jų psichiatrinių susirgimų kategorijas. Dėl to chirurgams ir kitų sričių gydytojams psichiatrija taip sunkiai perkandama. Jie sako: „Jūs turite ligą, o mes turime (arba po metų ar dvejų turėsime) vaistą." Nė vienas psichiatrijos atvejis tiksliai neatitinka jam priskiriamos etiketės, o ypač tokios etiketės kaip „normalus" ar „sveikas".

Galėtume į visuomenę žvelgti per ligos prizmę ir tai, kaip ligoti jos individai vienaip ar kitaip patraukia dėmesį ir kaip visuomenė tampa spalvingesnė susirgimų, kurie vis dėlto užsimezga individuose, grupių egzistavimo. Arba galime savo dėmesį sutelkti į tai, kaip šeimos ir kiti socialiniai vienetai gali paruošti

psichiškai sveikus individus, tačiau kartais nutinka taip, kad socialinis vienetas, kuriam individas kažkuriuo metu priklauso, jį deformuoja ir ima laikyti nebereikalingu.

Aš renkuosi kitokį požiūrį į visuomenę. Renkuosi vertinti visuomenę *sveikatos, o ne ligos terminais*, kitaip sakant, vertinti tai, kaip ji, padedama psichiškai sveikų jos narių, geba nuolatos augti ir atsinaujinti. Sakau tai net žinodamas, kad kartais psichiškai nesveikų žmonių skaičius grupėje gali būti gerokai per didelis, ir sveikieji visuomenės elementai, net pasitelkę visą bendrą savo turimą sveikatą, negali jų išlaikyti. Tuomet pats socialinis vienetas gali tapti psichine auka.

Todėl renkuosi žiūrėti į visuomenę taip, tarsi ji būtų sudėta iš psichiškai sveikų asmenų. Net ir tokiu atveju visuomenei netrūks problemų! Patikėkite, tikrai netrūks!

Atkreipkite dėmesį, kad aš nevartoju žodžio „normalus". Šis žodis pernelyg susijęs su paviršutinišku mąstymu. Tačiau aš tikiu, kad egzistuoja toks dalykas, kaip psichinė sveikata, o tai reiškia, kad jaučiuosi teisus, jei, studijuodamas visuomenę (kaip kad yra darę daugelis kitų), laikau ją kolektyvinių pastangų siekti individualaus augimo ir asmeninio išsipildymo įsikūnijimu. Norėčiau pasiūlyti tokią aksiomą: kadangi nėra tokios visuomenės, kuri egzistuotų kaip individų sukurta ir palaikoma bei nuolatos rekonstruojama sistema, negali būti ir asmeninio išsipildymo be visuomenės, ir negali būti visuomenės, kuri būtų kas kita nei bendra ją sudarančių individų augimo procesų visuma. O mes turime nustoti ieškoję pasaulio piliečio, ir būti patenkinti, jei mums pavyktų atrasti šen ar ten žmonių, kurių socialinis vienetas išsiplėstų už vietinės bendruomenės, nacionalizmo ar religinės bendruomenės ribų. Iš esmės mums reikia priimti kaip faktą

tai, kad psichiškai sveikų žmonių sveikata ir galimybės siekti asmeninio išsipildymo priklauso nuo jų *ištikimybės apibrėžtai visuomenės daliai*, net jei tai būtų vietinis boulingo klubas. Ir kodėl gi ne? Jei mes visur ieškosime Gilberto Murray'aus – tuomet mus tikrai užplūs sielvartas.

Pagrindinė tezė

Pozityvistinis mano tezės teiginys iš karto atskleidžia tuos milžiniškus pokyčius, kurie per pastaruosius penkiasdešimt metų vyko pakankamai geros motinystės svarbos pripažinimo srityje. Čia turiu omenyje ir tėvus, bet tėvai turės man atleisti, nes bendrą elgseną su kūdikiais ir jų priežiūrą toliau aš vadinsiu tiesiog „motinyste". „Tėvystės" vaidmuo visuomet išryškėja kiek vėliau nei kad „motinystės". Palaipsniui tėvas, kaip vyriškos giminės atstovas, tampa labai svarbiu veiksniu. Po to eina šeima, kurios pagrindas yra tėvo ir motinos sąjunga ir atsakomybės už tai, ką jie padarė kartu ir ką mes vadiname nauja gyvybe, arba kūdikiu, pasidalijimas.

Leiskite man plačiau aptarti motinos vaidmenį. Mes jau žinome, kad labai svarbu yra tai, kaip kūdikis yra laikomas ir liečiamas, taip pat svarbu tai, kas rūpinasi vaiku – ar tai yra jo motina, ar kas nors kitas. Pagal mūsų vaiko priežiūros teoriją, priežiūros tęstinumas yra pagrindinis vystymuisi palankios aplinkos bruožas, ir mes galime matyti, tik esant palankios aplinkos tęstinumui, priklausomybės santykyje esantis kūdikis gali pradėti formuoti savo gyvenimo tęstinumą, o ne vien reaguoti į nenuspėjamus veiksnius ir kaskart viską pradedant iš naujo (palyg. Milner, 1934).

Šioje vietoje galima būtų pasitelkti Bowlby'io (1969) įžvalgas apie tai, kaip dvejų metų vaiką gali paveikti reakcija į motinos praradimą (net jeigu jis laikinas), jei ši netektis trunka ilgiau nei kad vaikas geba išlaikyti gyvą motinos paveikslą – šios įžvalgos yra visuotinai pripažįstamos, nors ir retai kada iki galo panaudojamos, tačiau pagrindinė už jų slypinti idėja yra daug platesnė ir apima visą priežiūros tęstinumo klausimą, kuris ima reikštis vos kūdikiui gimus – tai yra dar prieš tai, kai kūdikis ima objektyviai suvokti motiną kaip atskirą asmenį.

Dar vienas pastebėjimas: mums, vaikų psichiatrams, rūpi ne vien tik sveikata. Gerai būtų, jei tą patį galima būtų pasakyti apie psichiatriją apskritai. Mums rūpi ta pilnatvė ir džiaugsmas, kuriuos gali suteikti sveikata ir kurių *negali patirti* psichiškai nesveikas žmogus, net jei genai byloja apie vaiko asmenybės išsipildymą.

Žvelgdami į lūšnynus ir skurdą dabar mes ne tik baisimės, bet ir stengiamės atminti, kad kartais kūdikiui ar mažam vaikui lūšnynuose gyvenanti šeima gali pasiūlyti „geresnę" ir vystymuisi palankesnę aplinką nei kad dideliame name gyvenanti šeima, kurios nekamuoja didžiosios problemos.[48] Be to, mes dabar jau žinome, kad yra verta atkreipti dėmesį į esminius skirtumus, egzistuojančius tarp skirtingų socialinių grupių, kai kalbama apie socialiai priimtinus papročius. Pavyzdžiui, palyginkime paprotį suvystyti kūdikį į vystyklus su beveik visuotinai Didžiojoje Britanijoje priimtinu požiūriu, jog kūdikiui turi būti leidžiama laisvai tyrinėti aplinką ir spardytis. Koks šioje šalyje bendras požiūris į čiulptukus, į nykščio čiulpimą ir kitus autoerotinius užsiėmimus? Kaip žmonės reaguoja į šlapimo ir išmatų nelaikymą,

[48] Gyvenamo ploto trūkumas, badas, parazitai, nuolatinis fizinių ligų ir nelaimių pavojus bei geranoriškos visuomenės sukurti įstatymai.

būdingą ankstyvajam amžiui, ir kokią tai turi įtaką jų požiūriui į susilaikymą? Ir taip toliau. Suaugusieji vis dar bando atsipirkti už Karaliaus Trubio* fazę bandydami suteikti savo kūdikiams teisę atrasti savo pačių asmeninę moralę – tai mes galime aiškiai matyti stebėdami, kaip tėvai reaguoja į indoktrinaciją ir kaip neretai tai gali pereiti į kraštutinumus, kai kūdikiams leidžiama absoliučiai viskas. Gali būti, kad didžiausias skirtumas tarp baltaodžio ir juodaodžio Amerikos piliečio yra visai ne jų odos spalva, o jų požiūris į maitinimą krūtimi. Neįmanoma įvertinti to pavydo, kurį iš buteliuko maitinami baltaodžiai piliečiai jaučia juodaodžiams, kurių dauguma žįsta motinos krūtį.

Galbūt pastebėjote, kad mane domina pasąmoninių motyvų reiškinys – ši koncepcija apskirtai nėra labai populiari. Man reikalingų duomenų neįmanoma surinkti paprašius užpildyti anketą. Jokia kompiuterio programa negali įvertinti individų, arba bandomųjų triušių, pasąmoninių motyvų. Būtent šioje vietoje tie, kurie savo gyvenimus praleidžia atlikinėdami psichoanalizę, turėtų garsiai reikalauti sveiko proto ir smerkti tą nesveiką domėjimąsi paviršiniais reiškiniais, kurie sudaro kompiuterizuotų tyrimų, taikomų žmonėms tirti, pagrindą.

Dar daugiau maišaties

Dar vienas maišaties šaltinis yra gražiai skambantis įsitikinimas, kad jei mamytės ir tėveliai teisingai užaugins savo kūdikius ir vaikus, tuomet bus mažiau problemų. Visiškas melas! Tai labai susiję su pagrindine mano nagrinėjama tema, nes aš teigiu, kad, žvelgdami į paauglystės etapą, kai pradeda ryškėti priežiūros kūdikystės ir vaikystės etapais rezultatai, galime pastebėti, jog

* Naujosios Zelandijos sveikatos reformos sumanytojas – vert. past.

kai kurios šiandieninės problemos kyla ne iš kur kitur, o iš to, kas laikoma teigiamais modernaus auklėjimo aspektais, ir iš modernaus požiūrio į individo teises.

Jei darysite viską, ką tik galite, kad tik puoselėtumėte savo atžalos asmenybės raidą, jums gali tekti sulaukti stebinančių rezultatų. Jei jūsų vaikams iš viso pavyks save atrasti, jie nenusiramins tol, kol neatras visų savo pusių – tarp jų, šalia tų elementų, kuriuos galima būtų pavadinti meile ir atsidavimu, jie norės atrasti ir agresiją bei destrukciją keliančius elementus. Šiuos ieškojimus lydės varginanti kova, kurią jums teks kaip nors išgyventi.

Su kai kuriais vaikais jums gali pasisekti: jūsų priežiūra ir pagalba gali duoti greitų rezultatų ir padėti jiems greitai išmokti naudotis simboliais, žaisti, svajoti ir būti kūrybiškais. Tačiau net tokiu atveju kelias link to gali būti labai nelygus. Bet kuriuo atveju jūs neabejotinai darysite klaidų, ir tos klaidos bus katastrofiškos, o jūsų vaikai bandys priversti jus pasijusti kaltais už visas nesėkmes, net jei jūs nebūsite dėl jų kalti. Jūsų vaikai gali paprasčiausiai pasakyti: aš niekad neprašiau, kad mane gimdytumėt.

Jūsų atpildas bus stebėti, kaip po truputį auga konkretaus berniuko ar mergaitės asmeninis potencialas. Jei jums pavyks, turite būti pasiruošę pavydui, kurį jausite savo vaikams dėl geresnių galimybių asmenybei vystytis, nei kad turėjote jūs. Pasijusite įvertinta, jei vieną dieną jūsų dukra paprašys pasirūpinti savo kūdikiu, tuo parodydama, kad, jos manymu, jūs tai galite daryti visai neblogai. Arba pajusite pasitenkinimą, jei jūsų sūnus įsimylės merginą, kurią pats būtumėte nusižiūrėjęs, jei būtumėte buvęs kiek jaunesnis. Atpildas visuomet bus *netiesioginis*. Ir, savaime suprantama, niekas niekados už nieką jums nepadėkos.

MIRTIES IR NUŽUDYMO VAIDMUO PAAUGLYSTĖS PROCESE[49]

Dabar peršoksiu prie šių klausimų ir to, kaip jie veikia tėvų vaidmenį, kai jų vaikams prasideda lytinis brendimas ir paauglystės kančios.

Nors nemažai yra išleista straipsnių apie šiai dekadai būdingas individualias ir socialines problemas, kai tik paaugliams leidžiama laisvai išreikšti save, atsiranda vietos naujiems komentarams apie tai, kas sudaro paauglystės fantazijų turinį.

Paauglystėje berniukai ir mergaitės nerangiai ir su klaidomis žengia tolyn nuo vaikystės ir nuo priklausomybės ir apgraibomis siekia suaugusio statuso. Augimas ir vystymasis nėra vien paveldima savybė – tai labai sudėtingas procesas, kuris yra glaudžiai susipynęs ir priklausomas nuo vystymuisi palankios aplinkos. Jei šeima yra šalia ir gali būti paaugliui naudinga, šiuo laikotarpiu jis naudosis ja kiek išgalėdamas. Jei šeimos nėra ar ja negalima niekaip pasinaudoti, arba ji yra atmetama (negatyvi nauda), tuomet, tam, kad paauglystės procesai taptų nors kiek labiau suvaldomi, individas ima ieškoti mažų socialinių vienetų, kuriems galėtų priklausyti. Lytinio brendimo etapu gresia tos pačios problemos kaip ir ankstyvosiose gyvenimo fazėse, kai tie patys vaikai buvo dar palyginus nekenksmingi kūdikiai. Verta paminėti, kad, jei jums sekėsi išgyventi ankstyvąsias stadijas ir vis dar sekasi, tai nereiškia, kad jūs galite pasikliauti, jog ir toliau viskas puikiai klosis. Turėtumėte tikėtis, kad iškils problemų. Kai kurios problemos yra tiesiog neišvengiama šių vėlesnių fazių dalis.

[49] Pirmą kartą pasirodė kaip straipsnis pavadinimu „Paauglystės procesas ir asmeninės konfrontacijos poreikis" *Pediatrics* žurnale, Nr. 44, No. 5, 1 dalis (1969).

Ne pro šalį būtų palyginti paaugliams būdingas idėjas su vaikiškomis. Jei ankstyvuosius vystymosi etapus lydi gana santūri *mirties* idėja, paauglystėje ji virsta *nužudymo* idėja. Net tuomet, kai lytinio brendimo etapas klostosi be didesnių krizių, gali tekti susidurti su ūmiomis auklėjimo ir vadovavimo problemomis, nes užaugti reiškia užimti tėvų vietą. *Tokia yra tiesa*. Pasąmoninėse fantazijose suaugimas visuomet yra agresyvus veiksmas. O vaikas yra nebe vaikiško dydžio.

Šioje vietoje tiktų apžvelgti vaikų žaidimą, pavadinimu „Aš esu pilies karalius". Šis žaidimas atspindi tiek berniukų, tiek ir mergaičių vyriškąjį elementą. (Žaidimo tema galėtų būti suformuluota ir taip, kad atspindėtų mergaičių ir berniukų moteriškąjį elementą, tačiau čia aš negaliu to padaryti.) Šis žaidimas priklauso ankstyvajai latentinei fazei, o lytinio brendimo metu jis ima reikštis realiose gyvenimiškose situacijose.

„Aš esu pilies karalius" yra pareiškimas apie asmens būseną. Jis rodo individualios emocinės raidos laimėjimus. Taip išreikšta pozicija reiškia visų konkurentų mirtį ir viešpatavimo užtikrinimą. Kaip elgiamasi laukiamos atakos atveju, rodo tolimesnė eilutė „o tu – purvinas nenaudėlis" (arba „lenkis, purvinas nenaudėli"). Pasakyk, kas tavo priešas, ir žinosi, kur tu stovi. Galiausiai purvinas nenaudėlis nuverčia karalių ir pats tampa karaliumi. Savo knygoje Iona ir Piteris Opiesai (1951) užsimena apie šį eilėraštuką. Jie teigia, kad šis žaidimas iš tiesų yra neapsakomai senas, ir minimas jau Horacijaus (20 m. pr. Kr.), kuris mini tokį vaikų dvieilį:

Rex erit recte faciet;
Qui non faciet, non erit.

Nereiktų manyti, kad žmonių prigimtis labai pasikeitė. Atvirkščiai, reiktų ieškoti to, kas yra amžina efemeriškuose dalykuose. Šias vaikų žaidimo eilutes reiktų išversti į paauglių ir visuomenės pasąmoninės motyvacijos kalbą. Kad vaikas taptų suaugusiu, jis tai gali pasiekti tik per kito suaugusiojo lavoną. (Tikiuosi neturiu skaitytojui aiškinti, kad aš čia kalbu apie pasąmonines fantazijas, kurios sudaro žaidimo pagrindą.) Žinoma, aš puikiai žinau, jog visiškai įmanoma, jog kai kurie berniukai ir mergaitės šią augimo fazę pergyvena, išlaikydami gerus santykius su savo tėvais ir nekeldami maišto namuose. Tačiau verta atminti, jog maištą nulemia ne kas kita, o laisvė, kurią jūs suteikėte vaikui auklėdami jį ar ją taip, jog jis ar ji galėtų reikštis kaip asmenybė. Kai kuriais atvejais labai tinka posakis: „Pasėjai vaiką – pjausi bombą.“ Tiesą pasakius, šis posakis tinka visais atvejais, nors galbūt ne visuomet taip ir atrodo.

Apskritai pasąmoninėse fantazijose, kurios yra neišvengiama lytinio brendimo ir paauglystės etapo dalis, visuomet figūruoja *kieno nors mirtis*. Nemažai galima pasiekti per žaidimo, išstūmimo ar kryžminio susitapatinimo procesus, tačiau kiekvieno konkretaus paauglio psichoterapijos sesijų medžiaga rodo (ir aš čia kalbu kaip psichoterapeutas), kad brendimo ir suaugusiojo statuso įgijimo procesas negali apsieiti be mirties ir asmeninio triumfo. Tėvams ir globėjams tai yra pakankamai nelengva. Patikėkite manimi, nelengva yra ir patiems paaugliams, kurie gėdijasi žmogžudystės ir savo triumfo, esančių neišvengiamo šio be galo svarbaus brandos etapo dalimi. Ši pasąmonės tema išoriškai gali pasireikšti per savižudišką impulsą ar netgi patį savižudybės aktą. Tėvai gali padėti tik labai nedaug: geriausia, ką jie gali padaryti – tai *išlikti*, išlikti sveiki, nepasikeitę ir neišdavę jokių

svarbių savo principų. Tai jokiu būdu nereiškia, kad jie patys negali augti ir vystytis.

Dalis paauglių taps nelaimingų atsitikimų aukomis ar pasieks brandą per seksą ir santuoką, galbūt netgi patys tapdami tėvais. To galbūt ir pakanka. Tačiau vis tiek kažkur giliai toliau vyksta užslėpta kova tarp gyvenimo ir mirties. Galima teigti, kad situacijai tikrai kažko trūksta, jeigu ginklų susidūrimo išvengti pavyksta pernelyg lengvai.

Visa tai veda prie pagrindinio ir labai sudėtingo klausimo – tai yra paauglio *nesubrendimo*. Subrendę suaugusieji turi tai gerai įsisavinti ir labiau nei kada nors iki to ar po to tikėti savo pačių subrendimu.

Norėčiau pastebėti, kad visa tai perteikti taip, kad nebūtų neteisingai suprasta, yra be galo sudėtinga – juk kalbos apie nesubrendimą labai lengvai gali pasirodyti žeminančios. Tačiau kažko pažeminti aš tikrai nesiekiu.

Bet kurio amžiaus vaikui (tarkime, šešerių) staiga gali tekti prisiimti atsakomybę, dažniausiai dėl vieno ar abiejų tėvų mirties ar iširus šeimai. Toks vaikas pirma laiko turi suaugti ir jis neišvengiamai praranda spontaniškumą ir nerūpestingumą bei žaidimo impulsą. Vis dėlto, kur kas dažniau tokioje padėtyje tenka atsidurti paaugliui – jis ar ji staiga suvokia turįs ar turinti sprendimo teisę ar netgi yra vieni už kažką šeimoje atsakingi. Žinoma, netikėtai pasikeitus aplinkybėms (jei, pavyzdžiui, jūs mirštate ar jus užklumpa finansiniai vargai), jūsų berniukui ar mergaitei neišvengiamai teks prisiimti atsakomybę anksčiau laiko: galbūt reikės pasirūpinti mažesniais vaikais ar padėti jiems mokytis, o galbūt tam, kad šeima išgyventų, vaikas turės susirasti darbą. Tačiau yra visiškai kitaip, jei tėvai be aiškios priežasties

tiesiog nusprendžia perkelti atsakomybę ant vaiko pečių – tiesą pasakius, žvelgiant vaiko akimis, tai gali būti suvokiama kaip išdavystė kritiniu momentu. Kalbant žaidimo – labai gyvenimiško žaidimo – terminais, jūs nusprendžiate pasiduoti kaip tik tą akimirką, kai jie jau pasiruošę jus nužudyti. Ar kam nors nuo to geriau? Bent jau paaugliui, kuris tampa vienu iš atsakingų šeimos narių, tai tikrai ne. Tokiu būdu prarandamas iš nesubrendimo kylantis kūrybiškumas ir noras kažko pasiekti. Maištavimas praranda bet kokią prasmę, ir per anksti žaidimą laimėjęs paauglys patenka į savo paties spąstus: jis turi tapti diktatoriumi ir stotis ant bačkos, kad būtų nužudytas ne savo vaikų, o bendraamžių brolių ar seserų. Be abejonės, jis siekia juos kontroliuoti.

Tai yra vienas iš pavyzdžių, kai visuomenė renkasi nekreipti dėmesio į pasąmoninius motyvus savo pačios nelaimei. Juk psichoterapeutų surinktą medžiagą derėtų panagrinėti ir sociologams bei politikams, taip pat ir paprastiems suaugusiems žmonėms – kitaip sakant, šiems suaugusiems derėtų panagrinėti ir pritaikyti šias įžvalgas savo įtakos sferose, jei jiems ne visuomet tai pavyksta pritaikyti asmeniniuose gyvenimuose.

Svarbiausia, ką čia noriu pasakyti (dogmatiškai, kad būtų trumpiau), yra tai, kad paaugliai yra *nesubrendę*. Nesubrendimas yra būtinas sveiko paauglystės proceso elementas. Yra tik vienas būdas nesubrendimui išgydyti – ir tai yra *laiko tėkmė* ir augimas, kuris ateina bėgant laikui.

Nesubrendimas yra labai vertinga paauglystės pasaulio dalis. Jame slypi patys įdomiausi kūrybiško mąstymo elementai, nauji ir švieži jausmai bei idėjos apie naują gyvenimą. Visuomenei reikalingi sukrėtimai, kuriuos sukelia tų, kurie dar nėra atsakingi, ambicijos ir siekiai. Jei suaugusieji pasiduoda, paauglys

tampa suaugusiu pirma laiko ir neteisingu keliu. Mano patarimas visuomenei būtų toks: vardan paauglių ir jų nesubrendimo, neleiskite jiems pagreitinti procesų ir pasiekti apgaulingos brandos, siūlydami jiems nepriklausančią atsakomybę, net jei jie už tai aršiai kovos.

Priėmę išlygą, kad suaugusieji nepasiduos, paauglių siekius atrasti savo pačių likimą ir kelią galima laikyti pačiu įdomiausiu aplink mus besiskleidžiančio gyvenimo elementu. Paauglių idėjos apie idealią visuomenę dažniausiai būna labai įdomios ir įkvepiančios, tačiau labai svarbu atminti, kad paauglystės esmė yra nesubrendimas ir atsakomybės nebuvimas. Tai yra pats švenčiausias paauglystės elementas, kuris tetrunka vos keletą metų, ir kiekvienas individas, pasiekęs brandą, jį praranda.

Aš nuolatos bandau sau priminti, kad paauglystės būseną išgyvena visuomenė, o ne konkretus berniukas ar mergaitė, kurie, deja, per keletą metų tampa suaugę ir pernelyg greitai yra įstatomi į kokį nors naują rėmą, užleisdami vietą naujiems kūdikiams, vaikams ir paaugliams, kad šie svajotų ir kurtų naujo pasaulio vizijas.

Per augimo procesą pasiekiama branda yra asmens triumfas. Tie paaugliai, kurių branda yra apgaulinga ir paremta paviršutinišku suaugusiųjų mėgdžiojimu, triumfo nepasiekia. Už šio teiginio slypi šiurpą keliantys faktai.

Nesubrendimo esmė

Būtina bent jau trumpai apžvelgti nesubrendimo esmę. Nereikėtų tikėtis iš paauglio ar paauglės, kad jie suvoktų savo nesubrendimą ar kad žinotų, kokie yra nesubrendimo bruožai.

Nereikia visko puikiai žinoti ir mums. Svarbiausia yra tai, kad kas nors atsakytų į paauglio keliamus iššūkius. Kas turėtų į juos atsakyti?

Pripažįstu, kad mane apėmęs jausmas, jog vien kalbėdamas apie tai aš įžeidžiu subjektą. Kuo lengviau mes viską perteiksime žodžiais, tuo mažiau ko nors pasieksime. Įsivaizduokite, kas būtų, jei paaugliui kas nors ištartų: „Įdomiausia tavo asmenybės dalis yra tavo nesubrendimas!" Tai yra geriausias pavyzdys, kaip nereikėtų atsakyti į paauglio keliamus iššūkius. Frazė „atsakyti į paauglio keliamus iššūkius" rodo sugrįžimą prie sveiko proto, nes *suvokimas* yra pakeičiamas *konfrontacija*. Šioje vietoje žodis „konfrontacija" reiškia, kad suaugęs žmogus gina savo požiūrį ir teisę turėti savo nuomonę, kuri gali turėti arba neturėti kitų žmonių palaikymą.

Paauglystės potencialas

Pažvelkime į tai, kokių dalykų paaugliai dar nėra pasiekę.

Lytinės brandos sukelti pokyčiai gali pasirodyti skirtingu metu, net tuomet, kai kalbam apie sveikus vaikus. Berniukai ir mergaitės negali nieko padaryti, kaip tik laukti šių pokyčių. Šis laukimas visiems kelia gana nemažą įtampą, bet didžiausią įtampą jaučia tie, kurie ima bręsti vėliau. Todėl jie gali imti mėgdžioti anksčiau pradėjusius bręsti bendraamžius, o tai veda prie apgaulingos brandos, paremtos susitapatinimu, o ne vidiniu augimo procesu. Bet kuriuo atveju seksualiniai pokyčiai nėra vieninteliai pokyčiai. Vyksta ir fizinio augimo pokyčiai, paauglys ima įgauti realios jėgos ir dėl to gali kilti realus pavojus, kuris smurto sąvokai suteikia visiškai nauja reikšmę. Kartu su fizine jėga vystosi ir sumanumas bei praktinis pažinimas.

Tik pamažu, bėgant laikui ir įgiję daugiau gyvenimiškos patirties, berniukai ir mergaitės gali prisiimti atsakomybę už visa tai, kas vyksta jų asmeninių fantazijų pasaulyje. Iki tol, kol jie sugebės tai padaryti, išlieka didelis polinkis į agresiją, kuris gali pereiti į savižudišką formą. Kitu atveju, agresija gali pereiti į siekį būti persekiojamiems, kas yra ne kas kita kaip bandymas išsilaisvinti iš įkyrių iliuzijų sistemos keliamos beprotybės. Kai iliuzijose ima dominuoti persekiojimo idėja, atsiranda polinkis jį išprovokuoti, siekiant pabėgti nuo beprotybės ir iliuzijų. Vienas psichiškai nesveikas berniukas (ar mergaitė) su stipriai susiformavusia iliuzijų sistema gali duoti pradžią grupinei mąstymo sistemai, kuri, savo ruožtu, vestų prie *išprovokuoto* persekiojimo epizodų. Kai priimama viliojanti ir supaprastinta persekiojimo pozicija, logikai vietos nebelieka.

Tačiau sunkiausia individui yra įveikti tą įtampą, kuri kyla iš *pasąmoninių* fantazijų apie *seksą* ir konkurenciją, susijusią su seksualinio objekto pasirinkimu.

Paauglys ar paauglė, kaip ir berniukas ar mergaitė, kurių augimo procesas dar nėra pasibaigęs, dar negali prisiimti atsakomybės už žiaurumą ar kančią, už žudymą ir nužudytuosius – už tai, kas vyksta pasaulio scenoje. Tai šioje stadijoje apsaugo individą nuo kraštutinės reakcijos į savo asmeninę latentinę agresiją, kitaip sakant, nuo savižudybės (kuri yra patologinis atsakomybės už visą blogį, kuris tik yra ar gali būti įsivaizduotas, prisiėmimo atvejis). Panašu, kad latentinis paauglio kaltės jausmas yra neapsakomai didelis, ir prireikia ne vienerių metų, kol individas sugeba atrasti savyje egzistuojančią gėrio ir blogio pusiausvyrą ir pamato, kad šalia neapykantos ir destrukcijos jo „aš“ pasižymi

ir gebėjimu mylėti. Šia prasme branda ateina kiek vėliau gyvenime, o iš paauglio nereikėtų tikėtis, kad jis matys toliau nei kita fazė, kuri apima trečiojo dešimtmečio pradžią.

Kartais yra laikoma, kad berniukai ir mergaitės, kurie, kaip kad yra sakoma, „keliauja iš lovos į lovą" ir turi lytinių santykių (o kartais ir vieną ar keletą nėštumų), jau yra pasiekę lytinę brandą. Tačiau jie patys gerai žino, kad tai nėra tiesa, ir dėl to jie ima nekęsti sekso. Jis pernelyg lengvai pasiekiamas. Seksualinė branda neįmanoma be pasąmoninių fantazijų apie seksą, ir individas pats galiausiai turi išmokti priimti tai, kas iškyla jo mintyse, ir pereiti šias fazes: objekto pasirinkimą, objekto pastovumą, seksualinį pasitenkinimą ir seksualinį artumą. Be to, kaltės pojūtis, lydintis šias pasąmonines fantazijas, taip pat yra visiškai normalus ir būdingas reiškinys.

Konstravimas, taisymas, atkūrimas

Paauglys dar negali žinoti, kokį pasitenkinimą gali kelti dalyvavimas projekte, kuriam įgyvendinti yra būtinas patikimumas. Paauglys dar negali žinoti ir to, kaip atliekamas darbas dėl savo socialinio įnašo gali sumažinti asmeninės kaltės pojūtį (kurį kelia pasąmoniniai agresyvūs impulsai, taip pat tiesiogiai susiję su objektiniu santykiu ir meilės jausmu), o kartu ir vidinę baimę bei savižudiškus impulsus ar polinkį į nelaimingus atsitikimus.

Idealizmas

Vienas įdomiausių paauglių bruožų yra jų idealizmas. Jie dar nėra visiškai pasidavę iliuzijų griovimo procesui, todėl yra laisvi kurti idealistinius planus. Meno studentai, pavyzdžiui, žino, menas gali būti dėstomas gerai, todėl jie reikalauja, kad visiems

būtų dėstomas gerai. Kodėl gi ne? Faktas, į kurį jie pamiršta atsižvelgti, yra tas, kad yra tik keletas žmonių, kurie geba gerai dėstyti meną. Kiti studentai mato, kad fizinės sąlygos yra ne kokios ir galėtų būti pagerintos, dėl to jie ima šaukti. Surasti tam pinigų yra kitų reikalas. „Na", sako jie, „tereikia atsisakyti gynybos programos ir išleisti jai skirtus pinigus naujiems universitetų pastatams pastatyti!" Paaugliui nėra būdinga turėti ilgalaikę perspektyvą – ji daug natūralesnė yra tiems, kurie yra nugyvenę ne vieną dešimtmetį ir jau artėja link senatvės.

Viskas čia yra sutirštinta iki absurdo. Čia nepaminėta, kokį svarbų vaidmenį atlieka draugystė. Nepaminėta ir pozicija, ir padėtis tų, kurie renkasi gyvenimą be santuokos, arba renkasi santuoką daug vėliau gyvenime. Taip pat nuošalyje paliekama esminė biseksualumo problema, kuri pamažu išsisprendžia, tačiau niekuomet iki galo, bent jau kalbant heteroseksualiais terminais apie objekto pasirinkimą ir objekto pastovumą. Be to, nemaža dalis to, kas susiję su kūrybiško žaidimo teorija, nėra kvestionuojama ir laikoma savaime suprantama. Nereikia pamiršti ir kultūrinio paveldo: negalima tikėtis, kad, pasiekę paauglystės amžių, berniukas ar mergaitė apie žmonijos kultūrinį paveldą žinotų daugiau nei galbūt patį faktą, jog toksai dalykas egzistuoja – jau vien tai pasiekti žmogui reikia ilgai ir vargingai dirbti. Šiandieniniai berniukai ir mergaitės, kai jiems bus šešiasdešimt metų, neatsikvėpdami bandys atsigriebti už prarastą laiką, knaisiodamiesi po civilizacijos lobius ir jų šalutinių produktų visumą.

Svarbiausia yra suvokti, kad paauglystės etapas yra daug daugiau nei vien tik fizinė branda, nors ji ir yra šio etapo pagrindas. Paauglystė reiškia augimą, o šis augimo procesas reikalauja laiko. O kol vyksta šis augimo progresas, *atsakomybę prisiimti turi*

tėvai ar globėjai. Jei tėvai ar globėjai atsakomybę perduoda paaugliui, šis turi atlikti didžiulį šuolį apgaulingos brandos link ir taip jis praranda pačią didžiausią vertybę: laisvę formuluoti savo idėjas ir elgtis taip, kaip liepia impulsai.

Santrauka

Trumpai tariant, labai smagu, kad vis daugiau ir aktyviau kalbama apie paauglystės etapą, tačiau paaugliški siekiai, vis stipriau jaučiami visame pasaulyje, turi būti teisingai traktuojami ir per konfrontaciją jiems turi būti suteiktas naujas realumo jausmas. Kad paaugliai galėtų gyventi ir būti gyvybingi, reikia suaugusiųjų. Konfrontacija yra nebaudžiamojo pobūdžio sutramdymas, joje nėra kerštingumo elementų, tačiau ji yra savaip stipri. Sveika atminti, kad šiandieniniai studentų keliami neramumai ir jų išraiška yra mūsų požiūrio į kūdikių ir vaikų priežiūrą, kuriuo mes taip didžiuojamės, produktas. Leiskime jaunuoliams keisti visuomenę ir mokyti suaugusiuosius, kaip naujomis akimis pažvelgti į pasaulį, tačiau, kai augantis berniukas ar mergaitė meta iššūkį, tegu tą iššūkį priima suaugęs žmogus. Ir tai nebūtinai turi būti malonu.

Pasąmoninėse fantazijose sprendžiami gyvybės ir mirties klausimai.

Pabaiga

Žmogaus vystymosi procese yra stadija, kurioje objektyvumas ir suvokimas dar neegzistuoja. Šioje pradinėje teorinėje stadijoje kūdikis gyvena subjektyviame ir abstrakčiame pasaulyje. Perėjimas nuo pirminės stadijos prie objektyvaus suvokimo stadijos yra lemiamas ne vien įgimto ar paveldėto augimo proceso – jam reikalinga bent jau minimaliai vystytis palanki aplinka. Šis procesas yra svarbi individo kelionės nuo visiškos priklausomybės link nepriklausomybės dalis.

Šiame atotrūkyje tarp išgalvojimo ir objektyvaus suvokimo yra gausu medžiagos, kurią būtų verta išstudijuoti. Pradinė mano prielaida yra paradokso, kurį reikia priimti, o ne bandyti išspręsti, egzistavimas. Šis paradoksas, kuris yra esminė mano teorijos dalis, turi būti priimamas ir nekvestionuojamas tam tikrą laikotarpį kiekvieno kūdikio vystymosi procese.

Winnicott, Donald Woods
Vi214 Žaidimas ir realybė / Donald Woods Winnicott ; iš anglų kalbos vertė Milda Morkytė. – Vilnius : Vaga, 2009. – 248 p.
ISBN 978-5-415-02109-3

Šioje knygoje autorius domisi įsivaizduojamojo gyvenimo galia ir įvairiapuse kultūrine patirtimi bei viskuo, kas gali nulemti asmens sugebėjimus gyventi kūrybiškai ir atrasti patį geriausią gyvenimo būdą. Tarpinė grandis tarp išorinės bei vidinės realybės yra individualus dalykas, priklausantis nuo kiekvieno individo ankstyvosios patirties. Jei vaikai gali tai panaudoti sąveikaudami su pasauliu, iš pradžių per tarpinius objektus, o vėliau per žaidimus, tuomet jiems tampa atviras visas kultūrinis gyvenimas bei pasitenkinimas kultūros palikimu. Tai knyga, padėsianti atsakyti į galybę klausimų, susijusių su asmenybe ir jos santykiu su išoriniu pasauliu.

UDK 159.96-053.2+159.927

DONALD WOODS WINNICOTT

ŽAIDIMAS IR REALYBĖ

Projekto vadovė Lina Mittaitė

Vertėja Milda Morkytė
Viršelio dailininkė Asta Puikienė
Maketuotojas Ernestas Vinickas

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius
El. paštas: info@vaga.lt, http://www.vaga.lt
tel. +370 5 2498121, faks. +370 5 2498122
Spausdino UAB LOGOTIPAS, Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius
Tiražas 2550 egz.

Donaldas Woodsas Winnicottas (1896–1971) – visame pasaulyje pripažintas britų psichiatras, psichoanalitikas ir pediatras, dukart tapęs Britų psichoanalizės draugijos prezidentu. Labiausiai vertinamas už didžiulį indėlį aiškinant žmogaus raidos ypatumus, remiantis visapusiškais klinikiniais darbais su kūdikiais ir vaikais.

Autorius teigia, kad tik kūrybiškas požiūris į pasaulį daro gyvenimą reikšmingą. Tačiau kokia kūrybiškumo prigimtis ir kaip mes šią savybę išsiugdome? Knygoje „Žaidimas ir realybė“ bandoma atsakyti į šiuos ir daugelį kitų esminių klausimų, susijusių su asmenybe ir jos santykiu su išoriniu pasauliu. Skaitytojui D. W. Winnicottas atskleidžia, kaip, nuo ankstyvo amžiaus rūpestingai ugdant kūrybiškumą, kiekvienas individas įgyja galimybę mėgautis turtingu ir teikiančiu pasitenkinimą kultūriniu gyvenimu. Šiais laikais, kai vaikai jau nuo ankstyviausio amžiaus yra auginami tarsi „šiltnamio“ sąlygomis ir nuolatos susiduria su įvairiausia kontrole, šis klasikinis tekstas yra kaip niekad svarbus ir aktualus.

ISBN 978-5-415-02109-3

www.vaga.lt